

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง "การศึกษาการจัดการเรียนการสอนศิลปะในระดับชั้นอนุบาลที่ใช้แนวการศึกษามอนเตสซอรี" ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวิจัย โดยเรียบเรียงและนำเสนอตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

- 1.การจัดการเรียนการสอนศิลปะ
 - 1.1 ทฤษฎีการเรียนการสอน
 - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนศิลปะในระดับอนุบาล
 - แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนศิลปะ
 - พัฒนาการทางศิลปะของเด็กอนุบาล
 - องค์ประกอบของการเรียนการสอนศิลปะ
- 2.การจัดการศึกษาปฐมวัย
 - 2.1 พัฒนาการของเด็กอนุบาล
 - 2.2 หลักสูตรการจัดการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546
 - 2.3 บทบาทหน้าที่และลักษณะของครูปฐมวัย
 - 2.4 นวัตกรรมการศึกษาปฐมวัย
- 3.การศึกษามอนเตสซอรี
 - 3.1 ปรัชญาการสอนแบบมอนเตสซอรี
 - 3.2 หลักสูตรการสอนแบบมอนเตสซอรี
 - 3.3 การเรียนการสอนของมอนเตสซอรี
 - 3.4 การศึกษามอนเตสซอรีในบริบทสังคมไทย
 - 3.5 ความสอดคล้องของแนวการศึกษามอนเตสซอรีและบทบาทของศิลปศึกษา
- 4.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การจัดการเรียนการสอนศิลปะ

1.1 ทฤษฎีการเรียนการสอน

ทฤษฎีการเรียนการสอนสำหรับเด็กปฐมวัยที่แพร่หลายในปัจจุบันมีมากมายหลายแนวคิด ซึ่งแต่ละแนวคิดล้วนมีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาทักษะอันเป็นประโยชน์ต่อชีวิต การทำความเข้าใจทฤษฎีการเรียนการสอนจึงมีความจำเป็นในการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของเด็ก ตลอดจนการนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสังคม ตลอดจนสามารถจัดสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กให้เอื้อต่อการเรียนรู้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้สามารถไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือการพัฒนาศักยภาพภายในตัวเด็กอย่างเต็มที่

ทฤษฎีพัฒนาการด้านเชาวน์ปัญญาของ Piaget

ทฤษฎีพัฒนาการด้านเชาวน์ปัญญาของ Piaget เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญระหว่างตัวผู้เรียนกับปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวก่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งเป็นไปอย่างมีลำดับขั้นตอน ความรู้ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตัวตนเองผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 จัดกระทำกับวัตถุและอุปกรณ์ สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2545 ได้นำเสนอทฤษฎีพัฒนาการด้านเชาวน์ปัญญาของ Piaget ว่าเราทุกคนเกิดมามีความพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นผู้พร้อมที่จะมีเริ่มการกระทำ (Active) นอกจากนี้มนุษย์เรามีแนวโน้มพื้นฐานที่ติดตัวมาแต่กำเนิด 2 ชนิด คือ การจัดและรวบรวม (Organization) และการปรับตัว (Adaptation)

การจัดและรวบรวม (Organization) หมายถึง การจัดและรวบรวมกระบวนการต่าง ๆ ภายใน เข้าเป็นระบบอย่างต่อเนืองกัน เป็นระเบียบ และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตราบที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

การปรับตัว (Adaptation) หมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเพื่ออยู่ในสภาพสมดุล การปรับตัวประกอบด้วยกระบวนการ 2 อย่างคือ 1) การซึมซับหรือดูดซึมประสบการณ์ (Assimilation) เมื่อมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะซึมซับหรือดูดซึมประสบการณ์ใหม่ ให้รวมเข้าอยู่ในโครงสร้างของสติปัญญา (Cognitive Structure) 2) การปรับโครงสร้างทางเชาวน์ปัญญา (Accommodation) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงแบบโครงสร้างของเชาวน์ปัญญาที่มีอยู่แล้วให้เข้า

กับสิ่งแวดล้อม หรือประสบการณ์ใหม่ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงความคิดเดิมให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่

Piaget ได้แบ่งพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาออกเป็นขั้นใหญ่ ๆ 4 ขั้นดังต่อไปนี้

(1) ขั้นระดับเชาวน์ปัญญา หมายถึง ระยะเวลาที่ก่อตั้งริเริ่มและรวบรวมความรู้คิด (Mental Operation) หรือเริ่มพัฒนาเชาวน์ปัญญา

(2) การบรรลุถึงขั้นเชาวน์ปัญญาขั้นหนึ่ง จะเป็นรากฐานสำหรับพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาขั้นต่อไป หรือการจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การพัฒนาทางเชาวน์ปัญญาเป็นสิ่งต่อเนื่องกัน

(3) ระดับขั้นของพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาเป็นสิ่งที่เป็นไปตามขั้นไม่สลับสน เป็นต้นว่า ขั้นแรกต้องมาก่อนขั้นที่ 2 และขั้นที่ 2 ต้องมาก่อนขั้นที่ 3

(4) ขั้นพัฒนาการของเชาวน์ปัญญา แต่ละขั้นเป็นรากฐานของขั้นต่อไป

ในการศึกษาพัฒนาการด้านสติปัญญา มีความเชื่อพื้นฐานว่าพฤติกรรมเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ประกอบด้วย วุฒิภาวะ (maturation) ประสบการณ์สะสม (experience) การถ่ายทอดทางสังคม (social transmission) และกฎของความสมดุล (equilibration) ซึ่งพัฒนาการด้านสติปัญญาตามทฤษฎีของ Piaget เป็นไปตามลำดับดังนี้

(1) ประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหวสัมผัส (sensorimotor stage) เป็นขั้นที่เด็กเรียนรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ปาก หู ตา เด็กเรียนรู้จากการสัมผัสจับต้องสิ่งแวดล้อมรอบตัว

(2) ขั้นก่อนการปฏิบัติการ (pre - operational stage) เด็กจะเริ่มเรียนรู้ภาษาพูดและเข้าใจสัญลักษณ์หรือใช้เครื่องหมายท่าทางในการสื่อความหมาย เด็กเริ่มรู้จักพัฒนาความสามารถในการรู้จักสิ่งที่เป็นตัวแทน (representation) ในระยะนี้โครงสร้างทางสติปัญญาจะเป็นแบบง่าย ๆ การรับรู้ดีขึ้น แต่ยังไม่สามารถหาเหตุผลอ้างอิงได้ และเด็กจะมีความเชื่อในความคิดของตนเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง (egocentric) ทำให้เด็กในวัยนี้มีมุมมองในการมองโลกว่ามีเพียงแต่เหตุการณ์ในปัจจุบันเท่านั้น เด็กไม่มีความตระหนักว่ามีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต ทำให้ไม่สามารถเข้าใจเรื่องของอดีตได้ รวมไปถึงเด็กวัยนี้ไม่สามารถคิดย้อนกลับได้ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่เด็กจะเข้าใจว่าสิ่งที่เห็นในปัจจุบันเป็นผลของการกระทำในอดีต จึงกล่าวได้ว่า เด็กที่อยู่ในขั้นพัฒนาการนี้ไม่พร้อมในการเรียนประวัติศาสตร์

(3) ขั้นปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม (concrete operational stage) เด็กสามารถรับรู้เกี่ยวกับรูปธรรมได้ดี การทดลองของ Piaget ที่ให้เด็กเรียงลำดับรูปของแก้วน้ำที่มีปริมาณมากและปริมาณน้อยกว่าแล้วเด็กทำได้ แสดงให้เห็นว่าเด็กมีความเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน - หลัง สิ่งนี้เป็นพื้นฐานของการเรียงลำดับ (chronological) นอกจากนั้นเด็กวัยนี้มีความเข้าใจและ

สามารถใช้เหตุผลกับสิ่งที่พบ ความสามารถดังกล่าวจะนำไปสู่ความสามารถในการสืบค้นข้อมูล Piaget ยังพบอีกว่าเด็กวัยนี้เริ่มรู้จักสร้างกฎเกณฑ์จัดหมวดหมู่ แบ่งพวกและเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ซึ่งหากเด็กสามารถจัดประเภทของสิ่งต่าง ๆ โดยใช้เกณฑ์ "สมัยก่อน" "สมัยนี้" ก็จะเป็นพื้นฐานของการตีความต่อไป Piaget กล่าวว่าเด็กวัยนี้เริ่มเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรม ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กในขั้นนี้สามารถเรียนประวัติศาสตร์ได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม เชื่อมโยงไปสู่เรื่องราวที่เป็นนามธรรมอีกด้วย

(4) ขั้นปฏิบัติการอย่างเป็นทางการ (formal operational stage) เป็นช่วงที่เด็กสามารถรู้จักคิดหาเหตุผลอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ดี สามารถคาดคะเน ตั้งสมมติฐาน และแก้ปัญหาได้ มีความคิดหาเหตุผลแบบตรรกศาสตร์ เป็นขั้นเกิดการพัฒนาการทางสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ เด็กวัยนี้มีความคิดเท่าผู้ใหญ่ แตกต่างกันที่คุณภาพ เพราะประสบการณ์เท่านั้น

Piaget กล่าวว่า เด็กจะพัฒนาขั้นต่าง ๆ เหล่านี้โดยกระบวนการ 3 กระบวนการ ได้แก่ การซึมซาบประสบการณ์ (assimilation) เกิดขึ้นในช่วงแรกเกิด - 2 ปี เด็กรวมข้อมูลเข้าสู่การทางจำ Piaget เชื่อว่า การที่เด็กพูดซ้ำไปซ้ำมาในช่วงนี้ เนื่องจากเด็กมีความพึงพอใจในการใช้ภาษา กระบวนการต่อมา คือ การปรับปรุงโครงสร้าง (accommodation) เกิดขึ้นเมื่อเด็กปรับความคิด และการกระทำของตนให้เข้ากับข้อมูลใหม่ที่ได้รับ กระบวนการสุดท้าย คือ การทำให้เกิดความสมดุลย์ (equilibration) เกิดขึ้นเมื่อเด็กพึงพอใจในกิจกรรม เด็กจะเกิดความต้องการซึ่งความต้องการนี้จะนำเด็กไปสู่การเผชิญสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความไม่พอใจ หรือไม่สมดุลย์ เมื่อเด็กสามารถปรับสถานการณ์ไปสู่ความพึงพอใจได้ก็จะเกิดความสมดุลย์

Ginburg and Oppen (1969) ได้นำเสนอการนำเอาทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของ Piaget ในการจัดการเรียนการสอนไว้ดังนี้

เด็กโดยเฉพาะเด็กเล็ก ๆ จะสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุดจากการทำกิจกรรมโดยเฉพาะกิจกรรมในการพัฒนาสติปัญญา เด็กเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยการกระทำ ตั้งแต่เกิดเด็กจะสัมผัสจับต้อง หุ่น มองวัตถุเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจคุณสมบัติของวัตถุ เมื่อพบวัตถุใหม่เด็กจะเอาความรู้เดิมมาประยุกต์ใช้ เมื่อไม่สำเร็จเขาจะพยายามใหม่และนำความรู้ที่ได้เก็บไว้ ความเข้าใจนี้อาจไม่เกี่ยวกับระดับความสามารถในการใช้ภาษา ในระยะแรกเด็กจะยังไม่เข้าใจภาษาต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานกว่า เมื่อช่วงเวลานี้ผ่านไป ระบบประสาทสัมผัสจึงจะเกิดเป็นรูปแบบทางความคิด ต่อจากนั้นเด็กอาจจะแสดงออกทางภาษา

ดังนั้นโรงเรียนจึงควรส่งเสริมให้เด็กได้ทำกิจกรรมโดยการได้จัดกระทำและสำรวจวัตถุ ถ้าหากครูใช้วิธีการสอนด้วยการพูด เด็กอาจเรียนรู้ได้เพียงผิวเผิน แต่การสอนโดยใช้กิจกรรมครูจะสามารถดึงเอาศักยภาพการเรียนรู้ของเด็กออกมาได้และเด็กจะสามารถพัฒนาความเข้าใจในโลกรอบตัวได้มากขึ้น หน้าที่หลักของครูในวิธีการสอนโดยใช้กิจกรรมนั้น ครูมีบทบาทเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่น่าสนใจและหลากหลายมาให้เด็กได้ทดลองทำ ครูไม่ควรสอนแต่ควรส่งเสริมให้เด็กได้จัดการกับสิ่งต่าง ๆ

การยอมรับหลักการเรียนรู้โดยการปฏิบัติต้องการการเปลี่ยนแปลงมุมมองความเชื่อทางการศึกษา ครูมักคิดว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือการสอนความรู้ที่มีรูปแบบตายตัว ตามทฤษฎีของ Piaget แนวคิดแบบเดิมมีจุดบกพร่องหลายด้าน อันดับแรก ครูมีบทบาทในการสอนเพียงน้อยนิด การสอนให้เด็กบอกชื่อสิ่งต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่การพูดนี้เป็นส่วนน้อยนิดของการเข้าใจอย่างแท้จริง อันดับที่สอง มันไม่ถูกในการเข้าใจความรู้ได้เท่าที่สิ่งของจะถ่ายทอดออกมาได้ จริงอยู่ว่าเด็กจำเป็นต้องเรียนข้อเท็จจริงและอาจพิจารณาสิ่งต่าง ๆ แต่บ่อยครั้งที่เด็กไม่ได้เรียนรู้ถ้าครูเป็นผู้ถ่ายทอด เด็กต้องได้ค้นคว้าข้อเท็จจริงด้วยตัวเอง แม้ว่าจะค้นคว้าได้ในส่วนน้อยนิดกว่าข้อมูลที่มีอยู่จริง ความเข้าใจที่แท้จริงจะช่วยพัฒนาการกระทำทั้งด้านทักษะปฏิบัติและสติปัญญา ความเห็นของการศึกษาแบบดั้งเดิม (Traditional) อาจเสนอให้เด็กเรียนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการแบ่งประเภท การจำแนก เช่น สีเหลืองเป็นรูปทรงเรขาคณิตชนิดหนึ่ง ในความคิดของ Piaget ยังว่าการทำความเข้าใจการแบ่งประเภทประกอบด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกัน ชั้นแรกเด็กแบ่งรูปทรงทางกายภาพหรือจัดการกับวัตถุ เด็กจะรู้สึกถึงรูปทรงที่หลากหลายและรับรู้ความแตกต่าง เขาวางรูปทรงที่แตกต่างในมุมต่าง ๆ กัน ต่อมาแบ่งกลุ่มของวัตถุในใจ เขาไม่ต้องการแยกสิ่งต่าง ๆ ตามลักษณะกายภาพ แต่เขาทำในใจ หลังจากนั้นเขาก็สามารถจัดวัตถุเป็นหมวดหมู่ได้ เขาเข้าใจว่ากลุ่มใหญ่ต้องประกอบด้วยกลุ่มย่อย ๆ รวมกัน และกลุ่มใหญ่มีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มย่อย ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับการจำแนกไม่ใช่แค่การเข้าใจความจริงเท่านั้น แต่การปฏิบัติโดยการแยกแยะวัตถุจริง การแยกแยะในใจ การสรุปในใจ การกระทำเหล่านี้ไม่เกี่ยวกับการใช้ภาษา

ดังนั้นหน้าที่ของครูจึงไม่ใช่การสอนข้อเท็จจริงหรือแนวคิด แต่ควรให้เด็กได้กระทำทั้งการสัมผัสและการใช้สติปัญญา การปฏิบัติเป็นสิ่งที่มากกว่าการเข้าใจความจริงหรือแนวคิด การปฏิบัติอาจช่วยให้เด็กทำความเข้าใจอย่างเป็นระบบได้ 3 ระดับ

(1) ความเข้าใจในการใช้กล้ามเนื้อ เด็กสามารถกระทำกับวัตถุได้โดยตรงและจัดการอย่างถูกต้อง มีการปรับการเคลื่อนไหวให้เหมาะสมกับลักษณะวัตถุ แสดงให้เห็นว่าเด็กเกิดความเข้าใจตัวอย่างเช่น เด็กสามารถเคลื่อนวัตถุ ยก หรือหมุน

(2) ความเข้าใจที่เป็นความรู้พื้นฐาน สิ่งที่เกิดกระทำกับวัตถุจะมีลักษณะที่ถูกตัดทอนจากที่คิดในใจเพราะในขณะที่ปฏิบัติเด็กจะคิดได้เร็วกว่าที่ทำได้

(3) ระดับการเข้าใจภาษา เด็กสามารถเข้าใจแนวคิดและถ่ายทอดความคิดเป็นคำพูดได้

ข้อแนะนำที่สำคัญเกี่ยวกับระดับความเข้าใจ 1) ความเข้าใจในระดับสูงคือการหยั่งรู้และภาษาขึ้นอยู่กับความเข้าใจในระดับต่ำคือการใช้กล้ามเนื้อ การจัดการสิ่งต่าง ๆ มีผลต่อความเข้าใจภาษา เด็กเล็กจะไม่สามารถก้าวไปสู่ระดับสูงก่อนจะมีพื้นฐานในการจัดการวัตถุ ประสบการณ์ควรมาก่อนการเรียนรู้โดยการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอธิบายหรือเขียน 2) ระดับความแตกต่างของความเข้าใจไม่เกี่ยวกับอายุ กระบวนการทำงานของเด็กจะสร้างความรู้ในกระบวนการ หรือวัยรุ่นที่เข้าใจภาษาอย่างสมบูรณ์ ควรจะพัฒนาความเข้าใจไปที่ระดับแต่ก็ไม่ปิดกั้นความเข้าใจระดับอื่น สิ่งที่สำคัญในการจัดการและการปรากฏทุกหน้าที่ความเข้าใจในช่วงอายุ เด็กต้องมีโอกาสปฏิบัติในชั้นเรียน ได้สัมผัสและรู้สึก ค้นหาสิ่งที่ทำ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นความรู้ที่แท้จริง

ทฤษฎีของ Piaget เน้นความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางการรับรู้และประสบการณ์ใหม่เพื่อกระตุ้นความสนใจและการพัฒนาความเข้าใจที่จะตามมา วิธีการหนึ่งในการใส่เนื้อหาสาระคือการพูดว่าความสนใจและการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ยากถ้าประสบการณ์ต่าง ๆ แสดงให้เด็กเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เขารู้อยู่แล้วกับสิ่งใหม่ แต่ในเวลาเดียวกันก็แสดงความขัดแย้งถ้าจะนึกย้อนถึงหลักการใหม่ เช่น ตัวอย่างที่ยกมาในกรณีของทารก (แต่ประยุกต์ใช้ในเด็กที่โตกว่า) Piaget เสนอว่า ความสนใจของเด็กจะถูกกระตุ้นเมื่อประสบการณ์มีรูปแบบที่ใหม่ ประสบการณ์ใหม่ต้องไม่เป็นรูปแบบที่กระจาย ซึ่งอาจทำให้ไม่สามารถเข้าสู่โครงสร้างความเข้าใจปัจจุบัน และต้องไม่คล้ายเดิมจนเกินไป หลักการอาจไม่ตายตัว ประสบการณ์อาจไม่มีความน่าสนใจอยู่ในตัว ความสนใจมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางจิตใจของเด็กและสิ่งที่รู้

ความสมดุลของทฤษฎีเน้นที่กระบวนการควบคุมตัวเองเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ที่แท้จริง เด็กเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนโครงสร้างทางความเข้าใจในทางอ้อม เมื่อเขาควบคุมวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าวิธีการสอน การทดลองของ Smedslund เรื่องการแสวงหาทางอนุรักษ์ ถ้าพยายามสอนแนวคิดนี้ให้เด็กที่โครงสร้างทางจิตในยังไม่โตพอจะเข้าใจ ผลที่ได้คือเด็กจะเรียนรู้เพียงผิวเผิน กลับกันถ้าเด็กได้มีการพัฒนาไปตามความสามารถที่เขา มี เขาจะสามารถเข้าใจการอนุรักษ์ได้แท้จริง

การนำหลักการนี้ไปใช้ในห้องเรียน อย่างแรกควรคำนึงถึงบทบาทของผู้เรียนเป็นสำคัญ ในการประเมินครูจะพบความยุ่งยากในการตัดสินว่าสิ่งใดกระตุ้นความสนใจของเด็ก อย่างที่สอง หลักการหมายถึงห้องเรียนต้องสอดคล้องกับบุคคลมากกว่ากลุ่ม คนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน

ในทุกแง่มุมของพัฒนาการการเรียนรู้ บทเรียนหนึ่งจะกระตุ้นความสนใจของทุกคนในชั้นเรียน เด็กบางคนอาจเรียนรู้ได้เร็วในขณะที่เด็กคนอื่นต้องการมากกว่านั้น เด็กจะเริ่มเบื่อหน่ายและส่งผลไปถึงบทเรียนต่อไป อย่างที่สามเด็กจะต้องเป็นผู้พิจารณาวิธีการเรียนด้วยตนเอง เด็กบางคนต้องใช้เวลามากกว่าคนอื่นในการเรียนรู้กับสิ่ง ๆ หนึ่ง เด็กแต่ละคนจะมีวิธีแก้ปัญหาแตกต่างกัน

การกระตุ้นความสนใจและการเรียนรู้ ครูควรจัดหลักสูตรให้เหมาะสมกับแต่ละคน หมายความว่าเด็กอาจได้ทำงานคนเดียวได้คิดอย่างอิสระคนเดียว ดังนั้นจึงควรมีการจัดวัตถุประสงค์ไว้หลาย ๆ ข้อ ข้อแรกครูต้องแน่ใจว่าเด็กทุกคนเกิดการเรียนรู้ ถ้าไม่แสดงว่าความสนใจของเด็กมีความเหลื่อมล้ำกัน จำเป็นหรือไม่ที่ต้องให้เด็กได้เรียนรู้ในสิ่งเดียวกันทุกคน ข้อสองในการจัดการเรียนรู้แบบรายบุคคล เด็กจะไม่เสียเวลาเปล่าหรือเอาแต่เล่นอย่างเดียว ครูหลายคนแสดงข้อสงสัยนี้ ซึ่งเป็นการถูกสติปัญญาของเด็กและไม่ศรัทธาในตัวเด็กเป็นความคิดที่ผิด Piaget แสดงให้เห็นว่าเด็กได้รับความรู้ในช่วง 2 ปีแรกของชีวิต เด็กทารกเข้าถึงเหตุและผลธรรมชาติของวัตถุ ความสัมพันธ์ ภาษาและอื่น ๆ โดยที่ไม่ต้องสอน ทารกจะมีความอยากรู้อยากเห็น ความสนใจในโลกรอบตัวเขาและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ แม้ในเด็กที่โตกว่านี้ก็มีลักษณะเช่นนี้ปรากฏให้เห็น ถ้าปล่อยให้เด็กไว้เด็กจะไม่อยู่นิ่ง แสดงให้เห็นว่าเด็กมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ มันค่อนข้างปลอดภัยที่จะให้เด็กก่อร่างสร้างความรู้ด้วยตนเอง สิ่งที่อันตรายคือการที่โรงเรียนพยายามจะจัดบทบาทหน้าที่ให้เด็ก สิ่งนี้นักเรียนต้องการไม่ใช่การสอน แต่เป็นโอกาสในการเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยด้วยสิ่งที่น่าสนใจ ต้องการครูที่เข้าใจเด็ก ครูที่สามารถจัดสิ่งต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ ให้ความช่วยเหลือเมื่อเด็กต้องการและครูที่ศรัทธาในความสามารถทางการเรียนรู้ของเด็ก

ทฤษฎีเชาวันปัญญา มีความสอดคล้องกับแนวการศึกษามอนเตสซอรีในด้านความเชื่อที่ว่าเด็กจะเกิดการซึมซับข้อมูลต่าง ๆ ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 เกิดเป็นการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากการลงมือปฏิบัติกับวัตถุหรือสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็ก การจัดการเรียนการสอนจึงเน้นที่การเรียนรู้ผ่านกิจกรรม ครูไม่ได้มีหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แต่เป็นผู้ทำหน้าที่ในการจัดหาอุปกรณ์และเตรียมกิจกรรม

ทฤษฎีพุทธปัญญานิยมของไวททสกี

ทฤษฎีพุทธปัญญานิยมให้ความสำคัญระหว่างตัวผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมที่จะสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนแต่ละคนมีความสามารถในการเรียนรู้แตกต่างกัน ผู้เรียนบางคนต้องการ

ความช่วยเหลือ ในขณะที่ผู้เรียนบางคนต้องการความช่วยเหลือเพียงเล็กน้อยหรือไม่ต้องการเลย บทบาทของครูตามแนวคิดนี้เป็นผู้ให้คำแนะนำและให้การช่วยเหลือหากเด็กต้องการ

Vygotsky (1978) ให้ความสำคัญอยู่กับบริบทของสังคมและวัฒนธรรมโดยเชื่อว่าสิ่งรอบตัวสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ค้นพบรูปแบบในการเรียนรู้ การทำความเข้าใจกับพัฒนาการเด็กเราจะต้องพิจารณาในสองส่วนควบคู่กันคือพฤติกรรมและบริบททางสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ การเรียนรู้เกิดขึ้นครั้งแรกในระดับสังคมนำเข้าสู่ตัวบุคคล การเรียนรู้จึงนำไปสู่พัฒนาการการนำรูปแบบการเรียนรู้ของ Vygotsky มาประยุกต์ใช้ คือ การจัดสภาพการณ์ที่บริบททางสังคมมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับผู้เรียน และ ครูเป็นผู้นำเด็กเข้าสู่ปัญหา สร้างสมมติฐาน และทดสอบสมมติฐาน โดยนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการสอนหรือวิธีส่งเสริมการคิดของเด็กไว้ดังนี้

(1) การเกิดพัฒนาการในช่วงถัดไป เป็นช่องว่างของความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เด็กสามารถทำได้โดยลำพังกับสิ่งที่เด็กทำได้เมื่อผู้ที่มีความรู้หรือทักษะที่มากกว่าให้คำแนะนำและความช่วยเหลือในการแก้ปัญหา ความพร้อม (readiness) ในความหมายของ Vygotsky ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ความรู้ที่เด็กมีอยู่เท่านั้น แต่รวมไปถึงความสามารถในการเรียนรู้เมื่อได้รับการช่วยเหลือ เด็กที่มีระดับความสามารถที่เท่ากันอาจมีระดับความสามารถในการเรียนรู้ที่ต่างกันเมื่อได้รับการสอน ดังนั้นระดับความสามารถที่มีอยู่จึงมีความแตกต่างจากระดับความสามารถในการเรียนรู้หลังการสอน

(2) วิธีการช่วยเหลือเด็กในการเรียนรู้ คือการให้ความช่วยเหลือในการเรียนรู้ หรือการแก้ปัญหา หรือการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเด็กไม่สามารถทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ได้ด้วยตนเอง การช่วยเหลือจะออกมาในลักษณะของการให้เด็กได้คิดเกี่ยวกับสิ่งที่ทำการเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหา และการแนะนำเด็กไปในทิศทางที่ถูกต้อง เป็นการทำที่ผู้มีความรู้ความสามารถมากกว่านำเสนอกิจกรรมที่ใช้เป็นกรอบชั่วคราวที่ส่งเสริมให้เด็กคิดเกี่ยวกับปัญหาด้วยวิธีการที่ดีขึ้น ผู้สอนควรมีบทบาทในการเป็นผู้กระทำเมื่อเด็กเริ่มต้นการเรียนรู้ทักษะ หลังจากที่มีการช่วยเหลือไประยะหนึ่งแล้ว ผู้สอนต้องค่อย ๆ ลดความช่วยเหลือให้น้อยลง จนในที่สุดเมื่อเด็กมีความชำนาญมากขึ้น จะสามารถทำงานในระดับนี้ได้โดยไม่ต้องมีความช่วยเหลือ โดยสรุปหลักการของวิธีการได้ดังนี้

(ก) ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือกระทำจะต้องมีส่วนสำคัญในการเรียนรู้

(ข) การเรียนรู้ทุกชนิด เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ถือว่าสังคมเป็นแหล่งสำคัญของการเรียนรู้และการพัฒนาการคิด

(ค) ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ได้ดีและมากขึ้นหากมีคนช่วย

(ง) ผู้เรียนแต่ละคนมีระดับความสามารถในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนจึงสำคัญมาก ความช่วยเหลือจากครูจะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้ตามศักยภาพ

(จ) การคิดในใจ มีความสำคัญในการเรียนรู้ การวิจัยพบว่า ผู้ที่แก้ปัญหาได้ดีจะให้การคิดในใจในการวางแผนการทำงานหรือการแก้ปัญหา

ทฤษฎีของ Vygotsky ให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างบุคคลในการเรียนรู้ โดยเชื่อว่าเด็กบางคนสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ด้วยตนเอง ขณะที่เด็กบางคนจะเรียนรู้ได้ดีต่อเมื่อได้รับการชี้แนะหรือการช่วยเหลือ การให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือชี้แนะเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้เกิดพัฒนาการในช่วงถัดไป สามารถทำงานใหม่ที่ไม่สามารถทำด้วยตนเองให้สัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ เด็กจะเรียนรู้ได้ดีหากเด็กได้รับการชี้แนะจากครูและได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้ใหญ่

ทฤษฎีพุทธิปัญญานิยมมีความสอดคล้องกับการศึกษามอนเตสซอรีในการยอมรับนับถือในตัวเด็ก เชื่อว่าเด็กแต่ละคนมีระดับความสามารถที่แตกต่างกัน จึงควรได้รับการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมของเด็กแต่ละคน การเรียนรู้เกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมอนเตสซอรีก็เน้นการจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็ก และวิธีการสอนเน้นที่ครูเป็นผู้ชี้แนะแนวทาง ไม่ใช่ผู้ถ่ายทอด ความรู้ที่เกิดขึ้นจะต้องเกิดจากการลงมือกระทำด้วยตนเองจึงจะเกิดการพัฒนา

ทฤษฎีความหลากหลายทางปัญญาของการ์ดเนอร์

Gardner ได้แบ่งความฉลาดออกเป็น 8 ด้าน ซึ่งทุกคนมีความฉลาดแต่ละด้านในระดับที่ต่างกัน บางคนก็สามารถพัฒนาความฉลาดด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านได้ในระดับที่สูง จุดสำคัญคือความฉลาดทั้ง 8 ด้านนั้นพัฒนาได้ด้วยการศึกษา โรงเรียนแบบเก่าที่เน้นทักษะด้านภาษาและคณิตศาสตร์นั้นในความคิดของการ์ดเนอร์นั้น จัดว่าแคบเกินไปส่งผลให้ศักยภาพด้านอื่นของเด็กไม่ได้รับการพัฒนา ในช่วง 10 ปีได้มีนักการศึกษาและโรงเรียนนำหลักการ Multiple Intelligence ไปประยุกต์ใช้แต่การ์ดเนอร์เองก็กล่าวว่าทฤษฎีนี้ยังไม่สามารถแก้ปัญหาในการศึกษาได้ทั้งหมด ส่วนไอส์เนอร์ได้รวบรวมความคิดเห็นด้านการรับรู้และดึงเอาที่เกี่ยวกับที่เกี่ยวข้องกับศิลปะออกมาว่าในการใช้ Multiple Intelligence ในการสอนควรเอาความหลากหลายมาใช้ในหัวข้อการเรียนของเด็ก ซึ่งจะช่วยให้เด็กพัฒนาความฉลาดในหลายด้านซึ่งจะทำให้เด็กเกิดความเข้าใจอย่างมีรูปแบบ (Hurwitz and day, 2001)

Gardner (1983) ได้นำเสนอทฤษฎีความหลากหลายทางปัญญาว่าสามารถแบ่งออกเป็น 8 ด้าน ซึ่งแต่ละคนมีระดับความฉลาดทางสติปัญญาในแต่ละด้านแตกต่างกัน ดังนั้นวิธีการสอน จึงควรจัดให้สามารถพัฒนาสติปัญญาได้ครบทุกด้าน โดยสติปัญญาทั้ง 8 ด้านแบ่งออกได้ดังนี้

(1) สติปัญญาด้านภาษา (Lingistic intelligence) เป็นความสามารถในการผสมผสาน สัญลักษณ์ต่าง ๆ ทางภาษา

(2) สติปัญญาด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical and Mathematical intelligence) เป็นความสามารถในการผสมผสานรูปแบบของตัวเลขและมโนทัศน์เกี่ยวกับ สิ่งต่าง ๆ

(3) สติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ (Visual and Spatial intelligence) เป็นความสามารถในการเห็นภาพและพื้น / ระหว่งวัตถุ กับพื้นที่ว่าง

(4) สติปัญญาด้านดนตรี (Musical intelligence) เป็นความสามารถในการผสมผสาน จังหวะและเสียง

(5) สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย และกล้ามเนื้อ (Bodily and kinesthetic intelligence) เป็นความสามารถในการใช้ร่างกายเพื่อการแก้ปัญหาหรือเพื่อทำสิ่งต่าง ๆ

(6) สติปัญญาด้านการเข้าใจผู้อื่น (Interpersonal intelligence) เป็นความสามารถในการ สร้างความเข้าใจและทำงานร่วมกับผู้อื่น

(7) สติปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง (Intrapersonal intelligence) เป็นความสามารถที่จะ เข้าใจในตัวเอง

(8) สติปัญญาด้านความเข้าใจในธรรมชาติ (Naturalist intelligence) เป็นความสามารถ ในการเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ

Gardner มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างระบบการศึกษาที่สมดุลซึ่งสอดคล้องกับ ความสามารถทางปัญญาที่แตกต่างกันของเด็กแต่ละคนจากทฤษฎีความหลากหลายทางปัญญา ของการ์ดเนอร์นี้ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมศิลปะในเชิงบูรณาการความรู้เข้ากับเนื้อหาส่วนอื่น ๆ ในหลักสูตร และให้ความสำคัญกับกิจกรรมศิลปะมุมมองของการนำกิจกรรมศิลปะไปสร้างเสริม และพัฒนาปัญญาในด้านต่าง ๆ ของเด็กเล็ก ประเด็กแรกในเรื่องของมโนทัศน์ ศิลปะ เปรียบเสมือนเครื่องมือในการเรียนรู้เพราะว่าสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่พบในศิลปะสามารถเชื่อมโยง ไปสู่การเรียนรู้ในด้านอื่น ๆ ในภาพวาดของเด็ก เราจะเห็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมายที่เด็กสร้างขึ้น การเปิดโอกาสให้เด็กได้ผสมผสานสัญลักษณ์เหล่านั้นทำให้เกิดความคุ้นเคยกับภาพสัญลักษณ์ ต่าง ๆ และค่อย ๆ สร้างความหมายกับสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นได้ในเวลาต่อมา หลักการนี้เช่นกัน

ที่ทำให้เด็กสามารถเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ทางภาษาในขณะเดียวกันเมื่อเด็กวาดภาพ การเรียนรู้เรื่องความแตกต่างระหว่างภาพและพื้นภาพจะช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาทักษะการอ่าน การพัฒนาเด็กด้วยศิลปะจึงมีคุณค่าต่อการพัฒนาสติปัญญาด้านอื่น ๆ ไปพร้อม ๆ กัน สิ่งสำคัญคือกิจกรรมศิลปะมีจุดเน้นในด้านของการส่งเสริมให้เด็กได้แสดงความเป็นตัวเองออกมา การออกแบบกิจกรรมศิลปะที่ดี จึงควรสนับสนุนให้เด็ก ๆ เกิดการตัดสินใจด้วยตนเอง รวมทั้งเรียนรู้ที่จะสร้างความร่วมมือกับผู้อื่นด้วย ศิลปะช่วยให้เด็กได้ฝึกหัดและมีพัฒนาการในการวางแผน และการจัดลำดับขั้นตอนการทำงาน ซึ่งนำไปสู่การสร้างรูปแบบพฤติกรรมแห่งความสำเร็จการเรียนรู้กระบวนการทางศิลปะ เด็ก ๆ จะได้รับประสบการณ์ที่จะเรียนรู้ว่าคุณสมบัติต่าง ๆ ค้นพบเหตุและผล ซึ่งเป็นความเชื่อมโยงระหว่าง ศิลปะกับวิทยาศาสตร์ ดังนั้นเราอาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมศิลปะมีส่วนอย่างยิ่งที่จะพัฒนาปัญญาหลาย ๆ ด้าน ตามแนวความคิดของ Gardner เด็ก ๆ มีพัฒนาการทางสติปัญญาผ่านการทำกิจกรรมศิลปะ เมื่อดังสรุปได้ดังนี้

(1) เด็กเรียนรู้วิธีที่จะอธิบายและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวัสดุศิลปะนั้น ๆ

(2) เด็กสังเกตและอธิบายสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวผ่านศิลปะและภาษา

(3) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาพูดกับสัญลักษณ์ภาพ ดังนั้นเปิดโอกาสให้เด็กได้อภิปรายเกี่ยวกับงานศิลปะของเขา ขณะเดียวกันก็ช่วยพัฒนาคำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งที่ทำนั้นด้วย ยอมให้เด็กได้มีการแลกเปลี่ยนสนทนากัน เด็ก ๆ จะเรียนรู้คำใหม่ ๆ เพื่อที่จะอธิบายถึงสิ่งที่เขาทำ เช่นเดียวกับที่เขาได้สำรวจวัสดุใหม่

Gardner ยังกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของการทำงานศิลปะไว้ว่าศิลปะปฏิบัติเป็นหัวใจของการเรียนศิลปะ กิจกรรมการเรียนรู้และการแสดงออกต้องเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำงานศิลปะของเด็กนักเรียน การคิดในศิลปะ – คิดทางสัญลักษณ์ในศิลปะ – เป็นหนทางการใช้สติปัญญาที่มีลักษณะเฉพาะของตน ศิลปะทุกแขนงแสดงให้เห็นทักษะทางการคิดในส่วนต่าง ๆ ศิลปะปฏิบัติจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรสอนให้เด็กเล็ก การเรียนรู้ศิลปะต้องเป็นการที่เด็กปฏิบัติและไม่ใช้การเลียนแบบ การปฏิบัติต้องเชื่อมโยงการเรียนรู้และการแสดงออก การรับรู้คือการเรียนรู้ที่จะเห็นได้ดีขึ้น ฟังได้ชัดขึ้น แยกแยะความแตกต่างและเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ การแสดงออกคือสามารถดึงเอาขั้นตอนการปฏิบัติและการรับรู้ออกมาได้ ควรใช้คำถาม อะไร ทำไม่ และทำอย่างไรในเด็ก การรับรู้และการแสดงออกในศิลปะปฏิบัติและการชื่นชมศิลปะต้องมีในบทเรียนเพื่อให้ความเจริญทางศิลปะในเด็ก

สรุปได้ว่าทฤษฎีความหลากหลายทางปัญญาของ Gardner ส่งเสริมให้เด็กพัฒนาสติปัญญารอบด้านผ่านกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ ครูมีหน้าที่ค้นหาความฉลาดทาง

สติปัญญาที่มีในตัวเด็กและส่งเสริมให้ครบทุกด้าน วิธีการสอนที่ดีจึงต้องเน้นให้มีการส่งเสริมสติปัญญาทั้ง 8 ด้านด้วยวิธีการบูรณาการความรู้แต่ละด้านเข้าด้วยกันเกิดเป็นกิจกรรม ดังนั้นเมื่อเด็กเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะสามารถเชื่อมโยงไปสู่อีกสิ่งหนึ่งได้ นอกจากนี้ทฤษฎีความหลากหลายทางสติปัญญาของ Gardner ที่ยอมรับความแตกต่างกันของระดับสติปัญญาที่มีในแต่ละบุคคลมีความสอดคล้องกับหลักของมอนเตสซอรีที่ยอมรับนับถือในตัวเด็กแต่ละคนว่ามีความสามารถในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน การเรียนการสอนจึงควรส่งเสริมเด็กตามความพร้อมที่มีในตัวเด็กเอง ครูควรจัดการเรียนการสอนให้เหมาะกับเด็กแต่ละคนเพื่อผลักดันความสามารถที่มีในตัวเด็กและส่งเสริมสติปัญญาด้านอื่น ๆ ไปพร้อมกัน

ทฤษฎีการเรียนการสอนตามแนวพุทธ

ทฤษฎีการเรียนการสอนตามแนวพุทธเป็นทฤษฎีที่ยึดเอาแนวการถ่ายทอดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นแนวทางในการเรียนการสอน โดยหลักการสอนตามแนวพุทธนั้นให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนในฐานะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างให้เกิดปัญญาแก่ตนเอง ใน การเรียนการสอนแนวพุทธนั้นผู้เรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีบทบาทและเป็นผู้ลงมือปฏิบัติมากที่สุดใน การแสวงหาความรู้หรือสร้างปัญญา ให้อิสระกับผู้เรียนในการใช้ความคิดและค้นหาความจริงต่าง ๆ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจขึ้นในตน ผู้สอนมีบทบาทเป็นผู้ชี้แนะแนวทางและทำความเข้าใจผู้เรียนในทุก ๆ ด้านเพื่อสามารถจัดสภาพการเรียนและวิธีสอนต่าง ๆ ให้ผู้เรียนเรียนอย่างได้ผลดีที่สุด

พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต (2544) กล่าวถึงปรัชญาพื้นฐานเกี่ยวกับหลักการสอนและวิธีสอนตามแนวพุทธไว้ดังนี้ ภารกิจสำคัญของการศึกษาคือการฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงและสภาวะของสิ่งทั้งหลาย มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ปฏิบัติและจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามสมควรจะเป็น เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตน คือ ความมีชีวิตอยู่อย่างสำเร็จผลดีที่สุด มีจิตใจเป็นอิสระ มีสุขภาพจิตสมบูรณ์ และประโยชน์ผู้อื่น คือ สามารถช่วยสร้างสรรคประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้ จากข้อความที่กล่าวมามีข้อที่กำหนดคือ

(1) ภารกิจสำคัญของการศึกษา ได้แก่ การช่วยให้บุคคลเกิดทัศนคติที่ถูกต้อง คือ รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นและสามารถจัดการกับสิ่งเหล่านั้นตามสมควรจะเป็น ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม ไม่ให้มองเห็นและจัดการสิ่งทั้งหลายตามอำนาจกิเลสตัณหา

(2) ทักษะที่ถูกต้องและความสามารถจัดการดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยการพัฒนาปัญญา และปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั่นเองเท่านั้น ผู้อื่นจะนำมาขัดเหยียดให้หรือบังคับให้รับเข้าไว้ไม่ได้

(3) ในเมื่อปัญญาต้องเกิดจากรู้ความเข้าใจที่พัฒนาขึ้นในตัวบุคคลเอง ภารกิจของผู้สอนและให้การศึกษาทั้งหลายจึงเป็นเพียงผู้ชี้แนวทางหรืออำนวยความสะดวก ช่วยให้ผู้เรียนหรือผู้รับการศึกษาอบรม ดำเนินเข้าสู่ปัญญา สิ่งที่ดีที่สุดที่ผู้สอนที่ดีจะทำได้ก็คือ ตั้งใจช่วยเหลือพยายามสรรหาอุปบายกลวิธี และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะมาช่วยผู้เรียนให้เข้าถึงปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด อย่างที่สำนวนบาลีเรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร

(4) โดยเหตุผลเดียวกัน ในระบบการศึกษาเช่นนี้ ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้สร้างปัญญาให้เกิดแก่ตน จึงต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมและเป็นผู้ได้ลงมือกระทำให้มากที่สุดเท่าที่จะช่วยให้ตัวเองเกิดปัญญานั้นขึ้นได้ และโดยนัยนี้ความสามารถ ความถนัด อุปนิสัยต่าง ๆ ของผู้เรียนจึงเป็นสิ่งที่ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงอย่างสำคัญ เพื่อจัดสภาพการเรียนและกลวิธีสอนต่าง ๆ เป็นต้น ให้ผู้เรียนเรียนอย่างได้ผลดีที่สุด

(5) ในเมื่อปัญญาเป็นของยึดเหยียดบังคับให้รับเอาไม่ได้ การเรียนการสอนจึงต้องใช้วิธีการแห่งปัญญา คือ ผู้เรียนต้องเป็นอิสระในการใช้ความคิด และในการที่จะซักถามโต้ตอบ สืบเสาะค้นหาความจริงต่าง ๆ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจขึ้นในตน ในระบบการศึกษาแบบนี้ จึงมีการปฏิบัติอย่าง กาลามสูตร ไม่มีการบังคับให้เชื่อ ความเชื่อหรือศรัทธาในระบบการศึกษานี้ หมายถึงความเชื่อมั่นในหลักการ วิธีการและสมมติฐานต่าง ๆ ที่ตนได้ตั้งขึ้น โดยมีเหตุผลเป็นฐานรองรับอย่างเพียงพอแล้วว่าจะนำไปดำเนินไปสู่จุดหมายได้อย่างแท้จริง และเป็นสิ่งที่จะพิสูจน์ได้ต่อไปตามลำดับในระหว่างดำเนินไปสู่เป้าหมายนั้น และได้วางเป็นข้อสรุปเกี่ยวกับการสอนได้ดังนี้

- (ก) ปัญญาเป็นสิ่งสร้างสรรค์ขึ้นภายในตัวผู้เรียนเอง
- (ข) ผู้สอนทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะทางการเรียน
- (ค) วิธีสอน อุปบาย และกลวิธีต่าง ๆ เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องผ่อนแรง
การเรียนการสอน
- (ง) อิศรภาพในทางความคิดเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสร้างปัญญา

อนึ่ง โดยที่ปัญญาเป็นส่วนสำคัญยิ่งในระบบการศึกษานี้เช่นที่กล่าวมาแล้ว จึงสมควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องปัญญา ที่มักแปลกันว่า ความรู้ ไว้เพื่อกันความสับสน ความรู้ในที่นี้ควรแยกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) สุตตะ คือความรู้จากการสดับตรับฟัง หรือ เล่าเรียน อ่าน รับถ่ายทอดจากแหล่งความรู้อื่น การสั่งสมความรู้ประเภทนี้ไว้ได้มาก เรียกว่า พานุสัจจุ แปลว่า ความเป็นพหูสูต คือ ความเป็นผู้คงแก่เรียน หรือได้เรียนรู้มาก เป็นความรู้ประเภทประมวลหรือรวบรวมสิ่งอันจะพึงรู้ ทำตนให้เป็นคลังเก็บความรู้ ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีของบุคคลอย่างหนึ่ง เป็นอุปกรณ์สำหรับนำไปใช้ทำประโยชน์ต่าง ๆ ได้มาก แต่ไม่ถือเป็นองค์ธรรมแกนในระบบการศึกษา

(2) ปัญญา คือ ความรู้ประเภทเข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้เลือกคัดวินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ เป็นความรู้ประเภทที่มุ่งหมายและเป็นส่วนสำคัญในระบบการศึกษานี้ ปัญญานี้มีไวพจน์มากมาย เช่น ญาณ วิชา ปริญา ปฏิสัมภิชา วิปัสสนา สัมมาทิฐิ เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความหมายในแง่ต่าง ๆ และชั้นต่าง ๆ ของปัญญานั้นเอง

สิ่งที่ควรทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งได้แก่ ลักษณะงานสอน ซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพานุสัจจุจะเป็นใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าในทางความประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะวิชาศีลธรรมและจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่า ความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย สำหรับวิชาประเภทนี้ ผลสำเร็จอย่างหลังเป็นสิ่งสำคัญมาก และมักทำได้ยากกว่าผลสำเร็จอย่างแรก เพราะต้องการคุณสมบัติขององค์ประกอบในการสอนทุกส่วน

การสอนตามแนวพุทธนั้นเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนทุกวัย ส่วนแนวการศึกษามอนเตสซอรีเกิดขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าและนำมาทดลองค้นหาวิธีการที่เหมาะสมที่สุดสำหรับเด็กปฐมวัย มีปรัชญาแนวคิดและหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กปฐมวัยที่ชัดเจน แนวคิดทั้งสองแบบนี้มีหลักการสำคัญสอดคล้องกันในการให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการเรียนการสอน ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่ครูจะยัดเหยียดให้กับนักเรียน แต่ความรู้เกิดขึ้นได้จากการที่ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติค้นหาความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนมีอิสระที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่ตนสนใจและค้นคว้าหาความรู้จากสิ่งนั้น ๆ ครูไม่ได้มีหน้าที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนแต่มีหน้าที่ในการชี้แนะแนวทาง

สรุปได้ว่าทฤษฎีการเรียนการสอนตามแนวพุทธที่กล่าวมาข้างต้น มีหลักการที่มุ่งเน้นการพัฒนาที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยคำนึงถึงระดับความสามารถที่มีแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสติปัญญาและทักษะความสามารถในแต่ละด้าน ทฤษฎีการเรียนการสอน

ดังกล่าวมุ่งส่งเสริมพัฒนาตัวผู้เรียนด้วยการพยายามค้นหาและดึงเอาศักยภาพที่มีแตกต่างกันใน แต่ละบุคคลออกมาให้มากที่สุดตามความสามารถเท่าที่ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้หรือกระทำได้นอกจากความสามารถที่มีในตัวของผู้เรียนแล้ว องค์ประกอบที่อยู่แวดล้อมเด็กก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ เกิดเป็นประสบการณ์ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อตัวเด็กเอง

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนศิลปะในระดับอนุบาล

ความหมายของการเรียนการสอนศิลปะ

การจัดการเรียนการสอนในระดับอนุบาลนั้น ในขั้นแรกควรทำความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับการเรียนการสอน ซึ่งจะสังเกตได้ว่าเป็นคำที่มักใช้ควบคู่กันเสมอ เมื่อมีการเรียนมักจะมีการสอนเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันระหว่างการเรียนและการสอนว่ามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนควรพิจารณาถึงองค์ประกอบเบื้องต้นของการเรียนการสอนว่าประกอบด้วยปัจจัยได้บ้างที่ส่งเสริมให้การจัดการเรียนการสอนดำเนินไปด้วยความราบรื่นและก่อให้เกิดองค์ความรู้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2533) อธิบายความหมายของการสอนไว้ว่า การสอนคือ สถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้จะเกิดขึ้นได้แก่

- (1) มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับสิ่งแวดล้อมและครูกับนักเรียนกับสิ่งแวดล้อม
- (2) ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่
- (3) ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้

สุพิน บุญชูวงศ์ (2538) กล่าวว่า "การเรียนการสอน" ทั้งสองคำนี้สมควรเป็นกระบวนการ (Process) ที่เกี่ยวเนื่องกัน การเรียนหรือการเรียนรู้ (Learning) เป็นกระบวนการที่บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ (Experience) การสอนจึงเป็นการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้นักเรียนได้ปะทะ เพื่อที่จะให้เกิดการเรียนรู้หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น การสอนจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม กล่าวได้ว่าที่สอนนั้นเป็นกระบวนการที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้คนได้มีประสบการณ์ที่ดีมีการ

เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น จนสามารถดำรงชีพได้อย่างราบรื่น เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม

อาภรณ์ ใจเที่ยง (2540) กล่าวไว้ว่า การสอนและการเรียนรู้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การสอน คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเนื่องมาจากประสบการณ์ เป้าหมายของการสอนคือ การมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

กรมวิชาการ (2542) ได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูผู้สอน นักเรียน การถ่ายทอด ความรู้ ความคิด หรือแนวปฏิบัติจากครูผู้สอน ไปสู่นักเรียน ด้วยวิธีการตามที่ครูผู้สอนได้เลือกสรรแล้ว

ทศนา แชมมณี (2542) กล่าวถึงความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ว่าสภาพหรือลักษณะการเรียนการสอนที่จัดขึ้นตามหลักการ ทฤษฎี ปรัชญา แนวคิด หรือความเชื่อต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคต่าง ๆ เข้ามาช่วยให้สภาพการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักการที่ยึด ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการทำให้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผล

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2544) กล่าวถึงการสอนว่า เป็นการถ่ายทอดความรู้ ความคิดและจัดประสบการณ์โดยรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้บัณฑิตนักศึกษาได้พัฒนาสมอง ทศนคติ อารมณ์ จิตใจ สังคม เตรียมที่จะเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของชาติสืบไป นอกจากนี้ การสอนยังหมายถึง การทำให้คนมีความรู้และฝึกอบรมให้คนเป็นคนดีอีกด้วย

สุรางค์ ไคว้ตระกูล (2545) ได้กล่าวถึงการสอนว่า การสอนเป็นพฤติกรรมธรรมชาติของมนุษย์ในการที่จะช่วยเหลือกันและกันในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยการถ่ายทอดความรู้ทักษะและเจตคติต่าง ๆ โดยที่ผู้สอนและผู้รับ หรือครูและศิษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันในกระบวนการเรียนรู้

เค็มพ์ (Kemp, 1985) กล่าวถึงระบบการเรียนการสอน (Systematic Instructional) ว่าเป็นการวางแผนของกระบวนการเรียนการสอน เพื่อที่จะตอบคำถามขั้นพื้นฐาน 4 คำถามที่ว่า การเรียนการสอนนั้นเพื่อพัฒนาผู้เรียนในระดับใด อะไรคือสิ่งที่ผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ผู้สอนจะต้องใช้วิธีการสอนอย่างไร เพื่อให้ผู้เรียนจะมีทักษะทางการเรียนที่ดีที่สุดและผู้สอนสามารถจะ

ประเมินผลการเรียนของผู้เรียนได้อย่างไร คำถามทั้ง 4 คำถามมีความเกี่ยวข้องกับส่วนประกอบสำคัญของการเรียนการสอน คือ ผู้เรียน วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน วิธีการสอนและการวัดและการประเมินผล ซึ่งเค็มพ์ กล่าวว่าส่วนประกอบทั้ง 4 ส่วนนี้ จัดเป็นส่วนประกอบสำคัญขั้นพื้นฐานของการจัดระบบการเรียนการสอน ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ไม่ว่าจะเป็นการเรียนการสอนในวิชาใด ๆ ก็ตามต้องอาศัยหลักการเรียนการสอนทั่วไป เป็นหลัก สิ่งที่ผู้สอนต้องคำนึงถึงเพื่อให้การเรียนการสอนวัตถุประสงค์และสามารถตรวจสอบได้ทุกขั้นตอนจึงต้องอาศัยการจัดระบบ (System Approach) มาใช้ในระบบการเรียนการสอนประกอบด้วยนักเรียนและทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนที่ป้อนเข้าไป (input) เพื่อผ่านกระบวนการเรียนการสอน (process) ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ หลังจากที่ผู้เรียน เรียนรู้ผ่านกระบวนการเรียนการสอนแล้ว ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือไม่ เพียงใด นั่นคือ ผลที่ได้ออกมา (output) ที่ผู้สอนจะต้องนำมาพิจารณาแก้ไขปรับปรุง โดยอาศัยข้อมูลย้อนกลับ (feedback) จากการวัดและการประเมินผล (บุญชม ศรีสะอาด, 2537)

ระบบการเรียนการสอน (Systematic instructional) คือ การจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์กันเป็นระบบ เพื่อความสะดวกต่อการนำไปสู่จุดหมายปลายทาง ของการเรียนการสอนที่ได้กำหนดไว้ ทิศนา แชมมณี (2545) กล่าวว่า ผู้ที่มีระบบในการเรียนหรือการทำงานจะรู้จักการวางแผนจัดระเบียบในสิ่งต่าง ๆ ให้มีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่จะช่วยให้ตนสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เมื่อมีการเรียนจะต้องมีการสอนควบคู่กันไปเสมอ บุคคลที่มีบทบาทในการเรียนการสอนประกอบด้วยผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารผ่านการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ อันก่อให้เกิดความรู้กับผู้เรียนซึ่งเป็นผู้รับสาร โดยอาศัยกระบวนการในการสอนหรือวิธีการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้และประสบการณ์ในแบบต่าง ๆ ผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน มีระดับสติปัญญาความสามารถแตกต่างกัน ผู้สอนจึงมีหน้าที่ในการสังเกตพฤติกรรมและความสนใจของผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อสามารถจัดประสบการณ์ ความรู้และวิธีการสอนที่เหมาะสมกับลักษณะของผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนศิลปะ

ความหมายของศิลปศึกษา

ในการจัดการเรียนการสอนศิลปะซึ่งเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรการศึกษาที่มีการจัดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลายในปัจจุบันและได้รับการยอมรับจากนักการศึกษาว่าศิลปะมีความจำเป็นในการจัดการศึกษาสำหรับเด็ก จึงควรมีการตีความและให้คำจำกัดความคำว่า "ศิลปศึกษา" เพื่อทำความเข้าใจความหมายและเพื่อให้ทราบถึงแนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะ

McFee (1961) กล่าวถึงศิลปศึกษาว่าเป็นแขนงวิชาหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับวิชาอื่น ๆ ในชั้นแรกศิลปะเป็นรูปแบบพื้นฐานของการสื่อสาร สัญลักษณ์และตัวอักษรที่เกิดขึ้นมีต้นกำเนิดมาจากอักษรภาพ ภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนความคิด ความรู้สึกและประสบการณ์ ภาษาและศิลปะมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ และมีความจำเป็นต่อความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต เด็กจะมีการเรียนรู้รูปแบบการสื่อสารเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมมนุษย์ ด้วยเหตุผลนี้จึงควรมีการศึกษาศิลปะที่มีบทบาทในการดำรงชีวิต ศาสตร์ด้านมนุษยวิทยาจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้เราเข้าใจบทบาทของศิลปะในชีวิตประจำวัน ศิลปศึกษามีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตรประถมศึกษา การวางแผนและการลำดับประสบการณ์ที่มีความหมายช่วยให้เด็กพัฒนาความสามารถในการสื่อสารทางทัศน การสื่อสารบางชนิดสามารถสอนได้ แต่บางชนิดเด็กต้องเป็นผู้ค้นพบด้วยตนเอง การศึกษาศิลปะจะช่วยให้เด็กสามารถเรียนรู้วิชาอื่น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น ศิลปศึกษามีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านอื่น ๆ กิจกรรมศิลปะจะช่วยให้เด็กตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ในหลักสูตรศิลปศึกษาเด็กจะได้เรียนรู้การใช้ภาษา ครูจะใช้ศิลปะเป็นพื้นฐานของการเรียนสิ่งต่าง ๆ ผนวกเข้ากับการฝึกฝนประสบการณ์ด้านกิจกรรมสร้างสรรค์

วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2536) กล่าวไว้ว่า ศิลปศึกษามีวิชาทั้งภาคปฏิบัติและทฤษฎี จึงมีกิจกรรมหลายด้านที่สามารถตอบสนองความสนใจของนักเรียนได้ โดยเฉพาะความถนัดพิเศษของนักเรียนแต่ละคน ให้มีโอกาสดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมจึงนับว่าศิลปศึกษาที่มีความเหมาะสมเป็นพิเศษที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์มีพื้นฐานสำคัญ และหลายกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเด็กได้โดยตรงเป็นพิเศษเพราะหลักของการสอนวิชาสายนี้เน้นการออกแบบสร้างสรรค์ นักเรียนจึงได้มีโอกาสแสดงออกถึงความคิดและจินตนาการ

นิรมล (ตีรณสาร) สวัสดิบุตร (2525) กล่าวว่า ศิลปศึกษาหมายถึงการศึกษาเรื่องของศิลปะหรือการศึกษาเรื่องของการสร้างสิ่งใหม่ที่สวยงาม โดยใช้ประสบการณ์ การรับรู้ เหตุผล อารมณ์ และความคิดริเริ่มเป็นเครื่องช่วยในการสร้าง

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) ได้กล่าวถึง ความหมายของศิลปศึกษาว่า เป็นการศึกษาศิลปะเด็ก โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียนซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศิลปินิสัยผู้เรียน ให้มีความรู้ ทักษะ และความคิดที่ดีต่อศิลปะ

พระพงษ์ กุลพิศาล (2531) ได้กล่าวว่า ศิลปศึกษาทางด้านการศึกษาศิลปะซึ่งจัดไว้ในหลักสูตรเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่เด็กโดยมิได้มุ่งหวังให้เด็กเป็นศิลปิน แต่มุ่งหวังให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ กล้าแสดงออก และมีพัฒนาการทางสุนทรียภาพ (พัฒนาการทางอารมณ์) เพื่อการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

เลิศ อานันทนนะ (2537) กล่าวว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาหนึ่งที่มีกิจกรรมอยู่มากมายที่สามารถตอบสนองการแสดงออกของเยาวชนได้กว้างขวาง เพื่อส่งเสริมให้มีสุนทรียภาพและบุคลิกปัญญา มีกิจนิสัยหมั่นเพียร รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม สามารถดัดแปลงแก้ไขสิ่งแวดล้อมให้สวยงาม สะอาด เรียบร้อย มีระเบียบแบบแผนและดำรงชีวิตเป็นพลเมืองที่ดีอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข แนวทางศิลปศึกษาในปัจจุบันจึงควรเน้นหนักไปในทางส่งเสริมให้มีการแสดงออกตามความถนัดตามธรรมชาติของแต่ละบุคคล

ศิลปศึกษาเป็นการจัดการเรียนการสอนศิลปะที่มีรูปแบบและเนื้อหาเฉพาะมีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์ กระตุ้นสุนทรียภาพ และพัฒนาความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอนศิลปะ ซึ่งมีรูปแบบและวิธีการจัดการต่างจากการจัดการเรียนการสอนวิชาอื่น ๆ ศิลปศึกษาจึงเป็นวิชาที่มุ่งเน้นให้เด็กได้ฝึกทักษะทางด้านการคิดและการลงมือปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน

ดังนั้นศิลปศึกษาจึงเป็นการจัดการเรียนการสอนศิลปะ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกใช้ความคิดในการสร้างสรรค์และจินตนาการเกิดเป็นผลงาน กระบวนการในการทำงานศิลปะจะช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะในการทำงานด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ผู้เรียนยังจะได้รับสุนทรียภาพก่อให้เกิดรสนิยมที่ดีงามอันเกิดจากประสบการณ์ศิลปศึกษาอีกด้วย

แนวคิดทางศิลปศึกษา

การจัดการเรียนการสอนศิลปะนั้น ควรต้องมีการพิจารณาถึงแนวคิดหลักของนักวิชาการทางศิลปศึกษาเพื่อให้เห็นถึงแนวโน้มและภาพรวมในการจัดการศึกษาที่สามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างจริงจัง จึงได้มีการรวบรวมแนวคิดจากนักวิชาการทางศิลปศึกษาไว้ดังนี้

พีระพงษ์ กุลพิศาล (2531) กล่าวถึงกระบวนการเรียนการสอนศิลปะในปัจจุบันมีอยู่ 3 แนวคิด ซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ

(1) การเรียนการสอนศิลปะเป็นเรื่องของความชำนาญและผลสำเร็จของงาน กระบวนการนี้จะเป็นการฝึกฝนฝีมือเด็ก

(2) การเรียนการสอนศิลปะเป็นเรื่องของการเจริญเติบโต พัฒนาการทางการเรียนรู้ กระบวนการจะเน้นที่พัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจของเด็ก

(3) การเรียนการสอนศิลปะเป็นเรื่องของการรับรู้ทางความซาบซึ้งและความงาม กระบวนการเรียนการสอนสร้างสมเป็นประสบการณ์ทางสุนทรียภาพอย่างต่อเนื่องให้แก่เด็ก

แนวคิดที่ 1 เป็นแนวคิดที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง เน้นบทบาทความสำคัญของครู เนื้อหา การสอนให้เด็กวาดภาพเพื่อการเป็นช่างเขียนในอนาคต การสอนเป็นการเน้นให้รู้จักสังเกตรูปทรงต่างๆ ที่อยู่ใกล้ตัวก่อน โดยไม่คำนึงถึงว่ารูปทรงนั้นจะทำทลายความสนใจตามวุฒิภาวะหรือไม่ ซึ่งอาจเหมาะกับเด็กบางคนเท่านั้นและควรเป็นเด็กโตที่มีอายุอย่างน้อยในราว 10-12 ปี โดยให้ความสำคัญกับทักษะหรือความเป็นช่าง (Craftsmanship) และเน้นที่ความสำเร็จของผลงานเป็นหลัก

แนวคิดที่ 2 เป็นแนวคิดที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง ซึ่งให้ความสำคัญต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ตามวัยและวุฒิภาวะของเด็ก (ร่างกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ) ไม่ได้เน้นทักษะและผลสำเร็จของงาน แต่เน้นถึงสิ่งที่เด็กจะได้รับระหว่างกระบวนการสร้างสรรค์กล่าวคือ กิจกรรมศิลปะเป็นสื่อหรือเครื่องมือ เพื่อให้เด็กมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันระบบการศึกษาของเราจะเป็นไปตามแนวคิดนี้เป็นส่วนใหญ่

แนวคิดที่ 3 เป็นแนวคิดที่ยึดศิลปะเป็นศูนย์กลาง เป็นแนวคิดที่วงการศิลปะในบ้านเราไม่ค่อยคุ้นเคยนัก แนวคิดนี้เห็นว่าศิลปะเป็นวิชาสามัญ วิชาหนึ่งเหมือนกับคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ฯลฯ (ต่างจากแนวคิดที่ 2 ที่เห็นว่าศิลปศึกษาเป็นวิชารองเพื่อเสริมวิชาสามัญ) มีองค์ความรู้ (Body of knowledge) เป็นของตนเอง ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์สุนทรียศาสตร์ กระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งจัดประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะโดยตรง เป็นการศึกษาหา

ความรู้จากศิลปะ (Education through art) ทั้งเชิงคุณค่าและปริมาณไม่ได้มองเห็นว่ากิจกรรมเป็นเครื่องมือของสิ่งใด แต่เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาการรับรู้ คุณค่าของศิลปะโดยตรงและไม่ได้เน้นให้เด็กเป็นช่างหรือศิลปิน อย่างแนวคิดแรก (แนวคิดที่ 1) ความรู้ดังกล่าวประกอบด้วย ความรู้ทางการวิจารณ์ศิลปะ ประวัติศาสตร์ สุนทรียศึกษาและการปฏิบัติงานศิลปะ กล่าวได้ว่า เป็นแนวคิดที่จัดให้เนื้อหาทางศิลปะเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้โดยเนื้อหาทั้ง 4 ส่วน ไม่ได้แยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง พัฒนาการด้านอื่น ๆ เป็นเพียงผลที่ได้จากกระบวนการเรียนการสอนเท่านั้น

สุลักษณ์ ศรีบุรี (2536) กล่าวว่า ศิลปะเป็นวิชาหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการศึกษานับตั้งแต่เด็กวัยก่อนเข้าเรียนระดับอนุบาล ไปจนถึงจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสริมลักษณะนิสัยและประสบการณ์ให้เด็ก และเยาวชนเป็นผู้ที่กล้าแสดงออก มีความมั่นใจในตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพิ่มพูนพุทธิปัญญาและเจตคติ ให้เจริญงอกงามไปพร้อม ๆ กัน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2536) กล่าวว่า ศิลปะมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการสร้างเสริมด้านนิสัยให้แก่เด็ก และเพื่อให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก โดยมีได้มุ่งหวังจะพัฒนาเด็กให้เป็นศิลปิน จัดขึ้นเพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ มีประสบการณ์ด้านศิลปะ มีความคิดที่ดีต่อศิลปะ

Hurwitz and Michael (2001) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างหลักสูตรทางศิลปศึกษาต้องคำนึงถึงเนื้อหาและวิธีการที่เน้นศิลปะ 4 แกน ครูศิลปะต้องกระตุ้นให้เด็กคิดและหาเหตุผลในศิลปะ ตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวคิดในศิลปะ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกิจกรรม และสิ่งที่กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ การตอบสนองและการพิจารณางานศิลปะ หลักสูตรศิลปะที่ดีจะต้องดึงดูดความสนใจเด็กและช่วยขัดเกลากระบวนการรับรู้อย่างมีสุนทรียะในงานศิลปะ มีกระบวนการเปรียบเทียบ กระบวนการทำงานศิลปะโดยนำเอาเนื้อหาที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากสังคม การเมือง และอื่น ๆ มีการไตร่ตรองและอภิปรายเกี่ยวกับศิลปะ การชื่นชมศิลปะและการสร้างสรรค์ศิลปะ และได้กำหนดคุณสมบัติของเด็กที่ที่ได้เรียนหลักสูตรศิลปะที่มีคุณภาพตลอดชั้นประถมจะได้รับประสบการณ์ดังต่อไปนี้

(1) ผู้เรียนสามารถสร้างสรรค์งานเขียนเส้น ระบาย และอื่น ๆ จากการสังเกต ความจำและจินตนาการ เด็กจะพัฒนาผ่านขั้นสัญลักษณ์ มีสุนทรียภาพและพัฒนาทักษะทางศิลปะเพิ่มมากขึ้น เด็กเกิดความเข้าใจว่าศิลปะหมายถึงการแสดงออกทางแนวคิด ความรู้สึกและความเป็นอุดมคติ

(2) ผู้เรียนจะเข้าถึงและสามารถขยายคลังความรู้ ภาพศิลปะทางทัศน เด็กจะเห็นตัวอย่างงานศิลปะทั้งที่เป็น Fine art, Folk art, Visual art ตั้งแต่อนุบาลจนถึงเกรด 6, 7 หรือ 8 คลังงานศิลปะที่สะสมไว้ในสมองเหล่านี้เป็นที่มาของจินตนาการ

(3) ผู้เรียนจะได้รับความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดอันดับผลงานทัศนศิลป์ในประวัติศาสตร์และผลงานจากวัฒนธรรมอื่น เด็กจะได้มีความรู้เกี่ยวกับเงื่อนไขและแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะจากประวัติศาสตร์ศิลป์ ลักษณะเฉพาะของผลงาน ศิลปินหรือวัฒนธรรมที่ปรากฏในผลงาน เด็กจะพัฒนาความชอบในงานศิลปะบางประเภทหรือบางรูปแบบ

(4) เด็กจะได้เรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ในโลกโดยการศึกษาผลงานศิลปะทางด้านบริบท จุดมุ่งหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรม เด็กจะเกิดความชื่นชมในมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองและความโดดเด่นในวัฒนธรรมของอเมริกา แคนาดา และประเทศอื่น

(5) ผู้เรียนจะได้ทราบถึงอิทธิพลต่าง ๆ ที่ส่งผลต่องานทัศนศิลป์ เช่น ประวัติของศิลปิน การเมือง สังคม เทคโนโลยี เด็กจะได้เรียนรู้วิธีการที่ศิลปะสะท้อนวัฒนธรรมและอิทธิพลของสังคมที่มีต่อการสร้างงาน

(6) เด็กจะได้ใช้ห้องสมุด อินเทอร์เน็ตและอื่น ๆ ในการค้นหาข้อมูลทางศิลปะและศิลปิน

(7) ผู้เรียนจะได้อภิปรายถึงธรรมชาติของศิลปะในประเด็นของการทำงาน การจัดแสดง การซื้อขายและการตีความผลงานศิลปะ

เด็กที่ผ่านหลักสูตรศิลปะจะได้ฝึกความสามารถในการสร้างสรรค์ศิลปะ ได้คิดตอบสนอง และเรียนรู้ศิลปะ ศิลปะและบริบทของศิลปะ เด็กจะได้รับการพัฒนาสุนทรียะในการมองทัศนศิลป์ ซึ่งมีผลต่อความเข้าใจโลกทางด้านความหมายและนัยยะ เด็กจะได้รับความรู้ที่จำเป็นที่ละชั้นจนมีความรู้รอบด้าน หลักสูตรการศึกษาทั่วไปที่ให้น้ำหนักแต่ละวิชาได้สมดุลกันเป็นสิ่งที่เหมาะกับเด็ก ในยุคปัจจุบันที่ต้องการประชากรที่มีความรู้

Dewey (1902) นักปรัชญาและนักการศึกษาชาวอเมริกัน มีความสำคัญต่อการศึกษาในการเป็นผู้เสนอแนวคิดใหม่ทางการศึกษาในช่วงปี 1920 – 1940 (ยุค The progressive movement : Art as self – expression) ซึ่งทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะมีมากขึ้น ในทัศนะของดิวอี้ เด็ก ๆ ควรได้รับการสอนแบบผู้เรียนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ ในขณะที่การศึกษาแบบเดิมมีแนวคิดที่ว่าเด็กก็คือผู้ใหญ่ตัวเล็ก แต่ดิวอี้และกลุ่มของเขาเห็นตรงกันข้าม กล่าวคือ วิธีการเรียนรู้แบบเก่าที่เน้นให้เรียนจากบทเรียนสำเร็จรูป แบบฝึกหัด และการท่องจำจากตำราและการยึดเยียดกฎเกณฑ์ที่ตั้งโดยผู้ใหญ่ แต่ดิวอี้จะสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ค้นหาด้วยตัวเอง ด้วยความพยายาม และได้ตัดสินใจเหล่านี้คือธรรมชาติและมีประสิทธิภาพในการเรียนรู้ ครูศิลปะที่เห็นด้วยกับ

แนวคิดของดิวอได้พบว่าสิ่งที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในโลกของศิลปะสอดคล้องกับปรัชญาใหม่ทางการศึกษา นักการศึกษาเริ่มยอมรับว่าการแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีรูปแบบเฉพาะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถทางทักษะตามความเข้าใจแบบเดิม การแสดงออกถึงความเป็นตัวเองในงานศิลปะ ไม่ใช่เพียงพฤติกรรมตามธรรมชาติเท่านั้น แต่เป็นพื้นฐานของการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นกลุ่มปฏิรูปจึงยอมรับความสำเร็จทางศิลปะเกิดจากความมุ่งมั่นที่ไม่ถูกปรุงแต่งเสมือนเป็นรูปแบบอันแท้จริงของศิลปะ "ศิลปะเด็ก" จึงได้ถูกค้นพบ

Chapman (1978) นำเสนอความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาแบบสมัยใหม่ ศิลปะคือกลุ่มของความรู้และกิจกรรมเพื่อการพัฒนา เด็ก ๆ จะได้เรียนรู้แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับศิลปะและเทคนิคต่าง ๆ ทางศิลปะ ในขณะที่นักการศึกษาศิลปะได้ให้ความหมายของคำว่าประสบการณ์ศิลปะว่าเป็นการศึกษาเพื่อการเติบโต กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะและการตอบสนองต่อรูปทรงทางทัศนช่วยพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กและการเปิดประสบการณ์การพัฒนาตนเอง โดยใช้ศิลปะก็มีความสำคัญเท่ากับการเรียนศิลปะ จุดประสงค์หลัก 3 ด้านของศิลปะศึกษามีที่มาจากตัวบุคคล สังคม และประวัติศาสตร์ทางการศึกษา แผนการสอนในโรงเรียนส่งเสริมการพัฒนาตนเองเพื่อช่วยให้เด็กทันต่อโลกในปัจจุบันและแสดงความรู้สึกที่เขามีต่อสิ่งที่รับรู้ออกมาเป็นงานศิลปะ เด็ก ๆ จะได้เรียนรู้ว่าศิลปะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผ่านการเรียนศิลปะจากผลงานของศิลปิน และได้ซาบซึ้งศิลปะในชีวิตประจำวันและไม่ได้เห็นว่าเป็นแค่สิ่งประดับตกแต่งผ่านการเรียนหน้าที่ของศิลปะที่มีต่อสังคม จุดมุ่งหมายที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองทางศิลปะในระยะยาว ศิลปะมีความหมายกับเด็กเมื่อเด็กได้สัมผัสกับรูปทรงพื้นฐานในการแสดงออกและตอบสนองชีวิต หน้าที่ของประสบการณ์มี 2 อย่าง คือ การแสดงออกและการรับรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออกและมีความจำเป็นในการไปสู่จุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาตนเอง การเรียนศิลปะวัฒนธรรม และศิลปะเพื่อรับใช้สังคม

Herberholz and Herberholz (1998) กล่าวว่าเด็กชื่นชอบการวาดเหมือนกับว่าศิลปะเป็นสิ่งที่อยู่ในสายเลือด ดังนั้นควรสอนอะไรอย่างไรให้เด็กได้รับประโยชน์และเพื่อปลูกฝังความมีศิลปะในตัวเด็ก ครูศิลปะปัจจุบันเชื่อว่าการสอนปฏิบัติและการชื่นชมศิลปะเป็นสิ่งสำคัญ การแสดงออกทางศิลปะและการชื่นชมศิลปะจะต้องสอนให้มีความสัมพันธ์กัน เด็กจะได้รับความรู้ใน 2 ส่วนนี้มากขึ้น เมื่อสิ่งหนึ่งสัมพันธ์กับอีกสิ่งหนึ่ง จะเป็นการสร้างความเชื่อมโยงสติปัญญาในด้านการทำกับการรับรู้ การให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางศิลปะและการวิจารณ์คุณลักษณะและเนื้อหาซึ่งอยู่ในขอบเขตของการชื่นชมศิลปะ นักเรียนจะเข้าใจถึงการแสดงออกและเนื้อหาในงาน

ศิลปะพอ ๆ กับที่สามารถแสดงออกทางศิลปะได้ การวิจารณ์ศิลปะเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน การนำหลักศิลปะ 4 แกนมาใช้เป็นเนื้อหาการสอนต้องใช้แต่ละส่วนให้เท่ากันและผสมผสานกัน จะทำให้เด็กได้รับความรู้ในด้านการปฏิบัติและความเข้าใจศิลปะไปพร้อมกัน

การสอนกิจกรรมต่าง ๆ ทางศิลปะในทุกระดับชั้นย่อมอาศัยหลักเกณฑ์ในการจำแนกพฤติกรรมการเรียนรู้ทางศิลปะทั้ง 3 ด้าน ตามแนวพฤติกรรมการเรียนรู้ของบลูม (Bloom, 1964) ดังนี้

(1) พุทธิพิสัย (Cognitive domain) เป็นความรู้เกี่ยวกับศิลปะ แบ่งเป็น 5 ด้านคือ

(ก) ความรู้เกี่ยวกับชีวิต หรือความรู้สึกรู้จักคิด (Knowledge of life) โดยเฉพาะความรู้ด้านประสบการณ์สุนทรีย์ ซึ่งหากผู้เรียนขาดความรู้หรือจินตนาการทางด้านนี้จะเป็นผลให้ผู้เรียนสามารถพูด ทำ และพิจารณา เลือกสรรเกี่ยวกับศิลปะได้เพียงเล็กน้อย

(ข) ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบศิลปะ (Knowledge of composition) เป็นพื้นฐานที่สำคัญทางศิลปะ เกี่ยวกับการจัดหรือการประกอบกันขององค์ประกอบทางทัศนศิลป์ เพื่อให้ได้องค์ประกอบที่เหมาะสม และเป็นผลให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานศิลปะได้อย่างมีระบบ

(ค) ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำ (Knowledge of procedures) เป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับศิลปินหรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้สามารถทำงานศิลปะหรือพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับงานศิลปะได้อย่างเหมาะสม

(ง) ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลป์ (Knowledge of art history) เป็นความรู้เกี่ยวกับการทำงานเกี่ยวกับการทำงานศิลปะ และเข้าถึงงานศิลปะ อันเป็นผลให้ผู้เรียนเกิดความคิด และสามารถทำงานศิลปะหรือพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับศิลปะได้อย่างผู้เชี่ยวชาญ

(จ) ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ คุณค่าของศิลปะและธรรมชาติของประสบการณ์สุนทรีย์ (Knowledge of the nature of art, the value of art and the nature of aesthetic experience) เป็นความรู้ความเข้าใจที่จะนำไปสู่การพิจารณาตัดสินสัญลักษณ์ทางการมองเห็นที่ปรากฏในงานศิลปะ ความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดลักษณะของรสนิยม

(2) จิตพิสัย (Affective domain) เป็นทัศนคติที่นำไปสู่การสร้างงานศิลปะและเข้าถึงงานศิลปะ แบ่งเป็น 4 ด้านคือ

(ก) ความสนใจในประสบการณ์สุนทรีย์ (Interest in the aesthetic dimension of experience) เป็นความสนใจส่วนบุคคลในการรับรู้เกี่ยวกับลักษณะความหมาย และ

ความสัมพันธ์ของประสบการณ์ หากผู้เรียนขาดความสนใจประสบการณ์สุนทรีย์จะไม่สามารถเข้าใจสัญลักษณ์ทางการมองเห็น และไม่สามารถเข้าถึงงานศิลปะได้

(ข) ความมั่นใจในการทำงานศิลปะและประเมินผลงานศิลปะ (Confidence in ability to make and evaluate work of art) เป็นการที่ผู้เรียนมีความมั่นใจในการทำงานเพื่อความพึงพอใจในการสร้างงานศิลปะต่อไป

(ค) ความเป็นผู้มีใจกว้างต่อการยอมรับความแตกต่างของรูปทรง หรือลักษณะแบบอย่างในศิลปะ (Open – mindedness toward the different form or styles that art might take) เป็นการยอมรับและรับรู้ลักษณะแบบอย่าง รูปร่าง รูปทรง หรือกลวิธีที่ประกอบอยู่ในงานศิลปะนั้น ๆ ความขยันเอาใจใส่และความตั้งใจจนกระทั่งงานที่ทำสำเร็จเป็นความสำคัญต่อการพัฒนาทักษะในด้านการจัดวัสดุศิลปะ ซึ่งเป็นผลให้การเสนอความหมายของประสบการณ์สุนทรีย์มีความเหมาะสม

(3) ทักษะพิสัย (Psychomotor domain) เป็นทักษะในงานศิลปะ ตลอดจนความสามารถในการเลือกใช้เครื่องมือ และวัสดุในการทำงานศิลปะได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับการสอนประวัติศาสตร์ศิลป์และสุนทรียศาสตร์สำหรับปฐมวัยนี้ แลนซิง (Lansing, 1976 อ้างถึงใน เสาวนีย์ บุญยะฤทธิ์, 2539) ได้ให้แนวการสอนที่น่าสนใจว่า การสอนประวัติศาสตร์ในระดับนี้ คือแบบอย่างหรือยุคสมัยของงานศิลปะไม่เป็นสิ่งสำคัญแต่ควรเลือกงานศิลปะที่มีความหลากหลายให้เด็กได้ดูโดยการพูดคุยและบอกเล่าเกี่ยวกับงานศิลปะนั้น ๆ ว่าทำจากวัสดุอะไร เช่น เปลือกไข่ ไม้ สีนํ้ามันและอื่น ๆ และควรมีการกล่าวถึงศิลปินที่ทำงานศิลปะนั้นประกอบด้วยรายการภาพบ้าง เด็กจะหันมาสนใจและเข้าใจว่างานศิลปะทั้งหลายนั้นมีความแตกต่างกัน ส่วนการสอนสุนทรียศาสตร์สำหรับเด็กเล็กเป็นการให้เด็กได้มีโอกาสพูดคุยโต้ตอบถึงสิ่งที่เด็กได้มองเห็นและคิด แต่ที่สำคัญคือครูจะต้องเป็นผู้เสนอแนวทางความคิดในสิ่งที่เด็กมองเข้าไป

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนศิลปะศึกษาประกอบไปด้วยแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนด้วยกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ส่งผลกระทบต่อสังคม และเป็น การสืบทอดทางวัฒนธรรมต่อไป โดยการจัดการเรียนการสอนศิลปะศึกษาจะต้องมีหลักเกณฑ์ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ชัดเจน

กิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กอนุบาล

ในการจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กอนุบาลซึ่งถือว่าเป็นวัยเด็กเล็กนั้น รูปแบบของการจัดกิจกรรมควรคำนึงลักษณะต่าง ๆ ตามวัย และควรมีการพิจารณาถึงรูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยและส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ

อ่ำไพ ตีรณสาร (2532) กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือการจัดเตรียมเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความพร้อมและความสนใจของผู้เรียน ผลที่ได้รับคือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนสูงมาก เพราะผู้เรียนมีความสนใจสูง อันเนื่องมาจากเรื่องที่ครูสอนนั้นเป็นเรื่องที่ตนสนใจดังนั้นการจะจัดกิจกรรมที่ได้ผลดีจึงต้องอาศัยวินัยและความพร้อมของวัสดุ อุปกรณ์ เพราะในกิจกรรมบางอย่างถ้าท้องถิ่นหรือโรงเรียนมีข้อจำกัด ก็ทำให้เกิดความลำบากในการจัดเตรียมเป็นอย่างมาก อีกทั้งความสนใจของผู้เรียนอาจสนใจเฉพาะบางเรื่อง ในขณะที่หลักสูตรระบุกิจกรรมการสอนศิลปะไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งครูจะต้องจัดการสอนให้ครอบคลุมทั้งหมด

ชัยณรงค์ เจริญพานิชกุล (2532) กล่าวว่า การจัดประสบการณ์ศิลปะควรจะต้องเกี่ยวข้องกับหลักไปยังสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวเด็ก ความเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นกับเด็กและความรู้สึกด้านอารมณ์ของเด็กมากกว่าที่จะมุ่งเฉพาะไปที่ผลงานของเด็กที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรม

Hurwitz and Michael (2001) กล่าวถึงการผนวกรวมศิลปะเข้ากับวิชาอื่นนั้นไม่ใช่ความคิดใหม่ Leon Loyal Winslow เขียนไว้หนังสือ The Intergrating School Art Program ใน ค.ศ. 1938 หลังจากนั้นหัวข้อนี้ก็เป็นที่สนใจและมีคนออกมาเห็นด้วย การเรียนการสอนภาษานั้นสามารถนำมาบูรณาการกับศิลปะ การวิจารณ์ศิลปะใช้แนวคิดจากการมองและเงื่อนไข (คำพูด) ในการอธิบายงาน เด็กเรียนรู้วิธีการพูดและเขียนเกี่ยวกับศิลปะอย่างเป็นระบบ ผลงานทัศนศิลป์มีความน่าสนใจและให้ประเด็น และหัวข้อที่ดึงดูดเด็กให้พูดและเขียน สิ่งสำคัญในการสอนทุกวิชาคือ ระดับความสามารถในการคิด เด็กใช้เวลาส่วนใหญ่ในการท่องจำ จำแนกและระลึกถึง ซึ่งเป็นระดับการคิดขั้นต่ำ มีการคิดแบบซับซ้อนเพียงเล็กน้อย นักการศึกษาบางคนต้องประหลาดใจเมื่อทราบว่าศิลปะเป็นวิธีหนึ่งที่ย่างที่สุดและเป็นวิธีที่ตรงที่สุดที่กระตุ้นให้เด็กคิด

Schirmacher (1993) ได้สรุปเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางศิลปะสำหรับเด็กเล็กที่ควรจะเป็นดังนี้คือ

- (1) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออกอย่างเต็มที่ด้วยสื่อที่หลากหลาย

- (2) มีความสมดุลกันระหว่างกระบวนการทำงานศิลปะกับผลงานศิลปะ
- (3) เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์
- (4) เป็นกิจกรรมที่สร้างเสริมให้เด็กได้ค้นคว้าเพื่อหาประสบการณ์
- (5) ให้เด็กได้ทำงานลักษณะที่มีเงื่อนไข เพื่อจะได้เข้าใจความต่อเนื่อง
- (6) การสอนมีลักษณะที่เป็นการจูงใจอย่างแท้จริง
- (7) เป็นการทำงานที่มีความสำเร็จร่วมกัน
- (8) มีความเหมาะสมกับพัฒนาการ
- (9) สื่อทางศิลปะได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์สำหรับเด็กทุกคน

สมาคมศิลปะศึกษาของสหรัฐอเมริกา (หรรษา นิลวิเชียร, 2535) ได้กำหนดเป้าหมายหลักการสอนศิลปะศึกษาแก่เด็กเล็กไว้ว่า

- (1) เด็กควรมีโอกาสใช้สายตาในการสังเกตและมองเห็นคุณค่าของงานศิลปะ
- (2) เด็กได้ผลิตผลงานทางศิลปะ
- (3) เด็กได้ศึกษามผลงานศิลปะ
- (4) เด็กได้ประเมินผลงานศิลปะอย่างมีวิจารณ์ญาณ

พีระพงษ์ กุลพิศาล (2533) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กเล็กว่าเป็นกิจกรรมที่มุ่งเสริมประสบการณ์ทางความรู้สึกสัมผัส มากกว่าประสบการณ์ที่ใช้เหตุผล เป็นกิจกรรมที่จะกระตุ้นให้เกิดจินตนาการ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการเป็นนักคิดนักสร้างสรรค์ ในโอกาสต่อไป

นิตยา ประพฤติกิจ (2536) กล่าวถึงศิลปะสำหรับเด็กปฐมวัยว่าเป็นการสร้างสรรคและการแสดงออกโดยใช้ประสาทสัมผัส งานศิลปะเป็นงานที่เด็กแสดงออกได้ง่ายที่สุด ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรที่มีความสำคัญพอ ๆ กับวิชาอื่น ครูจึงควรมีความเข้าใจความต้องการของเด็ก โดยการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกให้สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็กแต่ละวัย และได้นำเสนอกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กปฐมวัย ดังนี้

- (1) กิจกรรมการปั้นดินเหนียว แป้งโด เพื่อฝึกกล้ามเนื้อเล็กและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ด้วยการกลิ้ง ทูบ หยิบ บี
- (2) กิจกรรมการปะติดด้วยเศษวัสดุ การปะติดกระตุ้นให้เด็กได้ใช้จินตนาการ มีความสนใจและรู้สึกว่าการวัดภูมิพื้นผิแตกต่างกัน และรู้จักการผสมผสานกัน

(3) กิจกรรมการวาดภาพระบายสี การวาดภาพของเด็กมีลำดับขั้นพัฒนาการ และการขีดเขียนของเด็กถือว่าการเริ่มต้นที่สำคัญอย่างมาก เด็กจะวาดภาพได้ดีขึ้นเมื่อสามารถบังคับกล้ามเนื้อได้ เมื่อการใช้มือและสายตาประสานสัมพันธ์กัน

(4) การพิมพ์ภาพด้วยฟองน้ำหรือบอลลูนจุ่มสีแล้วพิมพ์บนกระดาษ อาจจะบายสีบนใบไม้แล้วพิมพ์ลงบนกระดาษ

วิรุณ ตั้งเจริญ (2539) ได้กล่าวว่า ศิลปะเด็ก คือศิลปะที่เด็กแสดงออกตามสภาพความสนใจ การรับรู้ และความพร้อมของแต่ละคน โดยที่การแสดงออกนั้นจะแสดงออกด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งผ่านวัสดุที่เหมาะสมและปรากฏเป็นผลงานศิลปะที่รับรู้ได้ด้วยประสาทตา หรือที่เรียกว่าทัศนศิลป์ เมื่อศิลปะเด็กเกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ศิลปะเด็กจะมีความสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนการสอนและจิตวิทยาการเรียนการสอนไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งในหลักสูตรการศึกษาจะเรียกศิลปะเด็กว่า ศิลปะศึกษา และได้นำเสนอกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กปฐมวัย ดังนี้

(1) การเขียนภาพระบายสีด้วยสีเทียน สีพาสเทล สีเคมี สีฝุ่น สีโปสเตอร์ โดยให้เขียนภาพตามความต้องการของเด็ก เขียนภาพตามประสบการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่กำหนดให้

(2) การเขียนภาพผนัง เป็นกิจกรรมกลุ่มที่อาจจะใช้กระดาษต่อกันเป็นแผ่นใหญ่ติดไว้ที่ผนัง แล้วให้เด็กช่วยกันเขียนเป็นภาพตามความมุ่งหมายแต่ละครั้ง

(3) การเขียนภาพละเลง โดยใช้สีฝุ่นผสมกาวใส ๆ เทลงบนกระดาษ แล้วใช้มือระบาย ขีดเขียน ละเลง สร้างให้เกิดเป็นภาพขึ้นมา อาจใช้หลายสีก็ได้

(4) ภาพปะติด ฉีกกระดาษสี ตัดกระดาษหรือเศษผ้า รวมทั้งวัสดุอื่น ๆ ทากาวปะติดลงบนพื้นกระดาษแข็ง สร้างสรรค์เป็นภาพหรือรูปทรงต่าง ๆ

(5) งานปั้น ปั้นแป้งนวดน้ำร้อน ดินน้ำมัน ดินเหนียว สร้างสรรค์เป็นรูปทรงหรือเรื่องราวต่าง ๆ อาจจะจัดเป็นกิจกรรมกลุ่ม

(6) ภาพพิมพ์ พิมพ์ด้วยวิธีการและวัสดุต่าง ๆ เช่น ใบไม้ ดอกไม้ หรือวัสดุที่มีผิวเรียบต่าง ๆ

(7) งานต่อประกอบ โดยการตัดกระดาษ ฉีกกระดาษ พับกระดาษหรือ หาวัสดุต่าง ๆ นำมาต่อประกอบ

การจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กอนุบาลควรมีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อฝึกให้เด็กได้ใช้ทักษะการใช้กล้ามเนื้อและอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ตลอดจนเพิ่มพูนความคิด

สร้างสรรค์และจินตนาการ ผ่านกิจกรรมการวาด การปั้น การพิมพ์ภาพ การประดิษฐ์สร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยสื่อวัสดุที่หลากหลายชนิดนำมาให้เด็กได้ทดลองและเรียนรู้

ประโยชน์ของกิจกรรมศิลปะที่มีต่อเด็กอนุบาล

นิตยา ประพศติกิจ (2536) กล่าวถึงศิลปะว่าเป็นการได้แสดงออกอย่างสร้างสรรค์โดยใช้ประสาทสัมผัส นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเด็กก่อนวัยเรียน เพราะการได้ใช้ประสาทสัมผัสจะช่วยให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับโลกที่เขาอยู่ นอกจากนี้ศิลปะยังมีคุณประโยชน์ต่อเด็กดังนี้

(1) การช่วยตัวเอง การที่เด็กสามารถหยิบและเก็บวัสดุต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเองจะช่วยกระตุ้นให้เด็กรู้จักช่วยตัวเองในทันทีทันควัน และเมื่อเด็กตัดสินใจที่จะวาดภาพ ก็สามารถหยิบอุปกรณ์มาใช้ได้โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่

(2) ความซาบซึ้งในความงาม เด็กควรได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้สึกซาบซึ้งในความงามตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อเด็กรู้สึกซาบซึ้งในความงามแล้ว เด็กย่อมมองเห็นสิ่งรอบ ๆ ตัวมีความหมายไปด้วย ครูสามารถส่งเสริมได้ด้วยการสนใจสิ่งที่เด็กทำ ช่วยให้เด็กได้เห็นความงามจากสิ่งรอบข้าง ช่วยกระตุ้นให้เด็กได้รับรู้และเข้าใจสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น

(3) การระบายอารมณ์ การแสดงออกทางศิลปะนับเป็นวิธีหนึ่งในการระบายความรู้สึกของเด็ก การที่เด็กได้ใช้นิ้วละเลงสีไปมา ใช้กำปั้นทุบดินน้ำมันหรือดินเหนียวเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ของเด็ก

(4) การพัฒนากล้ามเนื้อ ศิลปะจะช่วยพัฒนากล้ามเนื้อส่วนเล็กจากการที่เด็กได้ใช้อุปกรณ์ การได้ระบายสี การวาดภาพ

(5) การสืบค้น ครูควรส่งเสริมให้เด็กได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ด้วยการจัดหาวัสดุต่าง ๆ กัน แต่มีความคล้ายคลึงกัน เปิดโอกาสให้เด็กได้ฝึกใช้สมองคิดค้น ครูจะต้องเป็นผู้สนับสนุน ปล่อยให้เด็กได้คิดออกแบบ ให้กำลังใจขณะทำและชมเชยเมื่อเด็กทำเสร็จ

วิรุณ ตั้งเจริญ (2539) กล่าวถึงประโยชน์ของการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะในการส่งเสริมประสิทธิภาพด้านต่าง ๆ ดังนี้

(1) ศิลปะส่งเสริมประสิทธิภาพทางการรับรู้ การสร้างสรรค์ศิลปะกระตุ้นคุณภาพของรูปร่าง รูปทรง มวลปริมาตร รวมทั้งพื้นผิวของสิ่งต่าง ๆ ตามวิถีทางของศิลปะ การกระตุ้นเช่นนี้นอกจากจะมีผลต่องานศิลปะอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังเกี่ยวโยงไปถึงการรับรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

(2) ศิลปะส่งเสริมประสิทธิภาพทางการคิด ในขณะที่เด็กสร้างสรรค์ศิลปะนั้น เขาจะจัดระบบความคิดอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องในอันที่จะควบคุมการแสดงออกให้เป็นไปอย่างที่เขา

คิดคำนึง การคิดและการมีความหมายเป็นวิถีทางการเรียนรู้ทางหนึ่ง เป็นการปูพื้นฐานอันสำคัญ
 เหมือนการเพิ่มพลังและทักษะในอันที่จะแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ให้กระจ่างชัด

(3) ศิลปะส่งเสริมประสิทธิภาพทางด้านความรู้สึก ศิลปะเปิดโอกาสและสนับสนุนให้เด็ก
 แสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึก และให้เด็กได้เผชิญความจริงกับอารมณ์ความรู้สึกรอบด้าน การ
 เขียนภาพของเด็กเป็นสื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดอย่างพร้อมมูล เป็นทั้งสื่อกลางในการ
 เรียนรู้ การแสดงออก และการลดความเกือบกดไปพร้อมกัน และเราก็มั่นใจว่า อารมณ์ความรู้สึก
 เป็นส่วนหนึ่งของประสาทสัมผัสที่มีคุณค่าต่อการเรียนรู้ และการดำรงชีวิตต่อไปในอนาคต

พัฒนาการทางศิลปะของเด็กอนุบาล

การจัดประสบการณ์ศิลปะให้กับเด็กอนุบาลนั้น ครูควรมีความรู้ความเข้าใจถึงพัฒนาการ
 ทางศิลปะของเด็ก เพื่อให้สามารถจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับพัฒนาการของแต่ละวัยได้ ซึ่ง
 พัฒนาการทางศิลปะนั้นได้มีนักศิลปศึกษาหลายท่านเสนอไว้ดังนี้

Broman (1982) ได้เสนอแนะทักษะทางศิลปศึกษาที่เด็กเล็กมีก่อนเข้าเรียนชั้น
 ประถมศึกษาปีที่หนึ่งดังนี้ คือ

- (1) เด็กสามารถบอกสีพื้นฐานได้แปดสีดังนี้ แดง น้ำเงิน เหลือง ส้ม เขียว ม่วง
 น้ำตาล และดำ
- (2) เด็กสามารถแยกสิ่งของตามลักษณะของสี
- (3) เด็กสามารถใช้กรรไกรตัดกระดาษได้
- (4) เด็กสามารถลอกแบบสีเหลี่ยม วงกลม รูปไข่ สีเหลี่ยมผืนผ้าและเส้นได้
- (5) เด็กสามารถลูบ ทูบ กลิ้ง บีบ บั่น ดินเหนียวได้
- (6) เด็กสามารถเย็บด้วยเข็มพลาสติกได้
- (7) เด็กสามารถถักไหมพรมได้
- 8) เด็กสามารถระบายสีบนขาหยั่ง โดยไม่ให้สีหยดหรือหกได้
- (9) เด็กสามารถทำภาพปะติด (Collages) จากวัสดุต่าง ๆ ได้
- (10) เด็กสามารถวาดภาพใช้สีเทียนหลายสีได้
- (11) เด็กแสดงความสนใจในงานฝีมือ
- (12) เด็กแสดงความสนใจและถามคำถามเกี่ยวกับการระบายสี การพิมพ์ การปั้นและการ

ถักทอ

Lowenfeld (1987) ได้แบ่งพัฒนาการทางศิลปะของเด็กออกเป็น 6 ขั้น ซึ่งจะกล่าวถึงพัฒนาการทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยของเด็กอนุบาลดังนี้คือ

1) ขั้นขีดเขียน "The scribbling stage" อายุประมาณ 2-4 ปี ในขั้นนี้เด็กจะสนุกกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อและเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างมือกับตา การขีดเขียนของเด็กจะเป็นไปตามลำดับขั้นที่สามารถทำนายได้ ซึ่งขั้นนี้ยังแบ่งออกเป็น 4 ขั้นดังนี้

1.1) ขั้นการขีดเขียนไม่เป็นระเบียบ หมายถึง การลากเส้นของเด็กจะยุ่งเหยิงสับสน ไม่คำนึงว่าเป็นรูปอะไร แสดงให้เห็นว่าการควบคุมทางกล้ามเนื้อของเด็กยังไม่เจริญพอจึงไม่สามารถบังคับมือให้เป็นไปตามต้องการได้

1.2) ขั้นขีดเขียนอย่างควบคุม ในขั้นนี้เด็กจะขีดเส้นเข้าไปเข้ามามีลักษณะเป็นเส้นตรง แนวนอน และพัฒนาไปจนเป็นรูปวงกลม แต่ยังไม่สามารถวาดเส้นได้ตามที่ตั้งใจ

1.3) ขั้นตั้งชื่อ หมายถึง ขั้นที่เด็กสามารถเขียนอะไรลงไปก็จะให้ชื่อสิ่งที่เขียนนั้นว่าชื่ออะไร คืออะไร เด็กเริ่มใช้ความคิดคำนึงในขณะที่เขียนภาพคน สัตว์ หรือวัตถุ สิ่งที่เด็กเขียนจะไปไม่เป็นภาพที่ถูกต้อง หรือมีรูปร่างในสายตาของผู้ใหญ่ แต่จะมีความหมายสำหรับเด็ก เด็กจะพอใจสนุกสนานกับสิ่งที่เขาเขียนนั้น ขั้นนี้จะเป็นขั้นหัวเลี้ยวหัวต่อในการวาดภาพของเด็กต่อไป

2) ขั้นเริ่มสัญลักษณ์หรือขั้นเขียนภาพมีความหมาย "The preschematic stage" อายุประมาณ 4-7 ปี เป็นขั้นเริ่มต้นของการแสดงออกที่มีความหมาย ภาพสิ่งของสิ่งเดียวกันอาจจะเขียนได้หลาย ๆ แบบ ในระยะนี้โลกที่เด็กเห็นหรือรู้จักจึงแตกต่างจากโลกที่เด็กเขียนภาพ การพัฒนาความคิดเกี่ยวกับคนและสิ่งของยังไม่เด่นชัด ทำให้ภาพที่เด็กวาดบรรยายถึงสิ่งเหล่านี้อยู่ในรูปแบบเรขาคณิต เช่น ในการวาดรูปคน เด็กจะเขียนวงกลมแทนศีรษะ เส้นตามแนวขวางแทนแขน และเส้นตามแนวตั้งแทนขา แต่ยังไม่มียรายละเอียดส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การใช้สีของเด็กยังไม่เป็นไปตามธรรมชาติ สีที่เด็กใช้เขียนภาพกับสีที่เด็กเห็นจริงจะไม่เหมือนกันทั้งนี้เพราะเด็กใช้สีตามอารมณ์แล้วแต่ว่าสีไหนสะดุดตาเด็ก หรือเด็กชอบสีไหนเป็นพิเศษก็ใช้สีนั้น ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง บริเวณว่างหรือช่องไฟเด็กยังไม่เข้าใจว่าควรเขียนรูปตรงไหน ขนาดเท่าใด จึงจะเหมาะสมวาดลงไปโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ตรงไหนที่มีบริเวณว่าง เด็กจะเขียนสิ่งต่าง ๆ ลงไป

Herberholz and Herberholz (1998) ได้นำเสนอรูปแบบทางการเติบโตทางศิลปะดังนี้
ขั้นขีดเขียน 2-4 ปี

การขีดเขียนของเด็กวัยเตาะแตะอาจใช้คำว่าขีดเขียนก็ได้ ซึ่งตามพจนานุกรมหมายถึงการขีดเขียนเส้น เครื่องหมายที่ไม่มีมีความหมาย ดังนั้นจึงอาจหมายถึงกิจกรรมการพัฒนาเด็กที่มี

ความสำคัญเพียงน้อยนิด ในขั้นนี้เด็กเพียงแค่สนุกกับการเคลื่อนไหว การจัดการ การตัด และใช้ อุปกรณ์ศิลปะ เด็กในขั้นพัฒนาการนี้ไม่ได้พยายามทำภาพตามจริง เด็กเริ่มต้นด้วยการเขียนโน้ต กำแพง กระดาษ ด้วยสีเทียน ดินสอ ชอล์ค ปากกา

เด็กชอบที่จะค้นพบวิธีการเขียนเส้นบนพื้นผิวต่าง ๆ ถ้าเด็กมีโอกาสดึงเขียนบ่อย ๆ เด็กจะพัฒนาความสามารถในการควบคุมทิศทางของเส้นและเกิดเป็นรูปทรงได้ดีขึ้น

โดยทั่วไปเด็กจะเริ่มเขียนเส้นและเครื่องหมายในช่วงอายุ 2-4 ปี แต่บางคนอาจเร็วกว่า และบางคนก็อาจช้ากว่า ในการเริ่มต้นเด็กจะเขียนในลักษณะที่ยังควบคุมเส้นไม่ได้ แต่ในไม่ช้า ถ้าเด็กได้ฝึกฝนก็จะเริ่มเขียนเส้นตรงและโค้งได้ เมื่อเด็กสามารถควบคุมการเขียนเส้นแบบต่าง ๆ ได้แล้ว เขาก็จะเริ่มเล่าในสิ่งที่เขียน

เมื่อเด็กตั้งชื่อสิ่งที่เขียน เขาจะเก็บรูปแบบไว้และคิดถึงวัตถุของจริงและเหตุการณ์ขณะวาด ถ้าความสนใจทางสายตาของเด็กสังเกตเห็นรายละเอียดต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อม เด็กก็จะมีกรรับรู้ทางสายตาได้ดีขึ้น เด็กควรได้จับ ตม ชิม และฟัง พอ ๆ กับการมองเห็นวัตถุและสิ่งต่าง ๆ ที่มีรอบตัว ดังที่ Kamii and Rodin กล่าวไว้ดังนี้

เมื่อประสาทสัมผัสรับรู้สิ่งต่าง ๆ เด็กจะสามารถวาดวัตถุจากความทรงจำได้ เด็กต้องรับรู้ทางประสาทสัมผัสผ่านศิลปะปฏิบัติ แล้วจะสามารถสร้างรูปภาพในแบบของตัวเองได้ก่อนที่เด็กจะสามารถเกี่ยวข้อง แล้วจึงจะเก็บไว้เป็นสัญลักษณ์ส่วนตัว

สรุปว่าการเจริญเติบโตทางศิลปะในช่วงต้นของวัยจำแนกได้ 4 ขั้น

- 1) เขียนโดยไม่มีการควบคุมและไม่มีการทำซ้ำ
- 2) มีการควบคุมเส้นและเขียนซ้ำให้เกิดเส้นแบบเดิมได้
- 3) มีการเขียนให้เกิดเป็นรูปทรงและเขียนซ้ำได้
- 4) มีการตั้งชื่อเส้นหรือรูปร่าง อาจตั้งก่อนหรือหลังการวาด

พ่อแม่และผู้ใหญ่ควรจำไว้ว่าเด็กแต่ละคนสามารถพัฒนาได้ในระดับต่างกัน บางคนก็ช้า ทั้งด้านการใช้กล้ามเนื้อและความคิด ควรให้เด็กได้ใช้วัสดุและส่งเสริมให้ทำกิจกรรมเด็กควรจะได้ทำงานศิลปะให้มีรูปแบบขึ้นและพูดคุยเกี่ยวกับงานศิลปะของเขา

สรุปได้ว่าพัฒนาการทางศิลปะของเด็กปฐมวัยจะมีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจนทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา การใช้กล้ามเนื้อ ประสาทสัมผัส การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน การสังเกต โดยเริ่มต้นจากการขีดเขียนเส้นที่ไม่มีความหมายจนพัฒนาเป็นรูปร่างรูปทรงของสิ่งต่าง ๆ ในเชิงสัญลักษณ์ จากการใช้สีตามความพึงพอใจพัฒนาสู่ความคล้ายจริง ลักษณะที่ปรากฏเหล่านี้หากได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องและเหมาะสมวิธี จะเป็นการส่งเสริม

ความสามารถทางศิลปะของเด็กได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงความรู้ความสามารถด้านอื่น ๆ ที่เด็กจะได้รับผ่านกิจกรรมศิลปะด้วย

องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอนศิลปะในระดับอนุบาล

การเรียนการสอนจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเรียนและการสอน ดังนั้นในการที่จะส่งเสริมให้เด็กเจริญเติบโตและมีความงอกงามทางกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญานั้น การส่งเสริมที่ดีที่สุดได้แก่ การให้การศึกษาที่เหมาะสมกับพัฒนาการด้านต่าง ๆ โดยจัดกิจกรรมที่สามารถสร้างความงอกงามได้มากที่สุด องค์ประกอบของการสอนมีความหมายได้หลายความหมาย แต่จุดหมายปลายทางของการสอน คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียน เพื่อมุ่งหวังให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ในการจัดการเรียนการสอนอนุบาลนั้น ควรต้องมีการพิจารณาถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนรู้เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ จึงได้รวบรวมองค์ประกอบแต่ละด้านที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนไว้ดังนี้

องค์ประกอบของการเรียนการสอน

อำเภอ ตีรณสาร (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการสอนศิลปะศึกษาของ Efland ว่าได้วางเค้าโครงทฤษฎีการสอนศิลปะศึกษาโดยวิเคราะห์ปัจจัยพื้นฐานของสถานการณ์ทางศิลปะและใช้ปัจจัยเหล่านี้ เป็นหลักในเปรียบเทียบและประสานกับทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ จากนั้นจึงเทียบเคียงกับทฤษฎีทางจิตวิทยา ทฤษฎีทางการสอน และในที่สุดจึงนำเสนอทฤษฎีในการสอนศิลปะศึกษา

องค์ประกอบของวัฏจักรทางศิลปะ คือองค์ประกอบพื้นฐานของสถานการณ์ทางศิลปะ (the elements in the total situation of a work of art) ได้แก่

1. ตั๋วงานศิลปะ (the work of art itself)
2. ศิลปิน (the artist)
3. ผู้ชมงานศิลปะ (the audience)
4. สาระหรือความเป็นสากลในงานศิลปะ (the universe)

ถึงแม้ทุกสถานการณ์ทางศิลปะจะประกอบด้วยองค์ประกอบที่กล่าวถึงนี้ แต่นำหนักการเน้นในแต่ละองค์ประกอบอาจแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดยืนของกลุ่มบุคคลในการให้ความสำคัญตามความถนัดหรือตามบทบาทเฉพาะอย่าง เช่น นักวิจารณ์ศิลปะ จะมุ่งการแยกแยะ

วิเคราะห์ และและเมินค่างานศิลปะตามหลัก และวิธีการของตน ในขณะที่บุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่น ครู ศิลปะ จะมีจุดยืน และให้ลำดับความสำคัญต่อองค์ประกอบหนึ่งๆ แตกต่างกันไป

สุพิน บุญชูวงศ์ (2530) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการสอนเพื่อมุ่งหวังให้นักเรียนเกิด การเรียนรู้ ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ ครู นักเรียน และสิ่งที่จะสอน

(1) ครูเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการสอน ฉะนั้นครูควรจะเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและบุคลิกภาพที่ดี

(2) นักเรียน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเท่ากับครูผู้สอน ทั้งครูและนักเรียนต้องร่วมมือกัน เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จโดยสะดวก

(3) สิ่งที่จะสอน ได้แก่เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ซึ่งครูจะต้องจัดเนื้อหาวิชาให้มีความสัมพันธ์กัน มีความน่าสนใจ เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น รวมทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมของการเรียนการสอน

องค์ประกอบทั้ง 3 อย่างนี้มีความสัมพันธ์กันเพราะเป็นกระบวนการที่แยกจากกันไม่ได้ จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปตลอดเวลา

दनัย ไชยโยธา (2534) กล่าวถึงกระบวนการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ปฏิสัมพันธ์นี้มีจุดประสงค์ทางการศึกษา การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ผู้สอนและผู้เรียนเกิดขึ้นและมีผลในทางที่ทำให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตาม จุดประสงค์ทางการศึกษาที่กำหนดนั้น ซึ่งประกอบด้วย ผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตร และสิ่งแวดล้อม ทางการเรียนการสอน

(1) ผู้สอน เป็นตัวป้อนที่สำคัญของระบบการเรียนการสอน และต้องคำนึงถึงบทบาท กิจกรรม และลักษณะสำคัญของผู้สอนที่ถูกต้องเหมาะสม บุคลิกภาพและความสามารถของ ผู้สอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพของตนให้เอื้อต่อการ เรียนรู้ รู้จักเลือกปรับปรุงเทคนิคและวิธีสอนให้เหมาะสม

(2) ผู้เรียน จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ผู้สอนมีความจำเป็นต้องศึกษารวมชาติของ ผู้เรียนในแต่ละระดับให้เข้าใจ รวมทั้งศึกษาพฤติกรรมเบื้องต้นของผู้เรียนเพื่อที่จะจัด ประสบการณ์ที่เหมาะสมให้กับผู้เรียนให้เป็นที่ไปตามพฤติกรรมที่มุ่งหวัง

(3) หลักสูตร คือแนวทางในการจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่กำหนดไว้ ซึ่ง ประกอบด้วย

(ก) หลักสูตรแม่บท คือ ข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการเกี่ยวกับจุดประสงค์ และแนวทางของการศึกษาโครงสร้างของเนื้อหาวิชา

(ข) เอกสารและวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน ได้แก่ หนังสือเรียน แผนการสอน
โครงการสอน หนังสืออ่านเพิ่มเติม แบบฝึกหัด

(ค) กิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ การดำเนินการต่าง ๆ ในโรงเรียนตามที่
กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท

(ง) การประเมินผลการเรียนการสอน ได้แก่ หลักการของการประเมินผลแบบ
ต่างๆ ในการประเมินผลการศึกษา

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2547) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการศึกษา
คือ เด็ก ครู และเนื้อหาวิชา ถ้าเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกไป ก็จะไม่มีการศึกษา เด็กที่จะได้รับการศึกษา
คือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ครูมีความจำเป็นในการชี้แนะเด็กในกระบวนการศึกษา ถ้า
ปราศจากครูเด็กอาจเรียนในสิ่งที่ผิดหรือเรียนไม่ถูกต้อง เขาจะต้องให้ได้มาซึ่งความรู้และข้อมูล
โดยผ่านเนื้อหาวิชา ครูพิจารณาเนื้อหาวิชาและตัดสินใจว่าจะสอนอะไรให้เด็ก ส่วนการถ่ายทอด
เนื้อหาวิชาจากครูไปยังเด็กทำโดยผ่านทางระเบียบวิธี (method) โดยระเบียบวิธีเด็กจะถูกชี้นำว่า
จะเรียนเนื้อหาวิชาตรงไหนและจะพัฒนาเจตคติอะไร โดยผ่านระเบียบวิธีเช่นเดียวกัน เด็กจะได้รับ
ความรู้ อุบนิสัย การเชื่อมโยง การท่องจำ และทักษะ จึงกล่าวได้ว่าองค์ประกอบของการจัดการ
เรียนการสอนนั้นประกอบด้วย 1)ครู 2) ผู้เรียน 3) เนื้อหาวิชา 4) ระเบียบวิธี

กนก จันทร์ขจร (2531) ได้นำเสนอองค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอน
ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ ผู้สอน ผู้เรียน เนื้อหาวิชา สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมการ
เรียนการสอนและการประเมินผล โดยได้อธิบายบทบาทของแต่ละส่วนว่า เมื่อมีกิจกรรมการเรียน
การสอน นักเรียนจะเกิดการเรียนรู้ ในการสอน ผู้สอนให้นักเรียนร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน
เช่น มีการซักถาม มีการปฏิบัติ จะมีการตอบสนองระหว่างผู้เรียนและผู้สอน มีการประเมินผล เกิด
ข้อมูลย้อนกลับ ระหว่างมีกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้สอนจะต้องมีการตรวจสอบ ว่านักเรียนได้
เรียนรู้ เป็นไปตามจุดประสงค์ของกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นหรือไม่ และตรวจสอบเนื้อหาวิชา
สื่อการเรียน กิจกรรมการสอน ตลอดจน จุดประสงค์การเรียนรู้ที่ผู้สอนต้องการให้นักเรียนบรรลุถึง
นั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ นั่นคือ ผู้สอนจะต้องมีการตรวจสอบองค์ประกอบทั้งหมด ที่ม
ความสัมพันธ์กัน

Steiner (อ้างถึงในมะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2542) กล่าวว่า องค์ประกอบของการเรียนการ
สอน แบ่งเป็น 4 หน่วย เรียกว่ากระบวนการเรียนการสอน ซึ่งหมายถึง ระบบของการเรียนรู้
(Learning System) ประกอบด้วย

- (1) ครู คือบุคคลที่พยายามแนะนำบุคคลอื่นให้เกิดความรู้
- (2) นักเรียน คือบุคคลที่พยายามเรียนรู้ภายใต้การแนะนำของบุคคลอื่น
- (3) หลักสูตร หรือเนื้อหาวิชา คือสิ่งที่โครงสร้างของจิตจะต้องเกิดการสำนึก
- (4) สิ่งแวดล้อมทางการเรียน คือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากที่กล่าว

ดังนั้นการพิจารณาถึงองค์ประกอบในกระบวนการเรียนการสอนโดยทั่วไปควรประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ 1) ด้านผู้สอน 2) ด้านผู้เรียน 3) ด้านหลักสูตรหรือเนื้อหา 4) ด้านจุดประสงค์การเรียนการสอน 5) ด้านวิธีการสอน 6) ด้านสื่อการสอน 7) ด้านการวัดและประเมินผล 8) ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

องค์ประกอบของการเรียนการสอนศิลปะ

การสอนศิลปะศึกษาเป็นกระบวนการและพฤติกรรมของครูในด้านต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนศิลปะศึกษาได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามความมุ่งหมายที่หลักสูตรต้องการ ด้วยการเลือกหรือจัดกิจกรรม การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ และการใช้วิธีการสอนได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นการสอนศิลปะศึกษาอย่างเป็นระบบจะต้องมีองค์ประกอบเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2529) องค์ประกอบของการเรียนการสอนศิลปะศึกษาตามองค์ประกอบของการเรียนการสอน 8 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านจุดประสงค์การเรียนการสอน 2) ด้านหลักสูตรหรือเนื้อหา 3) ด้านผู้สอน 4) ด้านวิธีการสอน 5) ด้านผู้เรียน 6) ด้านสื่อการสอน 7) ด้านการวัดและประเมินผล 8) ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

1) จุดประสงค์การเรียนการสอน

จุดประสงค์การเรียนการสอนเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้น เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน โดยกิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดขึ้นจำเป็นต้องมีการกำหนดจุดประสงค์เพื่อให้ครูผู้สอนทราบถึงวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนแต่ละกิจกรรมจะมีจุดประสงค์การเรียนการสอนที่แตกต่างกันไป โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่าง ๆ

เกษร ธิตะจारी (2542) กล่าวว่า การกำหนดจุดมุ่งหมายของศิลปะศึกษาที่ใช้สอนในโรงเรียนจะต้องตั้งจุดมุ่งหมายให้สอดคล้องกับหลักสูตร และปรัชญาการศึกษา แล้วทำความเข้าใจ

จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนตามหลักสูตรและเป็นไปตามปรัชญาการศึกษานั้น ให้เข้าใจต้องแท้ โดยทั่วไปแล้วจุดมุ่งหมายของการสอนศิลปศึกษาในโรงเรียนจะมุ่งสู่เป้าหมายหลักดังนี้

- (1) เพื่อให้สอดคล้องและสนองความต้องการ ความสนใจของเด็กตามธรรมชาติ
- (2) ส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งจุดประสงค์ในการเรียน และพัฒนาตนให้บรรลุตามจุดมุ่งหมาย
- (3) เพื่อสร้างประสบการณ์ที่ดีแก่ผู้เรียนอย่างกว้างขวาง
- (4) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาก้าวหน้าทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ
- (5) เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้การแก้ปัญหาอันจะทำให้เกิดความเข้าใจในบทเรียนดียิ่งขึ้น
- (6) เพื่อให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์และเชื่อมั่นที่จะประกอบงานของตนเอง
- (7) เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านทัศนคติ

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) ได้กล่าวถึงการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของวิชาศิลปศึกษาให้กับผู้เรียนไว้ดังนี้

(1) เพื่อพัฒนาศิลปะนิสัยให้กับผู้เรียน มีเป้าหมายให้ผู้เรียนมีบุคลิกภาพและอารมณ์ที่ประณีตละเอียดอ่อน โดยผ่านกระบวนการเรียนการสอนทางศิลปะ การพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนที่พึงประสงค์คือ การมีความรู้คู่กับความดี ความงาม มากกว่ามีความสามารถแต่ขาดคุณธรรม ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการพัฒนาศิลปะนิสัยจึงเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาบุคลิกภาพให้สมดุลย์ทั้งความรู้และความดีงาม

(2) เพื่อความตระหนักรู้เกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ มีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนมีทักษะในการรับรู้งานทัศนศิลป์ว่าเป็นศิลปะที่สื่อความคิดความรู้สึกสัมผัสได้ด้วยตา เกิดความชื่นชม เสริมสร้าง ความรื่นรมย์ ความพอใจในงานศิลปะนั้น ได้แก่ การรับรู้ การมองเห็น ความรู้สึกสัมผัส ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการด้วยจิตใจที่เปี่ยมปิติต่องานศิลปะ

(3) เพื่อการฝึกฝนทางศิลปะ มีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนแสวงหาประสบการณ์อย่างกว้างขวางในด้านความรู้ทักษะ การจัดกระบวนการเรียนการสอนให้กับผู้เรียนได้ใช้วัสดุเพื่อการสำรวจ การทดลอง การแก้ปัญหา การใช้เทคนิคต่าง ๆ สร้างสรรค์และแสดงออกในทางศิลปะ การฝึกฝนทางศิลปะที่เหมาะสม จะเป็นพื้นฐานทำให้ผู้เรียนเกิดความชื่นชม ความสนใจ มีค่านิยม และมีทัศนคติที่ดีต่อศิลปะ

(4) เพื่อตอบสนองความรู้สึกทางด้านคุณค่าและความงามที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์มีความโน้มเอียงไปในเรื่องความรักสวยรักงาม ต้องการแสดงออกถึงการสร้างสรรค์ศิลปะในตัวมาตั้งแต่เด็ก การจัดสภาพแวดล้อมและประสบการณ์การเรียนการสอนที่น่าสนใจ การสร้างบรรยากาศที่เสริมสร้างคุณลักษณะค่านิยมทางศิลปะ เพื่อตอบสนองความ

ต้องการเกี่ยวกับความรู้สึกด้านความงามที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล ได้มีโอกาสพัฒนาไปในทิศทางที่พึงประสงค์

(5) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้เวลาร่างให้เป็นประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ แสดงความสามารถความสนใจและแสวงหาลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล การพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และปลูกฝังรสนิยมทางศิลปะที่ดี ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันรวมทั้งใช้เวลาร่างในทางสร้างสรรค์

(6) เพื่อพัฒนาการสื่อความหมายทางศิลปะวัฒนธรรมที่ดีในแต่ละบุคคล การพัฒนาผู้เรียนให้มีศิลปะนิสัย การมีบุคลิกภาพที่ดี มีจิตใจละเอียดอ่อน ประณีต มีสุนทรียะ สามารถติดต่อสื่อสาร รู้จักแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ การดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและมีจุดประสงค์ที่สร้างสรรค์ การจัดประสบการณ์ทางศิลปะและวัฒนธรรมให้กับผู้เรียนเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็น เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียน

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526 : 28 - 29) กล่าวถึงจุดประสงค์ทั่วไปของกิจกรรมศิลปะปฐมวัยดังนี้

- (1) เพื่อฝึกประสาทสัมผัส
- (2) เพื่อปลูกฝังให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- (3) เพื่อส่งเสริมให้มีรสนิยมที่ดี รักสวยรักงาม ชาบซึ่งในความไพเราะของคนตรี
- (4) ปลูกฝังค่านิยม เจตคติ และคุณสมบัติที่ดีของศิลปะและวัฒนธรรมไทย
- (5) เพื่อส่งเสริมให้เด็กรู้จักแสดงออกตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคน
- (6) เพื่อพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา
- (7) เพื่อฝึกให้เป็นคนมีระเบียบ ประณีต และช่างสังเกต
- (8) เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินและใช้เวลาร่างให้เกิดประโยชน์
- (9) เพื่อนำไปใช้บูรณาการกับกลุ่มวิชาต่าง ๆ

จุดประสงค์การเรียนรู้การสอนจึงเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดทักษะ ความรู้ ความสามารถและลักษณะอันพึงประสงค์ จุดประสงค์ของศิลปะศึกษาจะเน้นให้ผู้เรียนเกิดการรับรู้และการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับความงาม อันจะนำมาซึ่งสุนทรียภาพ เกิดความสุข สนุกสนานจากการทำกิจกรรมศิลปะ

2) หลักสูตรเนื้อหา

หลักสูตรเนื้อหาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ใช้กำหนดสาระสำคัญหรือสิ่งที่ครูจะทำการสอนให้กับนักเรียน ครูจึงควรทำความเข้าใจตัวหลักสูตรเพื่อที่จะสามารถจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมกับผู้เรียนได้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2514 : 6 – 7) กล่าวว่า หลักสูตร คือ แนวกำหนดประสบการณ์ทั้งหมดที่มุ่งหมายให้นักเรียนได้รับการศึกษาทั้งในแง่วิจารณ์และพัฒนาการทุกด้าน ครอบคลุมถึงการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนและวิธีฝึกอบรมเด็กในชั้นเรียน หลักสูตรที่เป็นมาตรฐานและเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งในการจัดประสบการณ์ให้แก่ นักเรียน ครูจึงสามารถเติมเสริมแต่งให้เหมาะสมกับสภาพของผู้เรียนและท้องถิ่นได้

วีรบุษ ปิณฑวณิช (2544 : 19) กล่าวว่า หลักสูตรถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้การจัดการศึกษามีคุณภาพ เพราะหลักสูตรคือแนวทางในการจัดการศึกษาที่จะทำให้ผู้เรียนเก่งดี และมีความสุขในการหาความรู้ตามจุดมุ่งหมายของชาติ

ภานเตร ธรรมบวร (2546 : 36) กล่าวว่า หลักสูตรสำหรับเด็กปฐมวัยหมายถึงรวมถึง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนของเด็กตั้งแต่เด็กมาถึงโรงเรียนในตอนเช้าจนกระทั่งกลับบ้าน นอกจากนั้น ยังครอบคลุมถึงพัฒนาการทุกด้านของเด็กไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ในการวางแผนหลักสูตรการเรียนการสอนสำหรับเด็ก ครูจำเป็นต้องคำนึงถึงอายุของเด็ก ขนาดของชั้นเรียน รวมตลอดถึงช่วงเวลาในการเรียนด้วย

ธำรง บัวศรี (2531) กล่าวไว้ว่า การทำหลักสูตรควรมีองค์ประกอบที่สำคัญและขาดไม่ได้ อย่างน้อย 6 อย่างคือ 1) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร 2) จุดประสงค์การเรียนการสอน 3) เนื้อหาสาระและประสบการณ์ 4) ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน 5) วัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน 6) การวัดและประเมินผล

ดังนั้นหลักสูตรจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดแนวทางในการจัดการเรียนการสอน อันประกอบด้วย จุดมุ่งหมายของหลักสูตร จุดประสงค์การเรียนการสอน เนื้อหาสาระและประสบการณ์ ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

3) ผู้สอน

ผู้สอนหรือครูเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการเรียนการสอน เพราะเป็นผู้ที่กำหนดเนื้อหาและกิจกรรม ตลอดจนวิธีการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้และประสบการณ์ ความรู้ความสามารถในการสอน ตลอดจนบุคลิกภาพของผู้สอนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปด้วยดีและประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ จึงควรมีการทำความเข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของครูผู้สอนศิลปะดังนี้

ทิสนา แชมมณี (2526) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของครูศิลปะ ดังนี้

- (1) ครูควรจัดทำแผนการสอนระยะสั้น ระยะยาวได้ และศึกษาแผนการสอนล่วงหน้า
- (2) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียน และน่าสนใจ
- (3) มีเทคนิค และวิธีการสอนที่น่าสนใจ โดยมุ่งให้นักเรียนแสดงความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์
- (4) ให้โอกาสผู้เรียนชี้แจงผลงาน อภิปราย แสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน โดยมีหลักในการประเมินผลผู้เรียนได้จริง และเป็นที่น่าพอใจของผู้เรียน

Lowenfeld (1987) ได้กล่าวถึงครูศิลปศึกษา ทั้งด้านบทบาทความสำคัญทางด้านการสอนไว้ดังนี้

- (1) อิทธิพลของครูศิลปศึกษามีต่อการตัดสินใจของเด็ก เด็กมักจะเห็นด้วยกับครูในด้านต่างๆ เพียงแต่ครูแสดงออกเป็นแนวทาง ถึงแม้ความรู้สึกแท้จริงเด็กจะไม่เห็นด้วยก็ตาม ฉะนั้นครูไม่ควรแสดงออกถึงบทบาทความคิดให้เด็กได้คล้อยตาม
- (2) บทบาทของครูศิลปศึกษา ควรกระตุ้นให้กำลังใจแก่เด็กให้ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง
- (3) ค่านิยมของครูทั่วไปรวมทั้งครูศิลปศึกษาบางส่วน มักชอบเด็กที่มีระเบียบวินัย เรียบร้อย เชื่อฟังครูโดยไม่ได้แย้ง ซึ่งตรงกันข้ามเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์มักมีพฤติกรรมซุกซน อยากรู้อยากเห็น ครูจึงควรมองพฤติกรรมของเด็กอย่างลึกซึ้ง

Terenc (1976) ได้กล่าวถึงบทบาทที่ควรจะเป็นของครูในด้านการสอนศิลปศึกษาไว้ว่า

- (1) บทบาทการสอนของครูที่เคยปฏิบัติมา ควรเปลี่ยนแปลงได้แล้ว ไม่ควรคอยกำกับกิจกรรมต่าง ๆ ให้เด็กตลอดเวลา ควรเป็นเพียงที่ปรึกษา สังเกตดู ชี้แนะในบางครั้งเท่านั้น
- (2) ครูศิลปศึกษาควรมีความเข้าใจถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เช่น การพัฒนาการด้านต่าง ๆ

(3) ครูศิลปศึกษา ควรใช้โสตทัศนศึกษามาช่วยในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ

Paston (1973) ได้กล่าวเน้นคุณลักษณะครูศิลปะที่มีประสิทธิภาพว่า ต้องมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

- (1) มีความสามารถหยั่งรู้ และเข้าถึงผู้เรียน
- (2) มีความสามารถในการรับรู้ถึงความรู้สึกภายในของผู้เรียน
- (3) มีความรู้ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้
- (4) รู้คุณค่าของตนเอง และผู้เรียน

ทินกร บัวพูล (2545 : 55) กล่าวถึงบทบาทของครูศิลปะว่า เป็นบุคคลสำคัญในการวางแผนและจัดดำเนินการต่าง ๆ จนเสร็จสิ้นกระบวนการ ดังนั้นครูจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของเด็ก กิจกรรมทางด้านศิลปะ การถ่ายทอดหรือจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็ก

คลีเมนส์ (อ้างถึงในนภเนตร ธรรมบวร, 2545 : 112) กล่าวถึงบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กว่า บทบาทที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของครูในการจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กไม่ใช่การกำหนดมาตรฐานผลงานทางศิลปะ แต่คือการช่วยให้เด็กตระหนักและค้นพบว่างานทางศิลปะเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของเจ้าของผลงาน โดยนภเนตร ธรรมบวร (2545 : 112) ได้กล่าวเสริมถึงบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กว่า ครูควรเปิดโอกาสให้เด็กพูดคุย และเล่าเรื่องเกี่ยวกับผลงานศิลปะของตน แต่ไม่ควรเปรียบเทียบผลงานของเด็กกับเพื่อนคนอื่น รวมถึงอดถึงไม่ควรวิพากษ์วิจารณ์หรือบอกให้เด็กแก้ไขผลงานศิลปะของตน

นิตยา ประพฤติกิจ (2536) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูศิลปะว่ามีอิทธิพลต่อเด็กทั้งในแง่ความรู้สึก ทศนคติ ความเอาใจ และการเตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับเด็กเพื่อให้เด็กมีแรงจูงใจสูงสุดในการสร้างงานศิลปะ โดยได้กำหนดบทบาทของครูศิลปะไว้ 5 ด้านคือ

- (1) ทศนคติ ครูจะต้องเข้าใจว่าการแสดงออกทางด้านศิลปะของเด็กมีคุณค่าแก่เด็กอย่างมาก ซึ่งทศนคติของครูจะส่งผลถึงความคิดของเด็กที่มีต่อศิลปะ
- (2) การเลือกวัสดุ จะต้องเหมาะกับระดับพัฒนาการของเด็กเพื่อให้เด็กเลือกใช้ได้ง่ายและเหมาะสม
- (3) การจัดวางวัสดุ เป็นสิ่งที่ครูจะต้องคำนึงถึงให้มาก ควรจัดวางในที่ที่เด็กสามารถเห็นหรือหยิบได้เอง ซึ่งจะช่วยให้เด็กรู้สึกอิสระในกิจกรรมมาที่อยากทำ การที่เด็กได้เห็นวัสดุย่อมกระตุ้นให้เด็กอยากเล่น อยากทำ แต่วัสดุบางอย่างที่อาจก่ออันตราย ควรตั้ง

ไว้ที่สูงและดูแลเด็กอย่างใกล้ชิดเมื่อเด็กใช้ ครูควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ช่วยเตรียมวัสดุอุปกรณ์ และช่วยเหลือครูในการทำความสะดวกโต๊ะหรือกวาดพื้นห้องเรียน

- (4) การเพิ่มพูนความสมบูรณ์ของภาพ ครูไม่ควรคาดหวังว่าเด็กจะต้องวาดได้สมบูรณ์แบบเหมือนกับที่ผู้ใหญ่ทำ คำว่าสมบูรณ์สำหรับผลงานเด็กในที่นี้หมายถึงสมบูรณ์ที่มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๆ
- (5) การให้เด็กได้เลือก เด็กมีความสนใจต่างกัน ครูจึงควรจัดให้มีกิจกรรมศิลปะมากกว่าหนึ่งอย่างขึ้นไป เพื่อให้เด็กได้เลือก กิจกรรมบางอย่างควรส่งเสริมให้เด็กได้ปฏิบัติตามคำฟัง

อุบล ตู๋จินดา (2532) ได้กล่าวในด้านคุณลักษณะของครูศิลปะ ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนที่ดีว่า ครูควรมีพื้นฐานทางด้านวิชาศิลปะอย่างดี มีความชำนาญในวิชาศิลปะ รวมทั้งมีความรู้ในวิธีการ เทคนิคการสอน มีประสบการณ์ในการทำงาน มีสถานภาพทางสังคมที่ดีมีความรักในผู้เรียนวิชาศิลปะและรักในการสอนศิลปะ ซึ่งพอจะแบ่งประเด็นหลัก ๆ คือ

- (1) มีความรู้ ความสามารถ ความถนัดทางศิลปศึกษา โดยตรง
- (2) มีอารมณ์ คือมีการผ่อนคลาย รู้จักใช้อารมณ์ในทางที่เหมาะสม
- (3) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- (4) มีความสามารถในการปรับปรุงพฤติกรรม

สุลักษณ์ ศรีบุรี (2530) กล่าวถึง คุณสมบัติในด้านต่าง ๆ ของผู้สอนศิลปศึกษาไว้ว่า ควรมีรูปร่างหน้าตาดี เสียงดังฟังชัด สุขภาพพลานามัยดี สุขภาพ มีอารมณ์ขัน ขอบความเป็นระเบียบ เข้าใจผู้อื่น มีความปรานี มีความยุติธรรมมีสติปัญญา ไหวพริบดี รู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เข้าใจในตัวผู้เรียน สามารถแยกแยะความสามารถของนักเรียนแต่ละคนได้ ใช้วัสดุทัศนูปกรณ์อย่างสม่ำเสมอ รู้จักกระตุ้นให้ผู้เรียนทำกิจกรรมต่าง ๆ รู้จักสอนให้ผู้เรียนประเมินผลตนเองเพื่อพัฒนาการด้านความคิดอารมณ์และการแสดงออก

Linderman (1980) กล่าวถึงลักษณะของครูศิลปะที่ดีไว้ว่า

- (1) สอนดีและอดทนในการสอน สามารถถ่ายทอดความรู้ให้เด็กเกิดความสนใจ
- (2) เป็นคนตรงไปตรงมา รู้จักตนเอง และมีความสามารถ
- (3) ดูแลนักเรียนอย่างทั่วถึง เข้ากับนักเรียนได้ดี สนใจนักเรียนอย่างแท้จริง
- (4) ยอมรับนับถือ มีศรัทธาต่อเด็กและเชื่อว่าเด็กยอมรับตนด้วย
- (5) เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามและยอมรับฟังความคิดเห็น

- (6) วางตนเป็นที่ยอมรับนับถือของนักเรียนและคนทั่วไป
- (7) เป็นคนก้าวหน้าทันสมัย
- (8) รักความสามัคคี ไม่อวดดี ไม่เห็นแก่ตัว
- (9) มีอารมณ์ขัน
- (10) ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เห็นใจ และมีความเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล

ผู้สอนเป็นผู้ทำหน้าที่ในการจัดเตรียมการสอน การกำหนดเนื้อหา กิจกรรม ตลอดจนวิธีการสอน เพื่อให้การสอนดำเนินเป็นไปได้อย่างดี ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อเรื่องที่สอน ตลอดจนมีความเข้าใจตัวผู้เรียน เพื่อที่จะสามารถจัดเนื้อหาและกิจกรรมที่อยู่ในความสนใจของผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม การที่ผู้สอนสามารถมีบุคลิกภาพที่ดีจะช่วยเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียนอีกด้วย

4) วิธีการสอน

วิธีการสอน คือ ขั้นตอนในการดำเนินการสอนให้สำเร็จด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามองค์ประกอบและขั้นตอนสำคัญอันเป็นสถานะเฉพาะ หรือลักษณะเด่นที่ขาดไม่ได้ของวิธีนั้น (ทิตินา แชมมณี, 2544) การสอนเป็นกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงพฤติกรรมที่ครูกระทำหรือแสดงเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ เกิดการเปลี่ยนแปลง การสอนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ได้มีคุณสมบัติ เช่น ทักษะตามที่ผู้สร้างหลักสูตรมุ่งหวังไว้ (สุรพันธ์ ตันศรีวงษ์, 2538) สอดคล้องกับสุพิน บุญชูวงศ์ (2530) กล่าวว่าวิธีการสอนเป็นกระบวนการต่าง ๆ ที่ครูผู้สอนนำมาใช้ในการถ่ายทอดสาระความรู้หรือการจัดมวลงประสบการณ์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนเกิดพัฒนาการในด้านความรู้ ความเข้าใจ เจตคติและทักษะอย่างตรงเป้าหมายที่ตั้งไว้

บำรุง กัดเจริญ และคณะ (2527) กล่าวว่า วิธีการสอนต่าง ๆ ที่นำมาใช้ หากจำแนกเป็นประเภทใหญ่ จะแบ่งได้เป็น 3 แบบคือ

(1) วิธีสอนแบบครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher – Centered Method) โดยครูเป็นผู้สอน ผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้วางแผนการสอน ควบคุมเนื้อหา วัดผลและดำเนินการทุก ๆ วิธี เพื่อต้องการให้เด็กมีความรู้ ได้แก่วิธีสอนแบบบรรยาย อธิบาย สาธิต

(2) วิธีสอนแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Pupil – Centered Method) โดยครูให้นักเรียนเป็นผู้ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นผู้วางแผนบทเรียน ดำเนินการค้นคว้าหาความรู้ สรุปผล

ออกเป็นเกณฑ์ ครูเพียงแนะแนวไปสู่การค้นคว้า แนะนำสื่อการเรียนจนนักเรียนได้ทราบ ได้พบ ความรู้ด้วยตัวเองเท่านั้น ได้แก่ วิธีสอนแบบทดลอง แบบหน่วย และแบบสอนเป็นรายบุคคล

(3) วิธีสอนแบบครูและนักเรียนร่วมกัน (Co-operative Group Method) โดยครูและนักเรียนจะร่วมกันในการจัดบทเรียน วางแผนค้นคว้าหาความรู้ สรุปผลออกมาเป็นความรู้ การสอนแบบนี้ จะถือเอากลุ่มเป็นหลัก ความเห็นของกลุ่มเป็นการถูกต้อง เน้นการทำงานเป็นหมู่เป็นพวก ได้แก่การสอนแบบอภิปรายเป็นหมู่ การแสดงบทบาทเป็นต้น

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) ได้กล่าวว่า วิธีการสอนศิลปศึกษาไม่ควรยึดมั่นอยู่กับรูปแบบหรือวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้สอนควรที่จะเลือกใช้วิธีสอนหลาย ๆ รูปแบบ โดยเน้นให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน เช่นเดียวกับชลอ พงษ์สามารถ (2526) กล่าวว่า วิธีการสอนศิลปศึกษาผู้สอนอาจใช้วิธีสอนหลายวิธี ซึ่งต้องคำนึงถึงเนื้อหากิจกรรมและเวลาที่เหมาะสม โดยมีรูปแบบดังนี้

(1) วิธีสอนตามศูนย์สนใจ ผู้สอนต้องสนใจในเหตุการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยให้การสอนแบบนี้สัมฤทธิ์ผล

(2) วิธีสอนแบบบรรยาย หรือแบบครูเป็นผู้นำ ครูเป็นผู้ชี้แนะและการทำงานเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ต้นจนจบ แล้วให้เด็กปฏิบัติตาม

(3) วิธีการสอนแบบสาธิต ครูเป็นผู้แสดงวิธีการทำกิจกรรม โดยจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์และการแสดงวิธีทำเป็นลำดับขั้น

(4) วิธีการสอนแบบสหสัมพันธ์ เป็นการสอนวิชาศิลปะให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ จะทำให้เด็กมีโอกาสนำเอาศิลปะไปใช้สร้างสรรค์มากขึ้น

(5) วิธีสอนแบ่งกลุ่มอภิปรายและปฏิบัติงาน โดยแบ่งกลุ่มแล้วตั้งปัญหาให้ไปค้นคว้า

(6) วิธีสอนแบบสืบสวนสอบถาม เป็นวิธีที่ครูตั้งปัญหาให้ และให้ข้อเสนอแนะ แบ่งกลุ่มย่อย 4-6 คน นักเรียนเป็นผู้หาประสบการณ์เอง โดยศึกษาค้นคว้าทดลอง หาข้อเท็จจริงด้วยการอ่าน การสัมภาษณ์ การทดลองปฏิบัติจริง ทำรายงานหรือรายงานหน้าชั้น

(7) วิธีสอนแบบทีม เป็นการสอนที่กว้าง เนื้อหามาก และใช้ครูที่มีความสามารถเฉพาะเป็นผู้สอน ครูต้องไม่น้อยกว่า 2-3 คน ครูต้องร่วมกันปรึกษาวางแผนการสอน

(8) วิธีสอนแบบเกม เป็นการสอนเพื่อให้ผู้เรียนผ่อนคลายอารมณ์และจิตใจให้ผู้เรียนเพลิดเพลินกับกิจกรรม

ประเทิน มหาพันธ์ (2531) กล่าวว่าจุดมุ่งหมายของการใช้วิธีสอนควรพิจารณาว่า เป็นวิธีสอนที่มีคุณค่าแก่ผู้เรียน โดยมีแนวทางสอนที่

- (1) เปิดโอกาสให้เด็กเลือกแนวความคิด หรือเนื้อเรื่องของตนเองในการแสดงออก
- (2) เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกอย่างอิสระตามวิธีการของตนเอง
- (3) ให้สิทธิในการสร้างงานด้วยตนเอง

การเรียนการสอนศิลปะจะเน้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในด้านต่าง ๆ มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้และเจตคติที่ดีต่องานศิลปะ ก่อให้เกิดสุนทรียภาพ ตลอดจนส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะทางศิลปะ ในการเรียนการสอนศิลปะครูผู้สอนจึงต้องเลือกใช้วิธีการสอนแบบต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับผู้เรียน วิธีการสอนที่เหมาะสมจะช่วยให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและเกิดเป็นศิลปินนิสัยที่เหมาะสม

5) ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือนักเรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านพัฒนาการทางสติปัญญา พัฒนาการทางจิตใจ พัฒนาการทางอารมณ์ พัฒนาการทางสังคม และพัฒนาการทางด้านภาษา การจัดการเรียนการสอนที่ดีจึงควรคำนึงถึงความแตกต่างในแต่ละบุคคล ควรมีการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่และสามารถสร้างสมความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ให้กับตัวเองได้

จำเนียร ศิลปวานิช (2538) กล่าวถึงผู้เรียนหรือนักเรียนว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการเรียนการสอน ในองค์ประกอบของการสอนที่ตื้นนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาถึงผู้เรียนด้วยว่า ผู้เรียนคือใคร เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ พื้นความรู้และประสบการณ์เดิมเป็นอย่างไร ก่อนที่ผู้สอนจะลงมือสอน ทั้งนี้ผู้สอนต้องศึกษาผู้เรียนให้ละเอียดทุกด้านก่อนที่จะลงมือสอน เพื่อที่จะใช้กลยุทธ์วิธีที่เหมาะสมในการสอนผู้เรียนได้ตรงตามแนวทางที่ต้องการ

ทินกร บัวพูล (2545 : 55) กล่าวถึงบทบาทของผู้เรียนว่า เป็นผู้รับหรือสนองตอบต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูจัดขึ้น ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางหรือตัวเป้าหมายที่ทุกฝ่ายที่ต้องให้ความสำคัญ ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนใด ๆ ก็ตามต้องคำนึงถึงความพร้อม ศักยภาพและความแตกต่างของเด็กแต่ละคน เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

ผดุง พรหมมูล(2538) กล่าวถึงคุณสมบัติของการเป็นผู้เรียนศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านทัศนศิลป์ว่า จะต้องเป็นผู้ที่พร้อมที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ในหลายรูปแบบและมีทัศนคติของคนยุคใหม่ที่ว่า "ชีวิต คือการเรียนรู้" สามารถเชื่อมโยงศิลปะศาสตร์ด้านอื่น ๆ ได้อย่างประสานกลมกลืน มีความสามารถที่จะถ่ายทอดพลังความคิด สร้างสรรค์ออกมาได้อย่างมีเป้าหมาย สามารถแสดงภูมิปัญญาที่มีความเป็นตัวของตัวเอง กระบวนการเรียนต้องมีความสามารถที่จะบูรณาการรายวิชาต่าง ๆ ในเชิงความคิดรวบยอด มากกว่ารายละเอียดและรู้จักเลือกสาระสำคัญมาเป็นสิ่งเรียนรู้ เป็นนักปฏิบัติที่สามารถเชื่อมโยงทฤษฎีมาสู่การปฏิบัติได้ มีความสามารถในการแสวงหาเครื่องมือทางศิลปะที่จะช่วยพัฒนาการเรียนรู้และดำเนินชีวิตตามความจำเป็น

สัมฤทธิ์ เพชรคง(2543) และ ประวรรณ ดวงรัตน์ (2541) กล่าวถึงผู้เรียนศิลปะ โดยจำแนกตามลักษณะ ของการถ่ายทอดทักษะ ทางการทำงานศิลปะ แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะคือ

- (1) ผู้เรียนแบบปฏิบัติเชิงกล (Mechanical orientation) มีลักษณะของการทำงานแบบใช้มือมากกว่าความคิด มักจะทำงานศิลปะแบบเป็นขั้นตอนด้วยเครื่องมือทางศิลปะที่จำกัด การทำงานอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเป็นระบบ ทำให้ผลงานที่ออกมาขาดความงามทางสุนทรียภาพ เป็นเพียงผลงานที่แสดงออกทางเทคนิคมากกว่า
- (2) ผู้เรียนแบบปฏิบัติอย่างอิสระ (Primitive orientation) เป็นลักษณะของผู้เรียนที่แสดงออกในงานด้วยรูปทรงที่ดูเรียบง่าย โดยไม่คำนึงถึงสัดส่วนที่ถูกต้อง ต้องการที่จะแสดงออกแบบลองผิดลองถูกมากกว่าจะคำนึงความถูกต้องตามกฎเกณฑ์
- (3) ผู้เรียนแบบปฏิบัติด้วยปัญญา (Intellectual orientation) การทำงานของผู้เรียนในลักษณะนี้จะคำนึงถึงความสมบูรณ์ของรูปแบบวิธีคิดและทักษะ แสดงออกให้เห็นถึงความสามารถ ในเชิงทักษะจนขาดการแสดงออกทางด้านความรู้สึก
- (4) ผู้เรียนแบบปฏิบัติตามสัญชาตญาณและอารมณ์ (Intuitive - emotion orientation) ผู้เรียนในลักษณะนี้ผู้มีความสามารถ ในการทำงาน ความเชื่อมั่นในตนเองสูง สามารถสร้างผลงานให้เกิดความเคลื่อนไหวตามความรู้สึก ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องอาศัยคำแนะนำจากอาจารย์ผู้สอนมากนัก

ดังนั้นผู้เรียนเป็นบุคคลสำคัญของการเรียนการสอน เป็นผู้นำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปใช้พัฒนาสติปัญญา ทักษะความสามารถ ผู้เรียนแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันไป ครูจึงต้องทำความเข้าใจและจัดหากิจกรรมและกระบวนการเรียนการสอนที่ดึงดูดและกระตุ้นความสนใจของ

ผู้เรียน แต่การที่ผู้เรียนจะประสบความสำเร็จในการเรียนเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนเอง หากผู้เรียนมีความตั้งใจพากเพียรก็จะสามารถประสบความสำเร็จได้ หากผู้เรียนขาดความตั้งใจไม่ว่าครูจะสอนเก่งเพียงใด ใช้วิธีการสอนแบบใด ก็ไม่สามารถทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จได้

6) สื่อการสอน

สื่อการสอนทำหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางที่ช่วยในการถ่ายทอดสาระความรู้ ช่วยขยายความเข้าใจของผู้เรียนให้มีความชัดเจนขึ้น ช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปได้อย่างสะดวกและราบรื่นขึ้น สื่อการสอนที่ดีจะช่วยสร้างความเข้าใจและมโนภาพเกี่ยวกับสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

กรมวิชาการ (2545) ได้ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า สื่อการเรียนหมายถึงเครื่องมือ ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนให้การเรียนการสอนบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ สื่อการเรียนยังเป็นเรื่องเร้าความสนใจของผู้เรียนให้เกิดความอยากรู้ เรียนรู้ต่อ ๆ ไป เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจในสิ่งที่เรียนได้อย่างดีและรวดเร็วยิ่งขึ้น ส่วนเลิศ อานันท์นะ (2526) ได้กล่าวว่าสื่อการสอนศิลปศึกษาหมายถึงเครื่องมือ อุปกรณ์ หรือวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการสอนศิลปศึกษา เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถแสดงออกอย่างได้ผลตามที่ครูได้ตั้งจุดประสงค์ไว้

Dale (1969) ได้กล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของสื่อการสอนไว้ดังนี้

(1) สื่อการสอนสามารถส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างนักเรียนในชั้นได้และทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ประสงค์

(2) สื่อการสอนจะสร้างประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่แปลกใหม่แก่ผู้เรียน และทำให้การเรียนรู้มีความหมาย ผู้เรียนที่มีระดับสติปัญญาแตกต่างกันมาก ๆ จะเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เรียนเช่นเดียวกัน

(3) สื่อการสอนทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สมบูรณ์ เกิดความคิดรวบยอด (Concept) ที่ถูกต้องและมีความหมาย กระฉับกระเฉงและเป็นระเบียบ เพิ่มพูนและขยายขอบเขตของประสบการณ์ให้กว้างขวางขึ้น ช่วยจดจำได้เร็ว แม่นยำ โดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบาย

(4) สื่อการสอนทำให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาที่เรียน ตรงกับความ ต้องการมีผลทำให้เพื่แรงงใจ

(5) สื่อการสอนทำให้ผู้เรียนมีปฏิริยาสะท้อนกลับ ช่วยทำให้ทราบว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เพียงใด

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526) ได้จัดแบ่งประเภทของสื่อการสอนศิลปศึกษาตามหน้าที่ของการใช้สื่อ แบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

(1) สื่อการสอนที่ทำให้ผู้เรียนได้รับรู้แล้วช่วยขยายความรู้ ความคิดและความเข้าใจของผู้เรียน ผลจากการเรียนรู้จักจะมีผลต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะโดยตรงหรือไม่ก็ได้ สื่อการสอนในลักษณะนี้ ได้แก่ วัสดุ อุปกรณ์ และการสาธิต สื่อเหล่านี้จะช่วยขยายเนื้อหาสาระทางศิลปะและเมื่อถึงโอกาสที่ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมศิลปะ ความรู้ ความคิด และความเข้าใจเหล่านั้นจะมีผลต่องานศิลปะทั้งในด้านเนื้อหา และรูปแบบ

(2) สื่อการสอนที่ทำให้ผู้เรียนได้รับรู้เพื่อเป็นสื่อคลุใจในการแสดงออก และการสร้างสรรค์งานศิลปะ สื่อการสอนในลักษณะนี้จะทำหน้าที่กระตุ้นการรับรู้ทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ ความคิด และจินตนาการ แสดงออกมาเป็นงานศิลปะ สื่อการสอนชนิดนี้ได้แก่ วัสดุต่าง ๆ เช่น คน หุ่นนิ่ง ทิวทัศน์ ฯลฯ

(3) สื่อการสอนที่เสนอให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติแล้วเกิดความรู้ ความคิด และความเข้าใจขึ้น ผลจากการปฏิบัติคือ ผลงานศิลปะตามเป้าหมายของการใช้สื่อ นั้น ๆ สื่อชนิดนี้ ได้แก่ การทดลองและปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ ซึ่งการเสนอสื่อนี้จะมีสภาพเป็นนามธรรมและปฏิบัติงานด้วยสื่อวัสดุที่เป็นรูปธรรม

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2528) ได้กล่าวถึงสื่อการสอนและได้จำแนกประเภทของสื่อการสอนไว้ว่า สื่อการสอนไม่จำเป็นต้องเป็นวัสดุอุปกรณ์ราคาแพงอย่างที่เข้าใจ แต่จะประกอบด้วยวัสดุที่มีราคาถูก จัดหาจัดทำได้ง่าย จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

(1) สื่อการสอนประเภทวัสดุ หมายถึง สิ่งที่เป็นวัสดุสิ้นเปลืองใช้แล้วหมดไปหรือเสียหายได้ เช่น สิ่งพิมพ์ ภาพชุด กระดาษ ฟิล์ม ซอล์ค หรือวัสดุธรรมชาติต่าง ๆ

(2) สื่อการสอนประเภทอุปกรณ์ หมายถึง สื่อการสอนประเภทเครื่องมือที่ใช้ประกอบการสอนโดยตรง เช่น ของจริง หุ่นจำลอง เครื่องฉาย เทปบันทึกเสียง เครื่องมือต่าง ๆ

(3) สื่อการสอนประเภทวิธีการ หมายถึง กระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่ต้องใช้อุปกรณ์และไม่ต้องใช้อุปกรณ์ เช่น การฟังวิทยากร การศึกษานอกสถานที่ การแสดงละคร การสาธิต การจัดนิทรรศการ

ในส่วนการแบ่งสื่อตามลักษณะของสื่อ นั้น เลิศ อานันทนะ (2525) ได้แบ่งประเภทของสื่อ การสอนศิลปศึกษาตามลักษณะของสื่อได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) สื่อการสอนที่เป็นวัตถุ (รูปธรรม) สื่อประเภทนี้ทำให้เกิดการกระตุ้นความคิด ผู้เรียน มองเห็นได้ เช่น ภาพตัวอย่าง ของจริงหรือหุ่นจำลอง ผลดีทำให้มีโอกาสฝึกทักษะและความ แม่นยำในการใช้มือทำงาน ผลเสียคือ ปิดกั้นจินตนาการของเด็ก

(2) สื่อการสอนที่เป็นความคิด (นามธรรม) สื่อประเภทนี้ได้แก่ ความคิด จินตนาการจาก ประสบการณ์ในชีวิต ที่มองเห็นหรือมีประสบการณ์มาแล้ว เรื่องราวต่าง ๆ นำมาจัดกำหนดหัวข้อ ได้เด็กได้แสดงออก ซึ่งเป็นผลดีที่เด็กได้แสดงความคิดสร้างสรรค์ออกมา

นอกจากนี้ วิรุณ ตั้งเจริญ (2526) ได้กล่าวถึง การเลือกใช้สื่อและลักษณะของสื่อการสอนที่ ดี ควรประกอบด้วยหลักการดังนี้

- (1) ต้องตรงกับเนื้อหาและวิชาที่สอน
- (2) ให้ความรู้ ความเข้าใจและให้ความคิด
- (3) มีรูปแบบ เรื่องราวที่เร้าความสนใจ
- (4) คุ้มกับเวลา และการลงทุนในการผลิต
- (5) ประหยัด หรือใช้วัสดุในท้องถิ่นได้
- (6) เหมาะสมกับวุฒิภาวะและการรับรู้ของเด็ก

ดังนั้นสื่อการสอนเป็นเครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนความคิดจินตนาการ โดยสื่อการ สอนมีหน้าที่ในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจอยากเรียนรู้ และช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ ดียิ่งขึ้น สื่อการสอนจะช่วยผู้สอนให้ถ่ายทอดความรู้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น การเลือกใช้สื่อการสอนที่ดีนั้น ควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาการสอน จุดมุ่งหมายการเรียนรู้และเหมาะสมกับผู้เรียนเป็น สำคัญ

7) การวัดและประเมินผล

ในการเรียนการสอนสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ครูผู้สอนทราบว่าผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจตรง ตามจุดประสงค์การเรียนการสอนที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อให้ทราบว่าผลการเรียนการสอนที่จัดขึ้นมี ประสิทธิภาพเพียงใด สามารถทราบได้จาก การวัดผลและประเมินผล

การวัดผล (Measurement) หมายถึง กระบวนการในการกำหนดหรือหาปริมาณแทนคุณลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือแทนพฤติกรรมหรือสมรรถภาพของบุคคล โดยใช้เครื่องมือช่วยในการวัด และผลของการวัดจะออกมาเป็นตัวเลขหรือคะแนนว่ามีจำนวนหรือปริมาณเท่าใด

การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การนำเอาข้อมูลทั้งหลายที่ได้จากการวัดผล มาใช้ในการตัดสินใจ โดยการหาข้อสรุป ตัดสินประเมินค่าหรือตีราคาโดยเปรียบเทียบกับข้อมูลอื่น ๆ หรือเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (ภัทรา นิคมานนท์, 2538)

Bloom (1982) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษาโดยทั่วไป ซึ่งรวมทั้งศิลปศึกษาด้วยนั้น มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 ด้านคือ

(1) พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและความสามารถทางสติปัญญา

(2) จิตพิสัย (Affective Domain) มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาด้านความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ค่านิยม ความสนใจและความซาบซึ้ง

(3) ทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาด้านทักษะหรือความชำนาญในการใช้อวัยวะต่าง ๆ

Lowenfeld (1987) ได้เสนอเกณฑ์เกี่ยวกับการวัดผลทางศิลปศึกษา ซึ่งมุ่งเน้นที่จะวัดพัฒนาการของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ โดยให้เหตุผล ในแต่ละด้านดังนี้

(1) ด้านร่างกาย (Physical Growth) เพื่อศึกษาความสามารถใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ อย่างคล่องแคล่ว มีความแม่นยำ แน่นนอน การปฏิบัติงานเป็นการแสดงออกที่สามารถวัดผลได้จากทักษะ การใช้เทคนิคต่าง ๆ และจากงานที่สำเร็จ

(2) ด้านอารมณ์ (Emotion Growth) เพื่อศึกษาความสามารถในการปฏิบัติงาน ที่ออกมาด้วยความเพลิดเพลินในการทำงาน โดยอิสระ แสดงถึงสุขภาพจิตและอารมณ์ที่ดี

(3) ด้านสังคม (Social Growth) เพื่อศึกษาความสามารถในการทำงานด้วยตนเอง และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

(4) ด้านสติปัญญา (Intellectual Growth) เพื่อศึกษาความสามารถในการแสดงออกแก้ปัญหาได้อย่างฉลาด ถูกต้อง ทำกิจกรรมสำเร็จด้วยดีอย่างมีหลักการและความรู้

(5) ด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Growth) เพื่อศึกษาความเข้าใจในงานศิลปะ เข้าใจในความและธรรมชาติ สามารถแสดงข้อคิดเห็น บรรยายวิจารณ์ได้โดยใช้หลักการศิลปะได้อย่างเหมาะสม

(6) ด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative Growth) เพื่อศึกษาความสามารถในการแก้ปัญหา เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ริเริ่ม วางแผนงานได้อย่างอิสระ ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น แสดงความคิดก้าวหน้าอย่างเชื่อมั่นในตนเอง

(7) ด้านการรับรู้ (Perceptual Growth) เพื่อศึกษาความสนใจในการแสดงออก บรรยาย อภิปราย เข้าใจ และแสดงความรู้ได้อย่างมั่นใจ

Gruber (1994) กล่าวว่าครุศิลปะจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการตั้งเกณฑ์ เพื่อให้เกิดความสมดุล ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการประเมิน 4 ด้านคือ

(1) ประเมินผลด้านความรู้ เป็นการวัดด้านเนื้อหาวิชา เป็นการวัดความจำ การคิด วิเคราะห์ โดยวิธีสอบข้อเขียน เช่น ปรนัย อัตนัย เต็มคำในช่วงว่างหรือการทำแบบฝึกหัด

(2) ประเมินผลด้านเจตคติ เป็นการวัดด้านอารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ทศนคติ และคุณค่า โดยจะแสดงออกในเรื่องคุณภาพของงานหรือการให้คำตอบแบบวิเคราะห์

(3) ประเมินผลด้านทักษะ เป็นการวัดด้านการเตรียมและใช้เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ โดยสังเกตจากกระบวนการปฏิบัติงาน

(4) ประเมินผลด้านพฤติกรรม เป็นการวัดด้านพฤติกรรมในการทำงาน ระเบียบวินัย การร่วมมือในการทำงาน ความตั้งใจและการให้ความสำคัญในการทำงาน

บุญชม ศรีสะอาดและคณะ (2521) กล่าวถึงการประเมินผลที่ดีต้องอยู่บนรากฐานการวัดที่ดี การประเมินผลการเรียนการสอน ควรทำทั้ง 3 ชั้นคือ 1.) การประเมินผลก่อนเรียน เป็นการประเมินผลเพื่อดูพื้นฐานว่าผู้เรียนมีพื้นเดิมมากน้อยเพียงไร เพื่อผู้สอนจะช่วยปูฐานให้เสียก่อนเพื่อประโยชน์ในการเรียนการสอน 2.) การประเมินผลระหว่างเรียน เป็นการประเมินผลเพื่อพัฒนาการสอนของครู พัฒนาการเรียนของนักเรียน พัฒนาหลักสูตร ถือเป็นประเมินส่วนย่อยมักประเมินผลหลังการสอน 3.) ประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน เป็นการประเมินเพื่อตัดสินได้ตก ให้ระดับคะแนน เป็นการประเมินผลรวบยอด การประเมินผลการตัดสินผลการเรียนนี้ต้องใช้วิธีวัดผลหลายวิธี ต้องระมัดระวังและยุติธรรม ข้อสอบต้องเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

อำไพ ตีรณสาร (2530) ได้กล่าวถึงการประเมินผลไว้ คือ ในการประเมินผลต้องมีการวัดและประเมินตั้งแต่ก่อนที่จะสอน ระหว่างสอนและภายหลังจากการสอน การประเมินก่อนที่จะสอนมีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจความสนใจ ความพร้อม ความต้องการและทัศนคติ การประเมินระหว่างการสอนมีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบ กิจกรรมเนื้อหา ระยะเวลา ตลอดจนกระทั่งความรู้สึก ความกระตือรือร้นทั้งของผู้เรียนและผู้สอนและการปรับตัว การประเมินผลหลังการสอนมี

จุดมุ่งหมายเพื่อ วัดผลความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทำงาน ความคิดสร้างสรรค์และการแสดงออกเป็นต้น

วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2531) ได้กล่าวถึงแนวทางในการประเมินผลงานศิลปะภาคปฏิบัติไว้ ดังนี้

(1) ด้านทักษะในงานศิลปะ การตรวจให้คะแนน เน้นหนักทักษะในการเขียนได้ถูกต้องงดงามและเรียบร้อย ความสามารถในการใช้สี แสงและเงา ความสามารถในการเขียนภาพด้วยวิธีการต่าง ๆ ความสามารถในการใช้วัสดุและเครื่องมือ ความสามารถในการทำงานศิลปะได้เรียบร้อยเหมือนแบบ

(2) ด้านความคิดและการออกแบบ การตรวจให้คะแนน เน้นการออกแบบการใช้จินตนาการ ต่อเติมและการจัดภาพในการตกแต่ง ความสามารถในการใช้หลักการทางศิลปะ ความสามารถในการสร้างและแสดงความสมเหตุสมผล ความสามารถในการสร้างและค้นพบความสัมพันธ์ในการออกแบบ

(3) ด้านการนำไปใช้ การตรวจให้คะแนน เน้นการแก้ปัญหาและการนำไปใช้ได้สมเหตุสมผล ความสามารถในการแก้ปัญหาการใช้ทั่วไป ความสามารถในการมองเห็นแบบลักษณะโครงสร้างทางศิลปะที่เหมาะสมในความงามและการใช้สอย

(4) ด้านความนิยมในความงามถาวร การตรวจให้คะแนน เน้นความสามารถในการพิจารณา ประเมินผล การเลือกได้ถูกต้องเหมาะสม รวดเร็ว ความนิยมที่เกิดจากความรู้สึกภายในความนิยม ที่อาศัยประสบการณ์และการปฏิบัติ

(5) ด้านความแม่นยำ การตรวจให้คะแนน เน้นการให้คะแนนอยู่ที่เขียนมีสัดส่วน ขนาด ช่วงจังหวะที่ถูกต้อง แน่นอน รวดเร็วและได้ภาพจำนวนมาก ความสามารถในการทำงาน ความสามารถในการเข้าใจในสัดส่วน ขนาด สีและรายละเอียดของศิลปะได้แน่นอน ถูกต้องและรวดเร็ว

(6) ด้านการเสนองานผู้เรียน การตรวจให้คะแนน เน้นการให้คะแนนอยู่ที่การเขียน การจัดองค์ประกอบและการเขียนคำบรรยายประกอบสั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม ความสามารถในการสร้างงานศิลปะได้ถูกต้องงดงามและเข้าใจได้ง่ายตามที่ประสงค์ หรือ คำสั่ง ความสามารถในการอธิบาย หรือ เขียนคำบรรยายงานศิลปะให้ผู้อื่นเข้าใจได้

ชลอ พงษ์สามารถและวิรุณ ตั้งเจริญ (2526) เสนอไว้ว่า สิ่งที่จะนำทางไปสู่ความมุ่งหวัง คือ เครื่องมือหรือวิธีการที่ใช้ในการวัดและประเมินผล ทางศิลปศึกษานิยมใช้การวัดประเมินผล สรุปได้ดังนี้

(1) การทดสอบ (Testing) เป็นวิธีวัดผลที่สำคัญและใช้มากในการวัดพฤติกรรมทางสมอง (Cognitive Domain) การทดสอบทราบสมรรถภาพของผู้เรียน

(2) การสังเกต (Observation) เป็นวิธีที่ใช้ตั้งแต่เริ่มบทเรียน ครูเป็นผู้สังเกตในเรื่องของความตั้งใจ ความสนใจในการเรียนการสอน ตั้งใจปฏิบัติงานทั้งงานเฉพาะตัวและงานกลุ่มจนงานสำเร็จ

(3) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมาย ย่อมทำให้พบกับข้อเท็จจริงบางประการ เช่น บุคลิกภาพ ท่วงทีวาจา ปฏิภาณไหวพริบ ทักษะคติ นิสัยบางประการ จากคำพูด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

(4) แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นตัววัดความรู้สึก (Affective Domain) ความคิดเห็น ความสนใจ ทักษะคติ บางที่ใช้คู่กับการสัมภาษณ์ การสร้างแบบสอบถาม

(5) การตรวจผลงาน (Checking) เป็นการวัดผลจากผลงานสำเร็จ ทำให้ครูได้ทราบถึงความก้าวหน้าของนักเรียน การแก้ปัญหา ความถูกต้อง ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

ดังนั้นการวัดและประเมินผลการเรียนรู้วิชาศิลปศึกษาจะต้องมีการวัดพฤติกรรมของผู้เรียน ในด้านการรับรู้ การแสดงออก ทักษะคติ อารมณ์ จิตใจ ทักษะ ฯลฯ ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการวัดผล นั้นมีมากมายหลายวิธีการ ครูควรเลือกเครื่องมือให้เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายที่ต้องการวัด จึงจะทำให้ผลที่ได้มีความถูกต้องแม่นยำ และสามารถประเมินผลผู้เรียนได้ต่อไป

8) สิ่งแวดล้อมทางการเรียน

สิ่งแวดล้อมทางการเรียนการสอนเป็นสิ่งสำคัญที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมที่ดีจะช่วยกระตุ้นและดึงดูดให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและอยากเรียน การจัดสิ่งแวดล้อมให้มีความเหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการเรียนการสอน

ละอียด ลิ้มอักษร (2519) ได้กล่าวถึงสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ว่ามีความสำคัญต่อระบบการเรียนการสอนในสถาบันเพื่อใช้ในการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และสนองต่อความต้องการของนักเรียนได้เพียงพอ สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลเหนือชีวิตจิตใจของเด็กทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัว เรียกว่าการเรียนรู้

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526) กล่าวว่า การแสดงออกทางศิลปะนั้น ประสบการณ์นับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างมาก เพราะประสบการณ์จะช่วยให้การแสดงออกเป็นไปอย่างกว้างขวาง และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมที่มีมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น การที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์มาก ได้รู้มากและเห็นมาก ก็ย่อมเปิดโอกาสให้เขามีความคิดมากขึ้นตามมาด้วย ประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมทั้งในแง่รูปแบบและความคิด ย่อมเป็นความพร้อมที่จะมีความหมายต่อการเรียนรู้และแสดงออกทางศิลปะ

ชลอ พงษ์สามารถ (2526) กล่าวว่า ด้านของสภาพแวดล้อมทางกายภาพในการเรียนการสอนศิลปะ โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมภายในห้องปฏิบัติงานศิลปะ ควรเป็นห้องเรียนที่แยกเป็นเอกเทศ ต้องกว้างขวาง เพื่อการเคลื่อนไหวคล่องตัวของผู้เรียน และมีความแตกต่างจากห้องเรียนธรรมดา

ผดุง พรหมมูล (2538) เสนอแนะในงานวิจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของการเรียนศิลปะปฏิบัติ ไว้ว่า 1) ต้องจัดเตรียมห้องปฏิบัติการให้เพียงพอและมีความเหมาะสมกับเนื้อหาวิชาของการปฏิบัติในแต่ละครั้ง 2) เป็นห้องปฏิบัติงานที่มีบรรยากาศกระตุ้นยั่วยุการทำงานสร้างสรรค์ 3) ห้องปฏิบัติงานไม่จำเป็นจะต้องอยู่แต่ภายในห้องเรียนเท่านั้น อาจรวมไปถึงชุมชนหมู่บ้าน หรือแหล่งโบราณคดีก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์การปฏิบัติงานแต่ละครั้ง

ประเสริฐ ศีลรัตน์ (2529) กล่าวว่า การส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอนศิลปะศึกษาควรมีความพร้อมที่สมบูรณ์ เช่น ห้องเรียน เครื่องมือ เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ บรรยากาศในการทำงาน และห้องเรียนศิลปะที่สมบูรณ์ ควรมีขนาดใหญ่กว่าห้องเรียนปกติ พอเพียงสำหรับการปฏิบัติงานของเด็ก เครื่องมือควรประกอบด้วยอ่างล้างมือ ที่เก็บเครื่องมือและวัสดุ โต๊ะ เก้าอี้ ตู้หรือบอร์ดแสดงผลงาน พื้นควรทำความสะอาดง่ายไม่ดูดซึม ทางระบายอากาศถ่ายเทได้สะดวก

McFee (1977) ได้กล่าวถึงสภาพแวดล้อมทางการศึกษา โดยแบ่งสภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอนไว้ 2 ด้านคือ

(1) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ อันได้แก่สภาพแวดล้อมภายในห้องเรียน เช่น ขนาดและรูปร่างของห้องเรียน ห้องปฏิบัติงาน อากาศภายในห้องเรียน เป็นต้น และ สภาพแวดล้อมภายในสถาบัน ได้แก่การใช้พื้นที่ภายในสถาบันที่นอกเหนือจากห้องเรียนมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษา เช่นการจัดพื้นที่สำหรับแสดงผลงานนักศึกษา จัดที่นั่งพักผ่อน หรือ ที่สำหรับรอชั่วโมงเรียน และทำงาน เป็นต้น

(2) สภาพแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บรรยากาศทางการเรียนการสอน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับเพื่อนร่วมชั้น ผู้เรียนกับผู้สอนและผู้สอนกับเพื่อนร่วมงาน ตลอดจนรวมถึงบรรยากาศทางด้านการบริหาร

นอกจากนี้ McFee (1961) ยังได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในชั้นเรียนไว้ว่าครูควรจัดความรู้สึกกลัวและล้มเหลวออกไปจากเด็กด้วยการให้ความสนใจต่องานของเด็กและให้โอกาสในการปฏิบัติงานซ้ำถ้าเด็กทำงานไม่ประสบผลสำเร็จอย่างที่ต้องการ กิจกรรมศิลปะที่ดีจะต้องดึงดูดเด็กทั้งผู้ชายและหญิง การพูดคุยกับพ่อแม่ผู้ปกครองจะช่วยปรับปรุงการเรียนรู้ศิลปะของเด็กให้ชัดเจนขึ้น การแบ่งแยกทางสังคม เทคนิคที่ควรใช้คือการจัดปัญหาเด็กที่ถูกแบ่งแยกออกจากสังคมในชั้นเรียน ครูอาจประยุกต์ใช้เทคนิคการตั้งคำถามเพื่อค้นหาว่าใครสนิทกับใครในชั้นเรียน หรือใครเป็นผู้นำกลุ่มในชั้นเรียนควรถูกนำมาใช้ ในบางโอกาสอาจให้เด็กทำงานคนเดียวหรือทำร่วมกันเป็นกลุ่ม แต่เด็กบางคนที่ไม่เป็นที่ยอมรับในชั้นเรียน ครูอาจต้องช่วยสร้างโอกาสให้เด็กเป็นที่ยอมรับเพื่อให้เด็กรู้สึกชอบที่จะมาโรงเรียน การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียน ครูสามารถใช้เทคนิคการสอนเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียนให้ดียิ่งขึ้นซึ่งจะส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะ ในช่วงต้นอาจทำการพูดคุยกับนักเรียนแต่ละคนเพื่อทราบถึงความเป็นเอกลักษณ์และความคิดสร้างสรรค์ นักเรียนในแต่ละห้องมีความแตกต่างกันซึ่งจะช่วยให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมได้ การส่งเสริมเด็กให้ได้รับการยอมรับในกลุ่มด้วยการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม ครูสามารถทำให้เกิดกระบวนการกลุ่มในชั้นเรียน กลุ่มเด็กที่มีความซื่อสัตย์และวิตกกังวลควรถูกสร้างความมั่นใจในตัวเองซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถประเมินผลงานของตนเองได้ดีขึ้น เด็กส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับรูปแบบของการให้รางวัลหรือการลงโทษ ถ้านักเรียนมีความรับผิดชอบต่อระบบการปฏิบัติงานที่ถูกกำหนดไว้ แต่ถ้าไม่เป็นไปตามที่กำหนด ครูและนักเรียนควรได้มีการพูดคุยถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ตัวอย่างปัญหาในชั้นเรียน เช่น การทำให้เกิดเสียงรบกวนผู้อื่น การแบ่งปันวัสดุและอุปกรณ์ สิ่งต่าง ๆ นี้จะช่วยให้สิ่งแวดล้อมทางกายภาพในชั้นเรียนดีขึ้นและนักเรียนก็สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเป็นอิสระ ครูเป็นปัจจัยสำคัญในชั้นเรียน ความกระตือรือร้นและความรอบรู้ในศิลปะจะก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพในกิจกรรมศิลปะ ถ้าครูไม่เห็นคุณค่าของศิลปะก็จะไม่สามารถสอนให้เด็กเข้าใจถึงคุณค่าของศิลปะได้ ครูที่เห็นคุณค่าของศิลปะและมีความเข้าใจในตัวเด็กจะมีผลกระทบอย่างมากต่อการรับรู้ทางสุนทรีย์และพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ในตัวเด็ก

สรุปได้ว่าสิ่งแวดล้อมทางการเรียนมีส่วนช่วยในการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน การจัดสิ่งแวดล้อมในการเรียนที่เอื้อต่อการเรียนรู้และสอดคล้องกับแนวทางการเรียนการสอนจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นการเรียนการสอนจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ด้าน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากขาดอย่างใดอย่างหนึ่งจะส่งผลให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างไม่สมบูรณ์ เมื่อมีผู้เรียนจะต้องมีผู้สอนที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้โดยยึดเอาหลักสูตรและจุดประสงค์การเรียนรู้เป็นตัวกำหนดแนวทางการเรียนรู้ ถ่ายทอดวิชาความรู้ทำได้ผ่านวิธีการสอนที่ควรใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหากิจกรรม สื่อการสอนและสิ่งแวดล้อมจะทำหน้าที่อำนวยความสะดวกและขยายความเข้าใจให้กับผู้เรียน จากนั้นจึงทำการวัดผลและประเมินผลผู้เรียนว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและเกิดคุณลักษณะตามที่ต้องการหรือไม่ และเพื่อวัดผลสำเร็จของผู้เรียนและประสิทธิภาพในการเรียนการสอน

2.แนวการจัดการศึกษาปฐมวัย

2.1 พัฒนาการของเด็กอนุบาล

การทำความเข้าใจเด็กอนุบาลหรือวัยเด็กก่อนวัยเรียน ครูผู้สอนควรมีความเข้าใจลำดับขั้นพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของเด็ก เพื่อสามารถจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับความสามารถในการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้เสียก่อน นักจิตวิทยาพัฒนาการได้พยายามแบ่งพัฒนาการแต่ละด้านออกมาให้ชัดเจน และแบ่งลำดับของพัฒนาการเป็นขั้นต่าง ๆ โดยใช้อายุเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการอธิบายและทำความเข้าใจ แต่โดยความเป็นจริงแล้วเราไม่สามารถแยกพัฒนาการแต่ละด้านและแต่ละช่วงอายุออกจากกันได้โดยเด็ดขาด พัฒนาการแต่ละด้านมีผลกระทบต่อกัน เช่น เมื่อสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงส่งผลให้อารมณ์จิตใจไม่ปกติตามไปด้วย นอกจากนี้พัฒนาการแต่ละขั้นมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงจากช่วงอายุหนึ่งไปอีกช่วงอายุหนึ่งมีการพัฒนาที่ค่อยเป็นค่อยไปและเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เด็กวัยอนุบาลหรือเด็กวัยก่อนเรียนเริ่มต้นตั้งแต่อายุประมาณ 4 ขวบ จนถึงประมาณ 6 ขวบ เป็นช่วงวัยที่มีการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับชัดเจนทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และภาษา การจัดการเรียนการสอนเด็กวัยอนุบาล ครูผู้สอนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในมีความรู้ความเข้าใจในพัฒนาการแต่ละด้านของเด็กตามลำดับอายุ เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก อันจะช่วยเอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็ก ตลอดจนนำไปใช้การ

ตรวจสอบและการสังเกตเด็กแต่ละคนว่ามีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เป็นไปตามขั้นพัฒนาการหรือไม่

ทิสนา แชมมณี และคณะ (2535) ได้นำเสนอพัฒนาการของเด็กปฐมวัยออกเป็น 4 ด้านใหญ่ ๆ คือ พัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ พัฒนาการด้านสังคม พัฒนาการด้านสติปัญญา

ศรีเรื่อน แก้วกังวาล (2549) กล่าวว่าพัฒนาการทุก ๆ ด้านมีขั้นตอนอย่างต่อเนื่องและมีผลกระทบต่อกัน การแบ่งเป็นหัวข้อพัฒนาการแต่ละด้านนั้นก็เพื่อประโยชน์ต่อการอธิบายและทำความเข้าใจ โดยความเป็นจริงแล้ว เราไม่สามารถแบ่งพัฒนาการด้านต่าง ๆ ออกได้โดยเด็ดขาด และได้แบ่งพัฒนาการของเด็กปฐมวัยออกเป็น 5 ด้านใหญ่ คือ พัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางอารมณ์ พัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางความคิด และพัฒนาการทางด้านภาษา

พัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับเด็กอนุบาลจึงกล่าวได้โดยสรุป 5 ด้าน ดังนี้ 1) พัฒนาการด้านร่างกาย 2) พัฒนาการด้านอารมณ์ 3) พัฒนาการด้านสังคม 4) พัฒนาการด้านสติปัญญาหรือความคิด 5) พัฒนาการด้านภาษา

1) พัฒนาการด้านร่างกาย

ในด้านพัฒนาการด้านร่างกาย ทิสนา แชมมณีและคณะ (2535) และ ศรีเรื่อน แก้วกังวาล (2549) ได้กล่าวถึงลักษณะทางกายตามปกติของเด็กปฐมวัยเปลี่ยนแปลงในด้านส่วนสูง น้ำหนัก และสัดส่วนของร่างกาย พัฒนาการทางสุขภาพ ดัชนีสำคัญในการบ่งชี้ถึงสุขภาพ ได้แก่ น้ำหนักและส่วนสูง เด็กควรมีน้ำหนักและส่วนสูงสมวัย และมีการเพิ่มน้ำหนักและส่วนสูงตามอัตราการเพิ่มโดยเฉลี่ยของเด็กในประเทศของตน ส่วนสัดส่วนของร่างกายจะค่อย ๆ เปลี่ยนไป ช่วงแขนยาวขึ้น ศีรษะดูยาว เล็กกลง และจะได้สัดส่วนกับลำตัว กระดูกเพิ่มความแข็งแรงกว่าเดิม กล้ามเนื้อและประสาทสัมผัสทำหน้าที่ได้ดีขึ้น ฉะนั้นจึงเป็นระยะที่เหมาะสมที่สุดที่จะฝึกให้เด็กได้เล่นกีฬาประเภทเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เหมาะกับกำลังของเด็ก เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกายเด็กจึงต้องได้รับอาหารที่เป็นประโยชน์เพียงพอ ได้ออกกำลังกายและพักผ่อนอย่างเพียงพอ ได้รับการดูแลรักษาร่างกายให้สะอาดถูกสุขอนามัยอันจะช่วยป้องกันการเจ็บป่วย ได้อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่สะอาด ปลอดภัย ได้รับการป้องกันจากโรคภัยไข้เจ็บและอุบัติเหตุต่าง ๆ ตลอดจนได้รับการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย หรือบาดเจ็บจากอุบัติเหตุจนมีสุขภาพแข็งแรงตามปกติ เด็กจำเป็นต้องได้รับโอกาสที่จะใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ ตลอดจนประสาทสัมผัสต่าง ๆ อย่างเต็มที่ เพื่อให้

อวัยวะดังกล่าวเจริญเติบโตขึ้นได้ด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เซลสมองซึ่งหากไม่มีการใช้อาจจะฝ่อและตายไป และอาจไม่มีการสร้างขึ้นใหม่ ตลอดจนเพื่อพัฒนาความสามารถในการควบคุมกล้ามเนื้อและใช้ประสาทสัมผัสตามวัยด้วย

2) พัฒนาการด้านสติปัญญา

พัฒนาการด้านสติปัญญาเกี่ยวข้องกับเรื่องของความคิด การสร้างแบบแผนการรับรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของเด็ก โดยศรีเรื่อน แก้วกังวาล (2549) ได้กล่าวถึงแนวคิดของเพียเจท์ที่แบ่งพัฒนาการด้านสติปัญญาในวัยเด็กอนุบาล (pre - operation) ออกได้เป็น 2 ระยะ คือ ระหว่างอายุ 2 - 4 ปี (preconceptual stage) และระหว่างอายุ 4 - 7 ปี (intuitive stage)

ระยะที่ 1 ระหว่างอายุ 2 - 4 ปี (preconceptual stage) เป็นความคิดที่ยังยึดตนเองเป็นหลักไม่รู้จักคิดในแบบใจเขาใจเรา ไม่สามารถนึกได้ว่าคนอื่นมีความคิดแตกต่างไปจากตนอย่างไร คิดเห็นแต่ด้านที่เหมือนกัน

ระยะที่ 2 ระหว่างอายุ 4 - 7 ปี (intuitive stage) เด็กรู้จักสังเกตเห็นความแตกต่าง ทำให้ความคิดพัฒนาถึงขั้นรู้จักเปรียบเทียบ คิดแยกวัตถุออกเป็นหมวดหมู่ชั้นตอนได้ รู้จักคิดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ได้ รู้จักนับจำนวนตัวเลข

นอกจากนี้ทิสนา แชมมณี และคณะ (2535) กล่าวถึงพัฒนาการด้านสติปัญญาของเด็กปฐมวัยว่าเด็กปฐมวัยยังอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรมอยู่มาก ในขณะเดียวกันพัฒนาการทางภาษาเป็นสื่อช่วยให้เด็กเริ่มใช้ความคิด เหตุผลและจินตนาการมากขึ้น เด็กเริ่มคิดถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้น เด็กจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมให้สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กในแต่ละระดับพัฒนาการ เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะสำรวจตรวจสอบค้นสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ การมอง การฟัง การลูบคลำสัมผัส การชิม ตลอดจนการดม เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะตรวจสอบความสามารถของตนเองในการกระทำสิ่งต่าง ๆ และได้ฝึกทำสิ่งที่อยู่ในวิสัยของตนให้เกิดความชำนาญมากขึ้น เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะมีเวลาเงียบ ๆ ใคร่ครวญ คิดพิจารณา และจัดโครงสร้างความคิดของตนให้กว้างขวางและเป็นระบบระเบียบบ้างตามสมควร เด็กต้องได้ทดลองจัดกระทำกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเอง เพื่อพัฒนาความคิดความเข้าใจในคุณสมบัติทางกายภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับรู้มา เด็กต้องได้รับข้อมูลที่สอดคล้องกับระดับความสนใจและความสามารถ เพื่อช่วยขยายประสบการณ์และโครงสร้างความคิดของตน และเด็กจะต้องมีโอกาสได้คิดฝันจินตนาการ โดยไม่ถูกติเตียนว่าเพ้อฝัน ไร้สาระ เด็กจำเป็นต้อง

ได้รับการตอบสนองอย่างเหมาะสมเมื่อแสดงความสนใจ สงสัย หรือ แสดงออกถึงความรู้ความคิด เพื่อให้เกิดกำลังใจที่จะแสวงหาความรู้ และใช้ความสามารถต่อไป นอกจากนั้นเด็กต้องได้รับความเข้าใจจากผู้เลี้ยงดูที่จะคาดหวังในตัวเขาตามระดับความสามารถที่แท้จริงของเขา ไม่เพียงเชิญหรือโกรธเกรี้ยวเมื่อเด็กไม่เข้าใจหรือทำไม่ได้ และไม่คาดหวังต่ำจนไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนโดยการทำให้แทนหมด และที่ในกรณีเด็กไม่สนใจใคร่รู้ตามธรรมชาติของเด็กทั่วไป เด็กจะต้องได้รับการกระตุ้นให้เกิดพัฒนาการไปตามขั้นตอนอย่างเหมาะสมด้วยความคิดของเด็กในวัยตอนต้นมีความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับขั้นตอนอย่างโดดเด่นต่างจากวัยทารก ตัวอย่างเช่น เด็กวัยทารกจะไม่เข้าใจความหมายของ "เมื่อวานนี้" "เดือนที่แล้ว" "วันพรุ่งนี้" "เดือนหน้า" หรือ "ใกล้" "ไกล" "เล็ก" "ใหญ่" แต่เด็กวัยตอนต้นจะมีความเข้าใจเรื่องเวลา ระยะห่าง และขนาดได้แล้ว อย่างไรก็ตาม เด็กวัยตอนต้นยังไม่สามารถแยกแยะความจริงกับความนึกฝันออกจากกันได้โดยเด็ดขาด การเล่นสมมุติของเด็กและงานศิลปะเด็กในแบบต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่สะท้อนความคิดถึงฝันถึงจริงของเด็ก

3) พัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ

ด้านอารมณ์และจิตใจของเด็กวัยอนุบาลก็มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างซับซ้อนขึ้น มีความหลากหลายมากขึ้น ศรีเรือน แก้วกัจจาล (2549) ได้กล่าวถึงระยะวัยเด็กตอนต้น เด็กมีอารมณ์หงุดหงิดง่ายกว่าเด็กในวัยทารก คือวัน เอาแต่ใจตัวเอง เจ้าอารมณ์ ทั้งนี้เพราะอยู่ในวัยช่างปฏิเสธ ชีวิตประจำวันมีเรื่องยั่วอารมณ์ให้เด็กหงุดหงิดจนวายเป็นไม่รู้จบสิ้น ระหว่างความต้องการของเด็กกับท่าทีการปฏิบัติของผู้ใหญ่และเพื่อนเล่น ตลอดจนมีสิ่งต่าง ๆ มากมายที่อยู่แวดล้อมตัวเด็ก ซึ่งเด็กอยากรู้อยากทดลองให้เข้าใจ บางครั้งก็เข้าใจง่าย บางครั้งก็เข้าใจยาก บางคราวก็เจ็บตัว หรือโดนทำโทษ เด็กเริ่มมีลักษณะอารมณ์ประเภทต่าง ๆ อย่างที่ผู้ใหญ่มี เช่น อารมณ์โกรธ อารมณ์อิจฉา อารมณ์เห็นใจ อารมณ์อยากรู้อยากเห็น อารมณ์หรรษา อารมณ์ก้าวร้าว อารมณ์อวดดีอวดดี

นอกจากนี้ทึศนา แชมมณี และคณะ (2535) ยังกล่าวเสริมในเรื่องพัฒนาการด้านจิตใจ และอารมณ์ของเด็กปฐมวัยมักมีความไม่มั่นคงและเปลี่ยนแปลงง่ายในระยะเวลาอันสั้น เด็กแสดงความโกรธ ความกลัว ความเศร้า ความอิจฉาริษยาและความสุขสนุกสนานอย่างไม่มี การควบคุม การแยกจากพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลักเป็นประสบการณ์ที่น่ากลัวสำหรับเด็ก ความสัมพันธ์ที่ราบรื่น และมั่นคงระหว่างเด็กกับผู้เลี้ยงดูใกล้ชิด จะทำให้เด็กไว้วางใจผู้อื่นจนเกิดความมั่นใจในการกระทำของตนเอง กล่าวทำ กล่าวถาม มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง

พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กสะท้อนให้เด็กถึงธรรมชาติของเด็กที่ค่อย ๆ พัฒนาอารมณ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น บางอารมณ์ก็จะเกิดขึ้นรุนแรง และเกิดขึ้นถี่กว่า เมื่อเด็กยังเล็ก และลดลงเมื่อเด็กโตขึ้น ขณะที่บางอารมณ์เกิดขึ้นในลักษณะที่กลับกัน เด็กยังต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองไม่ให้เกิดอารมณ์หวาดกลัวอย่างรุนแรง เพราะการที่ได้รับความหวาดกลัวอย่างรุนแรงในวัยต้นของชีวิตจะส่งผลถึงการชะงักทางพัฒนาการด้านอื่น ๆ หรือแม้แต่การถดถอยสู่พัฒนาการขั้นต่ำลงไปได้

ในด้านบทบาททางเพศ ศรีเรือน แก้วกังวาล (2549) ยังได้กล่าวเสริมเกี่ยวกับความตระหนักในเรื่องเพศ : การเรียนและเลียนบทบาททางเพศว่าเด็กหญิงและเด็กชายเริ่มมองเห็นความแตกต่างระหว่างเพศ และควรจะประพฤติตนอย่างไรจึงจะสมบทบาท การเรียนรู้เหล่านี้มาจากการสังเกตและการอบรมของผู้ใหญ่ ถ้าเด็กหญิงและเด็กชายไม่ได้รับการสนองความต้องการเลียนแบบบทบาททางเพศจากผู้ใหญ่ที่เป็นเพศเดียวกับตน และสร้างสัมพันธภาพกับผู้ใหญ่ต่างเพศกับตน เด็กจะเกิดปมของอารมณ์ความต้องการนี้ติดตัวไปภายหน้า ทำให้มีพฤติกรรมทางเพศซึ่งอาจผิดแผกไปจากที่สังคมส่วนมากยอมรับหลายอย่าง

4) พัฒนาการด้านสังคม

ทิตนา แชมมณี และคณะ (2535) กล่าวถึงเด็กปฐมวัยมีลักษณะยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง เมื่อเด็กได้พบปะบุคคลอื่นที่ไม่ใช่บุคคลในครอบครัว และเริ่มแยกจากพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก เขาจะต้องปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และเรียนรู้บทบาทพื้น ๆ ของตน ซึ่งทำให้เขาเริ่มให้ความสำคัญและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น โดยจะมีพัฒนาการทางสังคม ดังนี้

3 ปี เริ่มเล่นกับเด็กอื่น และยอมแบ่งของเล่นกับเพื่อน สามารถคอยให้ถึงคราวของตน แสดงความรักใคร่อ่อน ๆ ที่เล็กกว่า สามารถช่วยเหลือทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ 4 ปี ชอบเล่นกับเด็กอื่น แต่พฤติกรรมไม่คงที่ บางครั้งก็เล่นร่วมมือดี บางครั้งก็ก้าวร้าวรังแกเพื่อน แสดงกิริยาโกรธเมื่อถูกขัดใจ สนใจกิจกรรมของผู้ใหญ่และอยากจะทำด้วย

5 - 6 ปี เล่นร่วมมือกับเพื่อนได้ดี เข้าใจกฎเกณฑ์และกติกาของการเล่น เข้าใจชาย ขวา เมื่อนานนี้ พรุ่นนี้ สนใจที่จะรู้จักอายุ ชื่อของผู้ใหญ่และเด็กอื่น ๆ รู้จักรสหวาน เค็ม เปรี้ยว ขม สนใจสิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านและชุมชน สามารถทำงานบ้านง่าย ๆ ด้วยความตั้งใจตั้งใจ เริ่มแสดงกิริยาอาการขัดขึ้นไม่พอใจ

เด็กอายุ 6 ปี ที่มีพัฒนาการทางอารมณ์ จิตใจและสังคมดี จะมีลักษณะยิ้มแย้มแจ่มใส มีความสุขและมีความสามารถดังนี้

ก) สามารถมีปฏิสัมพันธ์และสื่อสารกับผู้อื่นได้ดี

ข) สามารถแบ่งปัน รอคอย และยอมรับกติกา กฎเกณฑ์

ค) สามารถช่วยตัวเองได้ เช่น อาบน้ำ แต่งตัว รับประทานอาหาร เข้าห้องน้ำได้เอง และช่วยเหลืองานเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้

ประสบการณ์ในช่วงปฐมวัยรวมทั้งตั้งแต่วัยในครรภ์มีผลต่อพัฒนาการทางกายและทางใจ รวมทั้งความสามารถในการเรียนรู้ของเด็ก เด็กวัยนี้มีร่างกายและจิตใจที่ละเอียดอ่อนและตอบสนองไว อิทธิพลทั้งทางบวกและทางลบจากบุคคลและสิ่งแวดล้อมมีผลต่อพัฒนาการตามปกติของเด็ก การอบรมเลี้ยงดูจึงต้องเน้นให้เด็กมีประสบการณ์ที่ทำให้เกิดพัฒนาการ ซึ่งเริ่มต้นและเป็นลักษณะเด่นของวัยนี้

เด็กวัยอนุบาลหรือเด็กก่อนวัยเรียน มีความพร้อมที่จะใช้สมรรถภาพทางกายในแทบทุกด้าน ระยะเวลาเด็กต้องการใช้กำลังกายและทักษะต่าง ๆ ในแง่การประสานสัมพันธ์กัน การเล่นประเภทต่าง ๆ ที่เหมาะสมแก่วัยจะช่วยส่งเสริมทักษะการเรียนรู้และพัฒนาการด้านต่าง ๆ ในด้านอารมณ์ เด็กจะมีอารมณ์แบบต่าง ๆ และไม่หนักแน่นมั่นคง คือและไม่ยอมใคร ในด้านสังคม เด็กเริ่มมีความสัมพันธ์กับเพื่อนและผู้ใหญ่อื่น ๆ นอกจากพ่อแม่ แต่ยังมีโลกส่วนตัวสูงชอบเล่นคนเดียว ในด้านสติปัญญามีความก้าวหน้าเป็นลำดับขั้นตอนสามารถเรียนรู้และจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ดี ในด้านภาษาจะมีการพัฒนาอย่างเต็มที่ในระยะนี้ เด็กที่มีพัฒนาการทางภาษาดีจะช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญา สังคม และอารมณ์ด้วย ในการจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กอนุบาลหรือเด็กก่อนวัยเรียน สถานศึกษาไม่ควรรีบเร่งให้เด็กเรียนรู้วิชาต่าง ๆ เร็วเกินไป หรือบังคับให้เด็กเรียน

5) พัฒนาการทางภาษาของเด็กปฐมวัยระดับอนุบาล

ด้านภาษาและการพูด ศรีเรื่อน แก้วกัจจาล (2549) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางภาษาของวัยเด็กตอนต้นว่าสามารถเข้าใจภาษาและใช้ภาษาได้โดยอัตโนมัติเหมือนผู้ใหญ่ การพัฒนาทางภาษาจนสามารถใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญสำหรับชีวิตเด็ก เพราะภาษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้านสังคม สติปัญญา และอารมณ์ เด็กที่ใช้ภาษาได้อย่างมีประสิทธิภาพย่อมได้เปรียบเมื่อเข้าโรงเรียนและไปใช้ชีวิตนอกบ้าน การพัฒนาการทางภาษาจำเป็นที่จะต้องให้ผู้มีปฏิสัมพันธ์ทางภาษาดูอย่างสม่ำเสมอ เด็กต้องได้เล่นกับเสียงชนิดต่าง ๆ มีโอกาสได้ยินได้ฟังเสียงต่าง ๆ ที่หลากหลาย เด็กต้องมีโอกาสใช้ภาษาตามวัยของตนเพื่อแสดงความรู้สึก นึกคิด ความต้องการ นอกเหนือจากการแสดงกิริยาท่าทาง เด็กต้องได้ฝึกใช้อวัยวะการออกเสียงและทดลองเปล่งเสียงต่าง ๆ ตามที่ตนได้ยินมา เด็กต้องได้รับการตอบสนองในทางบวก

เมื่อแสดงความสนใจที่จะใช้ภาษา และได้รับการฝึกฝนให้ใช้ภาษาอย่างถูกกาลเทศะ เด็กต้องได้ ฟังนิทานเรื่องราวที่ช่วยขยายประสบการณ์ การใช้ภาษาและคำศัพท์ เด็กต้องได้ฟังแบบอย่างการ พูดที่ดี การใช้ภาษาสื่อความหมายอย่างสมเหตุสมผล และภาษาร้อยกรองที่เป็นศิลปะของภาษา เด็กต้องมีโอกาสคิดสร้างสรรค์นิทาน เรื่องราวด้วยตัวเองตามระดับความสามารถของตน ทั้งโดย การพูดและโดยการขีดเขียน นอกจากนี้เด็กต้องได้ดูหนังสือ และภาพต่าง ๆ และได้ฟังผู้อื่นอ่าน หนังสือให้ฟัง เพื่อพัฒนานิสัยและความพร้อมในการอ่านเขียนตามระดับของตนด้วย ในด้านการ เรียนภาษาที่สองมีการวิจัยที่ยืนยันว่า ถ้าเด็กได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทั้งสองภาษาตั้งแต่วัยทารก การ เรียนภาษาที่สองในระยะนี้ไม่เป็นที่ยากสำหรับเด็ก แต่การเรียนภาษาที่สองในสิ่งแวดล้อมที่ แตกต่างจากภาษาแม่ในระหว่างนี้ อาจทำให้เกิดการถ่ายทอดการเรียนรู้ในเชิงลบและเรียนได้ยาก แต่ก็ยังง่ายกว่าเรียนในวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ เด็กที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมทั้งสองภาษาในวัยทารกมี โอกาสดีที่จะเป็นผู้ชำนาญทั้งสองภาษาได้

ส่วนทิตนา แชมมณี และคณะ (2535) กล่าวถึงการพัฒนาการทางภาษาของเด็กวัย ตอนต้นจำเป็นที่จะต้องให้ผู้มีปฏิสัมพันธ์ทางภาษาด้วยอย่างสม่ำเสมอ เด็กต้องได้เล่นกับเสียงชนิด ต่าง ๆ มีโอกาสได้ยินได้ฟังเสียงต่าง ๆ ที่หลากหลาย เด็กต้องมีโอกาสใช้ภาษาตามวัยของตนเพื่อ แสดงความรู้สึก นึกคิด ความต้องการ นอกเหนือจากการแสดงกิริยาท่าทาง เด็กต้องได้ฝึกใช้ อวัยวะการออกเสียงและทดลองเปล่งเสียงต่าง ๆ ตามที่ตนได้ยินมา เด็กต้องได้รับการตอบสนอง ในทางบวกเมื่อแสดงความสนใจที่จะใช้ภาษา และได้รับการฝึกฝนให้ใช้ภาษาอย่างถูกกาลเทศะ เด็กต้องได้ฟังนิทานเรื่องราวที่ช่วยขยายประสบการณ์ การใช้ภาษาและคำศัพท์ เด็กต้องได้ฟัง แบบอย่างการพูดที่ดี การใช้ภาษาสื่อความหมายอย่างสมเหตุสมผล และภาษาร้อยกรองที่เป็น ศิลปะของภาษา เด็กต้องมีโอกาสคิดสร้างสรรค์นิทาน เรื่องราวด้วยตัวเองตามระดับความสามารถ ของตน ทั้งโดยการพูดและโดยการขีดเขียน นอกจากนี้เด็กต้องได้ดูหนังสือ และภาพต่าง ๆ และได้ ฟังผู้อื่นอ่านหนังสือให้ฟัง เพื่อพัฒนานิสัยและความพร้อมในการอ่านเขียนตามระดับของตนด้วย

สรุปได้ว่าพัฒนาการของเด็กวัยอนุบาลจะมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องและมีความ เปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กทารกสู่วัยเด็กตอนต้นค่อนข้างมากทั้งในด้านการพัฒนาทางร่างกาย การ พัฒนาทางจิต การใช้ภาษา การเข้าสังคม และยังมี การแสดงออกทางอารมณ์ที่หลากหลายและมี ลักษณะเฉพาะของวัย เด็กในช่วงวัยนี้จึงควรได้รับการดูแลเอาใจอย่างเต็มที่และได้รับการ ตรวจสอบดูแลความเจริญทางพัฒนาการแต่ละด้านจากผู้ใหญ่ที่อยู่แวดล้อมเด็ก เช่น พ่อแม่ ครู

ผู้ปกครอง ให้เด็กมีความเจริญทางพัฒนาการแต่ละด้านเป็นไปอย่างเหมาะสม เพื่อให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา

2.2 หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย

ความหมายของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย

การศึกษาในระดับปฐมวัยนั้น เป็นการศึกษาก่อนภาคบังคับ และไม่ได้มีการกำหนดตัวหลักสูตรและโครงสร้างที่แน่ชัดตายตัวขึ้นมาใช้เหมือนกันในทุกสถานศึกษา แต่มีการกำหนดแนวทางการจัดประสบการณ์ขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐบาลที่รับผิดชอบจัดทำหลักสูตรนี้ขึ้นมา คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน โดยใช้คำว่า “แนวทางการจัดประสบการณ์” และได้มีการจัดทำหลักสูตรเป็นรูปเล่ม เรียกว่า แนวการจัดประสบการณ์ระดับก่อนปฐมวัย การจัดหลักสูตรให้เด็กในวันนี้ได้เรียนรู้เป็นการจัดประสบการณ์ เพื่อสอนให้เด็กอ่านออก เขียนได้ และคิดเลขเป็นเท่านั้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง แต่มีนักการศึกษา ครู และผู้บริหารอีกกลุ่มหนึ่งที่มีมุมมองแตกต่าง เพื่อแสวงหาแนวทางในการจัดประสบการณ์ให้กับเด็กระดับนี้อย่างถูกต้องและพึงประสงค์ เหมาะกับพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก ซึ่งความหมายของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย มีความหมายหลากหลาย อันเป็นแนวทางกำหนดการจัดการเรียนการสอนในระดับนี้ให้กับเด็ก

สิริมา ภิญโญอนันตพงษ์ (2545) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย

(1) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ในความหมาย “กิจกรรมเน้นเด็กเป็นสำคัญ” คือ กิจกรรมเน้นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งมาจากเด็ก ๆ เป็นผู้เลือกตัดสินใจทำ โดยมีครูเป็นผู้ให้ความสนับสนุนและคอยช่วยเหลือเด็กในการทำกิจกรรมนั้น การจัดประสบการณ์แบบนี้มุ่งเน้นให้เด็กได้รับทั้งเนื้อหาและคุณค่าที่สำคัญ อันได้แก่ มนุษยสัมพันธ์ การแก้ปัญหาด้วยตนเอง การรู้จักค้นหาค้นพบ และการแสดงออก สิ่งต่าง ๆ นั้น มาจากความสนใจของเด็ก ครูไม่ได้วางแผนเนื้อหาและกิจกรรมการสอนไว้ก่อน ดังนั้น บทบาทของการสอนจึงออกมาในรูปอาศัยการสังเกต บทบาทของการวางแผนคือ การรวบรวมข้อมูลโดยผ่านการสังเกตและมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก และการใช้ข้อมูลที่จะเลือกประสบการณ์การเล่นให้เหมาะสม

(2) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ในความหมาย “มวลงประสบการณ์ของเด็กในโรงเรียน” คือ ทุก ๆ สิ่งทุกอย่างที่เป็นประสบการณ์ของเด็กในโรงเรียน มุ่งการสนองความต้องการของเด็กในด้าน

ความเป็นมนุษย์ แนวการจัดประสบการณ์ให้เด็กนั้นเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเด็ก กระบวนการกลุ่ม วิธีที่สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติต่อกันและกัน การสื่อสารระหว่างกัน

(3) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ในความหมาย “แผนสำหรับการสอน” เป็นแนวการจัดประสบการณ์ที่ส่วนมากผู้บริหารโรงเรียนจัดทำขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางการจัดประสบการณ์ให้ครูได้นำไปใช้ในห้องเรียน ส่วนมากกำหนดระยะเวลา อาจเป็นการวางแผนการสอนระยะสั้นหรือระยะยาว มีระดับของรายละเอียดแตกต่างกัน บางรูปแบบเน้นกระบวนการทำกิจกรรม บางแผนเน้นเนื้อหา และบางอย่างเน้นกระบวนการตั้งจุดมุ่งหมาย

(4) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ในความหมาย “การจัดประสบการณ์เป็นหน่วยการเรียนรู้” หมายถึง การจัดประสบการณ์ไม่แบ่งเป็นรายวิชา แต่จัดประสบการณ์ให้เด็กเรียนเป็นเรื่อง หรือเรียกว่าหน่วย นำรายวิชาต่าง ๆ มาบูรณาการกัน แต่จะเป็นเรื่องหรือหน่วยจะประมวลทุกวิชา ทั้งเนื้อหา กิจกรรมให้เด็กเรียนรู้ ประกอบด้วย จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล

(5) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ในความหมาย “โปรแกรมการศึกษา” มีแนวการสอนแบบเฉพาะ อาทิ โปรแกรมการจัดตามแนวของมอนเตสซอรี โปรแกรมเฮดสตาร์ท โปรแกรมการสอนแบบวอลดอร์ฟ ซึ่งชื่อของโปรแกรม มีความหมายบอกถึงความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีแนวการจัดของโปรแกรมนั้น ๆ

นภเนตร ธรรมบวร (2546 : 87-88) ได้กล่าวถึงแนวการจัดการศึกษาปฐมวัยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กล่าวถึงแนวการจัดการศึกษาปฐมวัยนั้นให้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัย ความถนัด ความสนใจ และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตตามธรรมชาติของผู้เรียน ดังที่ปรากฏในมาตราที่ 24 วรรค 1-6 ดังนี้

(1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

(2) ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

(3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้

(4) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

(5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็น

ส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

(6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

จากความหมายต่าง ๆ ที่กล่าวมา สามารถสรุปความหมายหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย หมายถึง แนวการจัดประสบการณ์ซึ่งเป็นมวลประสบการณ์ในโรงเรียนที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน มีลักษณะการจัดเน้นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น โดยมีลักษณะให้เด็กเป็นผู้เลือกทำกิจกรรมเน้นเด็กลงมือปฏิบัติเป็นสำคัญ เรียนรู้ด้วยตนเอง ครูเป็นผู้วางแผน คอยสนับสนุน และตัดสินใจในการที่เด็กเลือกดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ การวางแผนการจัดประสบการณ์ เป็นไปในลักษณะแบบบูรณาการเนื้อหา กิจกรรม และในการจัดประสบการณ์ บางโปรแกรมมีลักษณะการจัดมีวิธีการโดยเฉพาะตามทฤษฎีนั้น

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยเป็นกรอบแนวทางที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางให้กับผู้บริหาร ครู และสถานศึกษานำไปใช้เป็นกรอบในการจัดแนวประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย โดยได้กำหนดจุดมุ่งหมาย คุณลักษณะตามวัย ระยะเวลาเรียน สาระการเรียนรู้ การจัดประสบการณ์ การประเมินพัฒนาการ การจัดหลักสูตรสถานศึกษา ตลอดจนนำเสนอแนวทางการปฏิบัติของผู้บริหารสถานศึกษา ผู้สอนระดับปฐมวัย ผู้สอนระดับประถมศึกษา ผู้ปกครองและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อการเชื่อมต่อของการศึกษาระดับปฐมวัยกับระดับประถมศึกษาปีที่ 1

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้กำหนดหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะของการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา เด็กจะได้รับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ตามวัยและความสามารถของแต่ละบุคคล

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี มุ่งให้เด็กมีพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ที่เหมาะสมกับวัย ความสามารถและความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

- (1) ร่างกายเจริญเติบโตตามวัย และมีสุขนิสัยที่ดี
- (2) กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็กแข็งแรง ใช้ได้อย่างคล่องแคล่ว และประสานสัมพันธ์กัน
- (3) มีสุขภาพจิตดีและมีความสุข
- (4) มีคุณธรรม จริยธรรม และมีจิตใจที่ดีงาม
- (5) ซินชมและแสดงออกทางศิลปะ ดนตรี การเคลื่อนไหว และรักการออกกำลังกาย
- (6) ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย
- (7) รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นไทย
- (8) อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- (9) ใช้ภาษาสื่อสารได้เหมาะสมกับวัย
- (10) มีความสามารถในการคิดและการแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย
- (11) มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์
- (12) มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ และมีทักษะในการแสวงหาความรู้

คุณลักษณะตามวัย

คุณลักษณะตามวัยเป็นความสามารถตามวัยหรือพัฒนาการตามธรรมชาติเมื่อเด็กมีอายุถึงวัยนั้น ๆ ผู้สอนจำเป็นต้องทำความเข้าใจคุณลักษณะตามวัยของเด็กอายุ 3-5 ปี เพื่อนำไปพิจารณาจัดประสบการณ์ให้เด็กแต่ละวัยได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ขณะเดียวกันจะต้องสังเกตเด็กแต่ละคนซึ่งมีความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อนำข้อมูลไปช่วยในการพัฒนาเด็กให้เต็มตามความสามารถและศักยภาพ พัฒนาการเด็กในแต่ละช่วงอายุอาจเร็วหรือช้ากว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และการพัฒนาจะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ถ้าสังเกตพบว่าเด็กไม่มีความก้าวหน้าอย่างชัดเจนต้องพาเด็กไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญหรือแพทย์เพื่อช่วยเหลือและแก้ไขได้ทันที่วงที่ คุณลักษณะตามวัยที่สำคัญของเด็กอายุ 3-5 ปี มีดังนี้

ตารางแสดงคุณลักษณะตามวัยที่สำคัญของเด็กอายุ 3-5 ปี มีดังนี้

เด็กอายุ 3 ปี			
พัฒนาการด้านร่างกาย	พัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ	พัฒนาการด้านสังคม	พัฒนาการด้านสติปัญญา
<ul style="list-style-type: none"> - กระโดดขึ้นลงอยู่กับที่ได้ - รับลูกบอลด้วยมือและลำตัว - เดินขึ้นบันไดสลับเท้าได้ - เขียนรูปร่างกลมตามแบบได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - แสดงความอารมณ์ตามความรู้สึก - ชอบที่จะทำให้อุ๊ยใหญ่พอใจและได้คำชม - กลัวการพลัดพรากจากผู้เลี้ยงดูใกล้ชิดน้อยลง 	<ul style="list-style-type: none"> - รับประทานอาหารได้ด้วยตนเอง - ชอบเล่นแบบคู่ขนาน (เล่นของเล่นชนิดเดียวกันแต่ต่างคนต่างเล่น) - เล่นสมมติได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - สำรวจสิ่งต่าง ๆ ที่เหมือนกันและต่างกันได้ - บอกชื่อของตนเองได้ - ขอความช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา - สนทนาโต้ตอบ / เล่าเรื่องด้วยประโยคสั้น ๆ ได้ - สนใจนิทานและเรื่องราว
<ul style="list-style-type: none"> - ใช้กรรไกรมือเดียวได้ 		<ul style="list-style-type: none"> - รู้จักรอคอย 	<ul style="list-style-type: none"> - ต่าง ๆ - ร้องเพลง ท่องคำกลอน คำคล้องจองง่าย ๆ และแสดงท่าทางเลียนแบบได้ - รู้จักใช้คำถาม "อะไร" - สร้างผลงานตามความคิดของตนเองอย่างง่าย ๆ - อยากรู้อยากเห็นทุกอย่างรอบตัว

เด็กอายุ 4 ปี			
พัฒนาการ ด้านร่างกาย	พัฒนาการ ด้านอารมณ์และ จิตใจ	พัฒนาการ ด้านสังคม	พัฒนาการ ด้านสติปัญญา
<ul style="list-style-type: none"> - รับลูกบอลได้ด้วยมือทั้งสอง - เดินขึ้น ลงบันได สลับเท้าได้ - เขียนรูปสี่เหลี่ยมตามแบบได้ - ตัดกระดาษเป็นเส้นตรงได้ - กระดาษกระแฉ่งไม่ชอบอยู่เฉย 	<ul style="list-style-type: none"> - แสดงออกทางอารมณ์ได้เหมาะสมกับบางสถานการณ์ - เริ่มรู้จักชื่นชมความสามารถ และผลงานของตนเองและผู้อื่น - ชอบท้าทายผู้ใหญ่ - ต้องการให้มีคนฟัง คนสนใจ 	<ul style="list-style-type: none"> - แต่งตัวได้ด้วยตนเอง ไปห้องส้วมได้เอง - เล่นร่วมกับคนอื่นได้ - รอคอยตามลำดับก่อนหลัง - แบ่งของให้คนอื่น - เก็บของเล่นเข้าที่ได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - จำแนกสิ่งต่าง ๆ ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้ - บอกชื่อและนามสกุลของตนเองได้ - พยายามแก้ปัญหาด้วยตนเองหลังจากได้รับคำชี้แนะ - สนทนาโต้ตอบ / เล่าเรื่อง - เป็นประโยชน์อย่างต่อเนื่อง - สร้างผลงานตามความคิดของตนเอง โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น - รู้จักใช้คำถาม "ทำไม"

เด็กอายุ 5 ปี			
พัฒนาการ ด้านร่างกาย	พัฒนาการ ด้านอารมณ์และ จิตใจ	พัฒนาการ ด้านสังคม	พัฒนาการ ด้านสติปัญญา
<ul style="list-style-type: none"> - กระโดดขาเดียวไปข้างหน้าอย่าง ต่อเนื่องได้ - รับลูกบอลที่กระดอนขึ้นจากพื้นได้ด้วยมือทั้งสอง - เดินขึ้น ลงบันได สลับเท้าได้อย่างคล่องแคล่ว - เขียนรูปลสามเหลี่ยมตามแบบได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - แสดงอารมณ์ได้ สอดคล้องกับสถานการณ์อย่างเหมาะสม - ชื่นชมความสามารถและผลงานของตนเองและผู้อื่น - ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางน้อยลง 	<ul style="list-style-type: none"> - ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง - เล่นหรือทำงานโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกับผู้อื่นได้ - พบผู้ใหญ่ รู้จักไหว้ ทำความเคารพ - รู้จักขอบคุณ เมื่อรับของจากผู้ใหญ่ 	<ul style="list-style-type: none"> - บอกความแตกต่างของกลิ่น สี เสียง รส รูปร่าง จำแนกและจัดหมวดหมู่สิ่งของได้ - บอกชื่อ นามสกุล และอายุของตนเองได้ - พยายามหาวิธีแก้ปัญหาด้วยตนเองได้ - สนทนาโต้ตอบ / เล่าเป็นเรื่องราวได้ - สร้างผลงานตามความคิดของตนเอง โดยมี
<ul style="list-style-type: none"> - ตัดกระดาษตามแนวเส้นโค้งที่กำหนด - ใช้ก้ำล้ามเนื้อเล็กได้ดี เช่น ตัดกระดาษ ผูกเชือกกรองเท้า ฯลฯ - ยึดตัว คล่องแคล่ว 		<ul style="list-style-type: none"> - รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย 	<ul style="list-style-type: none"> - รายละเอียดเพิ่มขึ้นและแปลกใหม่ - รู้จักใช้คำถาม "ทำไม" - "อย่างไร" - เริ่มเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรม - นับปากเปล่าได้ถึง 20

ระยะเวลาเรียน

ใช้เวลาในการจัดประสบการณ์ให้กับเด็ก 1 – 3 ปีการศึกษาโดยประมาณ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอายุของเด็กที่เริ่มเข้าสถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย

สาระการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้ใช้เป็นสื่อกลางในการจัดกิจกรรมให้กับเด็ก เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งนี้สาระการเรียนรู้ประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการและคุณลักษณะ หรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ความรู้สำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตัวเด็ก บุคคลและสถานที่ที่แวดล้อมเด็ก ธรรมชาติรอบตัว และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็กที่เด็กมีโอกาส ใกล้ชิดหรือมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันและเป็นสิ่งที่เด็กสนใจ จะไม่นำเนื้อหา การท่องจำ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทักษะหรือกระบวนการจำเป็นต้องบูรณาการทักษะที่สำคัญและจำเป็นสำหรับเด็ก เช่น ทักษะการเคลื่อนไหว ทักษะทางสังคม ทักษะการคิด ทักษะการใช้ภาษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ขณะเดียวกันควรปลูกฝังให้เด็กเกิดเจตคติที่ดี มีค่านิยมที่พึงประสงค์ เช่น ความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น รักการเรียนรู้ รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมีคุณธรรม จริยธรรมที่เหมาะสมกับวัย เป็นต้น

ผู้สอนหรือผู้จัดการศึกษา อาจนำสาระการเรียนรู้มาจัดในลักษณะหน่วยการสอนแบบ บูรณาการหรือเลือกใช้วิธีการที่สอดคล้องกับปรัชญาและหลักการจัดการศึกษาปฐมวัย สาระการเรียนรู้กำหนดเป็น 2 ส่วน คือ ประสพการณ์สำคัญและสาระที่ควรเรียนรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก) ประสพการณ์สำคัญ

ประสพการณ์สำคัญเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาเด็กทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาช่วยให้เด็กเกิดทักษะที่สำคัญสำหรับการสร้างองค์ความรู้ โดยให้เด็ก ได้มีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุ สิ่งของ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมไปพร้อมกันด้วย ประสพการณ์สำคัญมีดังนี้

(1). ประสพการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย ได้แก่

(1.1) การทรงตัวและการประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อใหญ่

- การเคลื่อนไหวอยู่กับที่และการเคลื่อนไหวเคลื่อนที่
- การเคลื่อนไหวพร้อมวัสดุอุปกรณ์
- การเล่นเครื่องเล่นสนาม

(1.2) การประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อเล็ก

- การเล่นเครื่องเล่นสัมผัส
- การเขียนภาพและการเล่นกับสี

- การปั้นและประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ด้วยดินเหนียว ดินน้ำมัน ทรายไม้ เศษวัสดุ ฯลฯ

- การต่อของ บรรจุ เท และแยกชิ้นส่วน

(1.3) การรักษาสุขภาพ

- การปฏิบัติตนตามสุขอนามัย

(1.4) การรักษาความปลอดภัย

- การรักษาความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่นในกิจกรรมประจำวัน

(2) ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ ได้แก่

(2.1) ดนตรี

- การแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบเสียงดนตรี

- การเล่นเครื่องดนตรีง่าย ๆ เช่น เครื่องดนตรีประเภทเคาะ ประเภทตี ฯลฯ

- การร้องเพลง

(2.2) สุนทรียภาพ

- การชื่นชมและสร้างสรรค์สิ่งสวยงาม

- การแสดงออกอย่างสนุกสนานกับเรื่องตลก ขำขัน และเรื่องราว / เหตุการณ์ที่สนุกสนานต่าง ๆ

(2.3) การเล่น

- การเล่นอิสระ

- การเล่นรายบุคคล การเล่นเป็นกลุ่ม

- การเล่นในห้องเรียนและนอกห้องเรียน

(2.4) คุณธรรม จริยธรรม

- การปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่นับถือ

(3) ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคมเป็นการเรียนรู้ทางสังคม ได้แก่

- การปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตนเอง

- การเล่นและการทำงานร่วมกับผู้อื่น

- การวางแผน ตัดสินใจเลือก และลงมือปฏิบัติ

- การมีโอกาสได้รับรู้ความรู้สึก ความสนใจ และความต้องการของตนเอง และผู้อื่น

- การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น
- การแก้ปัญหาในการเล่น
- การปฏิบัติตามวัฒนธรรมท้องถิ่นที่อาศัยอยู่และความเป็นไทย

(4) ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา ได้แก่

(4.1) การคิด

- การรู้จักสิ่งต่าง ๆ ด้วยการมอง ฟัง สัมผัส ชิมรส และดมกลิ่น
- การเลียนแบบการกระทำและเสียงต่าง ๆ
- การเชื่อมโยงภาพ ภาพถ่าย และรูปแบบต่าง ๆ กับสิ่งของหรือสถานที่จริง
- การรับรู้ และแสดงความรู้สึกผ่านสื่อ วัสดุ ของเล่น และผลงาน
- การแสดงความคิดสร้างสรรค์ผ่านสื่อ วัสดุ ต่าง ๆ

(4.2) การใช้ภาษา

- การแสดงความรู้สึกด้วยคำพูด
- การพูดกับผู้อื่นเกี่ยวกับประสบการณ์ของตนเอง หรือเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง
- การอธิบายเกี่ยวกับสิ่งของ เหตุการณ์ และความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ
- การฟังเรื่องราวนิทาน คำคล้องจอง คำกลอน
- การเขียนในหลายรูปแบบผ่านประสบการณ์ที่สื่อความหมายต่อเด็ก เขียนภาพ เขียนขีดเขียน เขียนคล้ายตัวอักษร เขียนเหมือนสัญลักษณ์ เขียนชื่อตนเอง
- การอ่านในหลายรูปแบบ ผ่านประสบการณ์ที่สื่อความหมายต่อเด็ก อ่านภาพหรือสัญลักษณ์จากหนังสือนิทาน / เรื่องราวที่สนใจ

(4.3) การสังเกต การจำแนก และการเปรียบเทียบ

- การสำรวจและอธิบายความเหมือน ความต่างของสิ่งต่าง ๆ
- การจับคู่ การจำแนก และการจัดกลุ่ม
- การเปรียบเทียบ เช่น ยาว / สั้น ขรุขระ / เรียบ ฯลฯ
- การเรียงลำดับสิ่งต่าง ๆ
- การคาดคะเนสิ่งต่าง ๆ
- การตั้งสมมติฐาน
- การทดลองสิ่งต่าง ๆ

- การสืบค้นข้อมูล
- การใช้หรืออธิบายสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย

(4.4) จำนวน

- การเปรียบเทียบจำนวน มากกว่า น้อยกว่า เท่ากัน
- การนับสิ่งต่าง ๆ
- การจับคู่หนึ่งต่อหนึ่ง
- การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนหรือปริมาณ

(4.5) มิติสัมพันธ์ (พื้นที่ / ระยะ)

- การต่อเข้าด้วยกัน การแยกออก การบรรจุและการเทออก
- การสังเกตสิ่งต่างๆ และสถานที่จากมุมมองที่ต่าง ๆ กัน
- การอธิบายในเรื่องตำแหน่งของสิ่งต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน
- การอธิบายในเรื่องทิศทาง การเคลื่อนที่ของคนและสิ่งต่าง ๆ
- การสื่อความหมายของมิติสัมพันธ์ด้วยภาพวาด ภาพถ่าย และรูปภาพ

(4.6) เวลา

- การเริ่มต้นและการหยุดการกระทำโดยสัญญาณ
- การเปรียบเทียบเวลา เช่น ตอนเช้า ตอนเย็น เมื่อวานนี้ พรุ่งนี้ ฯลฯ
- การเรียงลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ
- การสังเกตความเปลี่ยนแปลงของฤดู

ข) สาระที่ควรเรียนรู้

สาระที่ควรเรียนรู้ เป็นเรื่องราวรอบตัวเด็กที่นำมาเป็นสื่อในการจัดกิจกรรม ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ไม่นับการท่องจำเนื้อหา ผู้สอนสามารถกำหนดรายละเอียดขึ้นเองให้สอดคล้องกับวัย ความต้องการ และความสนใจของเด็ก โดยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์สำคัญที่ระบุไว้ข้างต้น ทั้งนี้อาจยืดหยุ่นเนื้อหาได้ โดยคำนึงถึงประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตจริงของเด็ก สาระที่เด็กอายุ 3-5 ปี ควรเรียนรู้ มีดังนี้

(1) เรื่องราวเกี่ยวกับตัวเด็ก เด็กควรรู้จักชื่อ นามสกุล รูปร่าง หน้าตา รู้จักอวัยวะต่าง ๆ วิธีระวังรักษาร่างกายให้สะอาด ปลอดภัย การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ เรียนรู้ที่จะเล่นและทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองคนเดียว หรือกับผู้อื่น ตลอดจนเรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก และแสดงมารยาทที่ดี

(2) เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่แวดล้อมเด็ก เด็กควรได้มีโอกาสรู้จักและรับรู้ เรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัว สถานศึกษา ชุมชน รวมทั้งบุคคลต่าง ๆ ที่เด็กต้องเกี่ยวข้องหรือมีโอกาสใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน

(3) ธรรมชาติรอบตัว เด็กควรจะได้เรียนรู้สิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของโลกที่แวดล้อมเด็กตามธรรมชาติ เช่น ฤดูกาล กลางวัน กลางคืน ฯลฯ

(4) สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็ก เด็กควรจะได้รู้จักสี ขนาด รูปร่าง รูปทรง น้ำหนัก ผิวสัมผัสของ สิ่งต่าง ๆ รอบตัว สิ่งของเครื่องใช้ ยานพาหนะ และการสื่อสารต่าง ๆ ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน

การจัดประสบการณ์

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยอายุ 3-5 ปี จะไม่จัดเป็นรายวิชาแต่จัดในรูปของ กิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่น เพื่อให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เกิดความรู้ ทักษะ คุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเกิดการพัฒนาร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา โดยมีหลักการ และแนวทางการจัดประสบการณ์ ดังนี้

ก) หลักการจัดประสบการณ์

- (1) จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง
- (2) เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่าง ระหว่างบุคคล และบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่
- (3) จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการและผลผลิต
- (4) จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์
- (5) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

ข) แนวทางการจัดประสบการณ์

- (1) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือเหมาะสมกับอายุ วุฒิภาวะ และระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ
- (2) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้คือ เด็กได้ลงมือกระทำ เรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้เคลื่อนไหว สัมผัส เล่น สังเกต สืบค้น ทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง
- (3) จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือ บูรณาการทั้งทักษะและสาระการเรียนรู้

- (4) จัดประสบการณ์ให้เด็กได้ริเริ่ม คิด วางแผน ตัดสินใจ ลงมือกระทำ และนำเสนอความคิดโดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวก และเรียนรู้ร่วมกับเด็ก
- (5) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่น กับผู้ใหญ่ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในบรรยากาศที่อบอุ่นมีความสุขและเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่าง ๆ กัน
- (6) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก
- (7) จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีและทักษะการใช้ชีวิตประจำวันตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- (8) จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริงโดยไม่ได้คาดการณ์ไว้
- (9) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ ทั้งการวางแผน การสนับสนุนสื่อการสอน การเข้าร่วมกิจกรรม และการประเมินพัฒนาการ
- (10) จัดทำสารนิทัศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายบุคคล นำมาใต้ตรงและใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กและการวิจัยในชั้นเรียน

ค) การจัดกิจกรรมประจำวัน

กิจกรรมสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมประจำวันได้หลายรูปแบบ เป็นการช่วยให้ทั้งผู้สอนและเด็กทราบว่าแต่ละวันจะทำกิจกรรมอะไร เมื่อใดและอย่างไร การจัดกิจกรรมประจำวันมีหลักการจัดและขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน ดังนี้

(1) หลักการจัดกิจกรรมประจำวัน

- (1.1) กำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรมให้เหมาะสม
- (1.2) กิจกรรมที่ต้องใช้ความคิด ทั้งในกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ ไม่ควรใช้เวลาต่อเนื่องนานเกินกว่า 20 นาที
- (1.3) กิจกรรมที่เด็กมีอิสระเลือกเล่นเสรี เช่น การเล่นตามมุม การเล่นกลางแจ้ง ฯลฯ ใช้เวลาประมาณ 40-60 นาที
- (1.4) กิจกรรมควรมีความสมดุลระหว่างกิจกรรมในห้องและนอกห้อง กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก กิจกรรมที่เป็นรายบุคคล กลุ่มย่อย และกลุ่ม

ใหญ่ กิจกรรมที่เด็กเป็นผู้ริเริ่มและผู้สอนเป็นผู้ริเริ่ม และกิจกรรมที่ใช้กำลังและไม่ใช้กำลังจัดให้ครบทุกประเภท ทั้งนี้กิจกรรมที่ต้องออกกำลังกายควรจัดสลับกับกิจกรรมที่ไม่ต้องออกกำลังมากนัก เพื่อเด็กจะได้ไม่เหนื่อยเกินไป

(2) ขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน การเลือกกิจกรรมที่จะนำมาจัดในแต่ละวัย ต้องให้ครอบคลุมดังต่อไปนี้

- (2.1) การพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อใหญ่ การเคลื่อนไหว และความคล่องแคล่วในการใช้วัยยะต่าง ๆ จึงควรจัดกิจกรรม โดยให้เด็กได้เล่นอิสระกลางแจ้ง เล่นเครื่องเล่นสนาม เคลื่อนไหวร่างกายตาม จังหวะดนตรี
- (2.2) การพัฒนากล้ามเนื้อเล็ก เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อเล็ก การประสานสัมพันธ์ระหว่างมือและตา จึงควรจัดกิจกรรมโดยให้เด็กได้เล่น เครื่องเล่นสัมผัส เล่นเกมต่อภาพ ฝึกช่วยเหลือตนเองในการแต่งกาย หยิบจับ ช้อนล่อม ใช้อุปกรณ์ศิลปะ เช่น สีเทียน กรรไกร พู่กัน ดินเหนียว ฯลฯ
- (2.3) การพัฒนาอารมณ์จิตใจ และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้เด็กมีความรู้สึก ที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ประหยัด เมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน มีมารยาทและ ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทยและศาสนาที่นับถือ จึงควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ผ่าน การเล่นให้เด็กได้มีโอกาสตัดสินใจเลือก ได้รับการตอบสนองตามความต้องการ ได้ฝึกปฏิบัติโดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ตลอดเวลาที่โอกาสเอื้ออำนวย
- (2.4) การพัฒนาสังคมนิสัย เพื่อให้เด็กมีลักษณะนิสัยที่ดี แสดงออกอย่างเหมาะสม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ช่วยเหลือตนเองในการทำกิจวัตร ประจำวัน มีนิสัยรักการทำงาน รู้จักระมัดระวังความปลอดภัยของตนเองและ ผู้อื่น จึงควรจัดให้เด็กได้ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เช่น รับประทานอาหาร พักผ่อนนอนหลับ ขับถ่าย ทำความสะอาดร่างกาย เล่นและ ทำงานร่วมกับผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎกติกาข้อตกลงของส่วนรวม เก็บของเข้าที่ เมื่อเล่นหรือทำงานเสร็จ ฯลฯ
- (2.5) การพัฒนาการคิด เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดรวบยอด สังเกต จำแนก เปรียบเทียบ จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับเหตุการณ์ แก้ปัญหา จึงควรจัดกิจกรรม ให้เด็กได้สนทนาอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เชิญวิทยากรมาพูดคุยกับ

เด็ก ค้นคว้าจากแหล่ง ข้อมูลต่าง ๆ ทดลอง ศึกษานอกสถานที่ ประกอบอาหาร หรือจัดให้เด็กได้เล่นเกมการศึกษาที่เหมาะสมกับวัยอย่างหลากหลาย ฝึกการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันและในการทำกิจกรรมทั้งที่เป็นกลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่ หรือรายบุคคล

- (2.6) การพัฒนาภาษา เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสใช้ภาษาสื่อสารถ่ายทอดความรู้สึก ความนึกคิด ความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กมีประสบการณ์ จึงควรจัดกิจกรรมทางภาษาให้มีความหลากหลายในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มุ่งปลูกฝังให้เด็กรักการอ่าน และบุคลากรที่แวดล้อมต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้ภาษา ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงหลักการจัดกิจกรรมทางภาษาที่เหมาะสมกับเด็กเป็นสำคัญ
- (2.7) การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์ ได้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและเห็นความสวยงามของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยใช้กิจกรรมศิลปะและดนตรีเป็นสื่อ ใช้การเคลื่อนไหวและจังหวะตามจินตนาการ ให้ประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ อย่างอิสระตามความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเด็ก เล่นบทบาทสมมติในมุมเล่นต่าง ๆ เล่นน้ำ เล่นทราย เล่น ก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เช่น แท่งไม้ รูปทรงต่าง ๆ ฯลฯ

การประเมินพัฒนาการ

การประเมินพัฒนาการเด็กอายุ 3 – 5 ปี เป็นการประเมินพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาของเด็ก โดยถือเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมปกติที่จัดให้เด็กในแต่ละวัน ทั้งนี้ให้มุ่งนำข้อมูลการประเมินมาพิจารณาปรับปรุง วางแผนการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนได้รับการพัฒนาตามจุดหมายของหลักสูตร การประเมินพัฒนาการควรยึดหลัก ดังนี้

- (1) ประเมินพัฒนาการของเด็กครบทุกด้านและนำผลมาพัฒนาเด็ก
- (2) ประเมินเป็นรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องตลอดปี
- (3) สภาพการประเมินควรมีลักษณะเช่นเดียวกับการปฏิบัติกิจกรรมประจำวัน
- (4) ประเมินอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน เลือกใช้เครื่องมือและจุดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน
- (5) ประเมินตามสภาพจริงด้วยวิธีการหลากหลายเหมาะสมกับเด็ก รวมทั้งใช้แหล่งข้อมูลหลาย ๆ ด้าน ไม่ควรใช้การทดสอบ

สำหรับวิธีการประเมินที่เหมาะสมและควรใช้กับเด็กอายุ 3 – 5 ปี ได้แก่ การสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงานเด็กที่เก็บอย่างมีระบบ

การจัดหลักสูตรสถานศึกษา

1) จุดหมายของหลักสูตรสถานศึกษา

สถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยต้องดำเนินการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ร่วมกับครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงาน และสถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน กำหนดจุดหมายของหลักสูตรที่มุ่งให้เด็กมีพัฒนาการทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา อย่างเหมาะสมกับวัย ความสามารถ และความแตกต่างของบุคคล เพื่อพัฒนาเด็กให้เกิดความสุขในการเรียนรู้ เกิดทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ให้แก่เด็ก

2) การสร้างหลักสูตรสถานศึกษา

หลักสูตรสถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยจะต้องสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับธรรมชาติและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ดังนั้น สถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยควรดำเนินการจัดทำหลักสูตร ดังนี้

2.1) ศึกษาทำความเข้าใจเอกสารหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยและเอกสารหลักสูตรอื่น ๆ รวมทั้งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กและครอบครัว สภาพปัจจุบัน ปัญหาความต้องการของชุมชน และท้องถิ่น

2.2) จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยกำหนด วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ สารการเรียนรู้รายปี การจัดประสบการณ์ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ การประเมินพัฒนาการ สื่อและแหล่งการเรียนรู้ รวมทั้งจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ ทั้งนี้ สถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยอาจกำหนดหัวข้ออื่น ๆ ได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็นของสถานศึกษาแต่ละแห่ง

2.3) การประเมิน เป็นขั้นตอนของการตรวจสอบหลักสูตรของสถานศึกษาแบ่งออกเป็น การประเมินก่อนนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร องค์ประกอบของหลักสูตรหลังจากที่ได้จัดทำแล้ว โดยอาศัยความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ การประเมินระหว่างการดำเนินการใช้หลักสูตร เป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบว่าหลักสูตรทั้งระบบหลังจากที่ใช้หลักสูตรครบแต่ละช่วงอายุเพื่อสรุปผลว่าหลักสูตรที่จัดทำควรมีการปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดีขึ้นอย่างไร

การเชื่อมต่อของการศึกษาระดับปฐมวัยกับระดับประถมศึกษาปีที่ 1

การสร้างรอยเชื่อมต่อของการศึกษาระดับปฐมวัยกับระดับประถมศึกษาปีที่ 1 มีความสำคัญอย่างยิ่ง บุคลากรทุกฝ่ายจะต้องให้ความสนใจต่อการช่วยลดช่องว่างของความไม่เข้าใจในการจัดการศึกษาทั้งสองระดับ ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดการเรียน การสอน ตัวเด็ก ผู้สอน ผู้ปกครอง และบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ทั้งระบบ การสร้างรอยเชื่อมต่อของการศึกษาระดับปฐมวัยกับระดับประถมศึกษาปีที่ 1 จะประสบผลสำเร็จได้ต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1) ผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการสร้างรอยเชื่อมต่อ โดยเฉพาะระหว่างหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยในช่วงอายุ 3 – 5 ปี กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โดยต้องศึกษาหลักสูตรทั้งสองระดับ เพื่อทำความเข้าใจ จัดระบบการบริหารงานด้านวิชาการที่จะเอื้อต่อการเชื่อมโยงการศึกษาโดยการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างรอยเชื่อมต่อ ดังตัวอย่างกิจกรรมต่อไปนี้

1.1) จัดประชุมผู้สอนระดับปฐมวัยและระดับประถมศึกษาส่วนร่วมกันพัฒนารอยเชื่อมต่อของหลักสูตรทั้งสองระดับให้เป็นแนวปฏิบัติของสถานศึกษาเพื่อผู้สอนทั้งสองระดับจะได้เตรียมการสอนให้สอดคล้องกับเด็กวัยนี้

1.2) จัดหาเอกสารด้านหลักสูตร และเอกสารทางวิชาการของทั้งสองระดับมาไว้ให้ผู้สอนและบุคลากรอื่น ๆ ได้ศึกษาทำความเข้าใจ อย่างสะดวกและเพียงพอ

1.3) จัดกิจกรรมให้ผู้สอนทั้งสองระดับมีโอกาสแลกเปลี่ยนเผยแพร่ความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้รับจากการอบรม ศึกษาดูงาน ซึ่งไม่ควรจัดให้เฉพาะผู้สอนในระดับเดียวกันเท่านั้น

1.4) จัดเอกสารเผยแพร่ตลอดจนกิจกรรมสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างสถานศึกษา ผู้ปกครอง และบุคลากรทางการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ

1.5) ระหว่างที่เด็กอยู่ในระดับปฐมวัย ผู้บริหารควรจัดให้มีการพบปะทำกิจกรรมร่วมกับผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง เพื่อผู้ปกครองจะได้สร้างความเข้าใจและสนับสนุนการเรียนการสอนของบุตรหลานตนได้อย่างถูกต้อง

1.6) สถานศึกษาที่มีเด็กทั้งสองระดับควรจัดกิจกรรมที่ผู้สอน ผู้ปกครองและเด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกันในบางโอกาส

1.7) สถานศึกษาที่มีการจัดการศึกษาทั้งสองระดับ ควรจัดปฐมนิเทศกับผู้ปกครอง 2 ครั้ง คือก่อนเด็กเข้าเรียนระดับปฐมวัย และก่อนเด็กจะเลื่อนขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เพื่อให้

ผู้ปกครองเข้าใจการศึกษาทั้งสองระดับ และให้ความร่วมมือช่วยเด็กให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ได้ดีขึ้น

2) ผู้สอนระดับปฐมวัย

ผู้สอนระดับปฐมวัย นอกจากจะต้องศึกษาทำความเข้าใจหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย และจัดกิจกรรมพัฒนาเด็กของตนแล้ว ควรศึกษาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานการจัดการเรียนการสอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และสร้างความเข้าใจให้กับผู้ปกครองและบุคลากรอื่น ๆ รวมทั้งช่วยเหลือเด็กในการปรับตัวก่อนเลื่อนขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โดยผู้สอนอาจจัดกิจกรรมดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.1) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กเป็นรายบุคคลเพื่อส่งต่อผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งจะช่วยให้ผู้สอนระดับประถมศึกษาสามารถใช้ข้อมูลนั้นช่วยเหลือเด็กในการปรับตัวเข้ากับการเรียนรู้ใหม่ต่อไป

2.2) พูดคุยกับเด็กถึงประสบการณ์ที่ดี ๆ เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เพื่อให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้

2.3) จัดให้เด็กได้มีโอกาสทำความรู้จักกับผู้สอนตลอดจนสภาพแวดล้อม บรรยากาศของห้องเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ทั้งที่อยู่ในสถานศึกษาเดียวกันหรือสถานศึกษาอื่น

3) ผู้สอนระดับประถมศึกษา

ผู้สอนระดับประถมศึกษาต้องมีความรู้ ความเข้าใจและเจตคติที่ดีต่อการจัดประสบการณ์ของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาจัดการเรียนรู้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของตนให้ต่อเนื่องกับการพัฒนาเด็กในระดับปฐมวัยดังตัวอย่างต่อไปนี้

3.1) จัดกิจกรรมให้เด็กและผู้ปกครองมีโอกาสได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกับผู้สอนและห้องเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ก่อนเปิดภาคเรียน

3.2) จัดสภาพห้องเรียนให้ใกล้เคียงกับห้องเรียนระดับปฐมวัย โดยจัดให้มีมุมประสบการณ์ภายในห้องเพื่อให้เด็กได้มีโอกาสทำกิจกรรมได้อย่างอิสระ เช่น มุมหนังสือ มุมเกมการศึกษา มุมของเล่น เพื่อช่วยให้เด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ปรับตัวและเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

3.3) จัดกิจกรรมสร้างข้อตกลงที่เกิดจากเด็กร่วมกันเกี่ยวกับการปฏิบัติตน

3.4) เผยแพร่ข่าวสารด้านการเรียนรู้และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก ผู้ปกครอง และชุมชน

4) ผู้ปกครองและบุคลากรทางการศึกษา

ผู้ปกครองและบุคลากรทางการศึกษาต้องทำความเข้าใจหลักสูตรของการศึกษาทั้งสองระดับและเข้าใจว่าถึงแม้เด็กจะอยู่ในระดับประถมศึกษาแล้วแต่เด็กยังต้องการความรัก ความเอาใจใส่ การดูแลและการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ได้แตกต่างไปจากระดับปฐมวัยและควรให้ความร่วมมือกับผู้สอนและสถานศึกษาในการช่วยเตรียมตัวเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถปรับตัวได้เร็วยิ่งขึ้น

2.3 บทบาทหน้าที่และที่ลักษณะของครูอนุบาล

ครูอนุบาลเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเป็นผู้ที่ช่วยให้เด็กรู้สึกเป็นปลอดภัยและอบอุ่น เมื่อเด็กต้องออกจากบ้านเข้าสู่สิ่งแวดล้อมที่เป็นโรงเรียน ครูจึงเป็นผู้สร้างบรรยากาศให้เด็กรู้สึกที่โรงเรียนเป็นบ้านหลังที่ 2 และครูเปรียบเสมือนดังพ่อแม่ของเด็ก ครูอนุบาลจะต้องเข้าใจเด็กและทำให้เด็กรักและเคารพครู รักโรงเรียน มีความต้องการที่จะมาเรียนเพื่อศึกษาหาความรู้ ครูอนุบาลจึงเป็นผู้ที่เด็กใกล้ชิดมากที่สุดนอกเหนือจากพ่อแม่ และเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาให้กับเด็ก การที่เด็กจะเกิดทัศนคติที่ดีต่อการมาโรงเรียนและมีความพร้อมในการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่หรือไม่ นั้น จึงขึ้นอยู่กับครูอนุบาล ดังนั้นเพื่อให้การปฏิบัติงานของครูอนุบาลมีประสิทธิภาพ จึงควรคำนึงถึงบทบาทหน้าที่และลักษณะที่ดีของครูอนุบาลดังนี้

นิตยา ประพตติกิจ (2536) กล่าวว่าครูปฐมวัยหรือครูอนุบาลส่วนมากเป็นครูผู้หญิง เนื่องจากครูผู้ชายมักสอนนักเรียนนักศึกษาระดับชั้นที่สูงขึ้นไป ความจริงแล้วเด็กปฐมวัยต้องการมีครูที่เป็นผู้ชายเช่นกัน ครูผู้สอนในโรงเรียนปฐมวัยควรได้รับการศึกษาด้านปฐมวัยหรือการประถมศึกษาหรือได้รับการฝึกอบรมมาก่อน และในห้องเรียนหนึ่ง ๆ ควรมีครูที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วอย่างน้อย 2 คน แต่ในบางกรณีอาจมีมากกว่านี้ถ้าหากห้องนั้นมีเด็กอายุต่ำกว่า 2 ขวบ และมีเด็กมากกว่า 16 คนขึ้นไป ห้องเรียนอนุบาลที่ดีควรมีเด็กนักเรียนจำนวน 16 – 20 คน (อายุ 3-5 ขวบ) แต่ไม่ควรเกิน 24 คน ครู 2 คนในห้องเรียนอนุบาลมีบทบาทต่างกัน คือ ครูหัวหน้าเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรม รับผิดชอบในการวางแผน การจัดแผนประสบการณ์และการสอนในชั้น และครูช่วยสอนจะช่วยเหลือครูหัวหน้า แม้ว่าบทบาทต่างกันในการทำงาน แต่ครูทั้งคู่มีความสำคัญเท่า ๆ กัน ครูทุกคนควรได้รับการฝึกอบรมมาเพื่อสนับสนุนกันและกัน เพื่อให้การจัดประสบการณ์เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

Elkind (1970) กล่าวถึงครูปฐมวัยไว้ว่า ครูที่มีคุณสมบัติพื้นฐานภายในที่ดี จะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยมากกว่าอิทธิพลอย่างอื่น และ Taylor (1985) ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของครูปฐมวัยไว้ดังนี้

- (1) พัฒนาตนเองให้ก้าวหน้า รักที่จะศึกษาค้นคว้า และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- (2) รักษาสุขภาพทางกายและจิตใจให้ดีอยู่เสมอ
- (3) มีความกระตือรือร้น มีใจรักการอนุบาลและมีความอดทน
- (4) มีความเข้าใจตนเอง และรู้จักประเมินค่าตัวเอง
- (5) สร้างสัมพันธภาพที่ดีกับเด็ก
- (6) พิจารณาและสร้างประสบการณ์ที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของเด็ก
- (7) สนุกที่จะอยู่กับเด็ก ๆ
- (8) ยอมรับและเคารพความเป็นเอกลักษณ์บุคคล และส่งเสริมให้เด็กพึ่งตัวเองและควบคุมตัวเองได้
- (9) ช่วยสร้างเด็กให้มีภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง
- (10) ช่วยให้เด็กพัฒนาถึงขีดสุดของความสามารถของเขา
- (11) สร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อพ่อแม่ของเด็ก ให้เกียรติและรับฟังความคิดเห็นของพ่อแม่เด็ก
- (12) เป็นที่ปรึกษาที่ดีและช่วยวางแผนในการพัฒนาให้เด็กเป็นคนดี
- (13) ให้พ่อแม่ของเด็กได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมของโรงเรียน ดังนั้นครูจึงเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียน
- (14) สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างเพื่อนครูด้วยกัน
- (15) สนับสนุนและยอมรับความคิดเห็นของเพื่อนครู
- (16) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้กับเพื่อนครู
- (17) ส่งเสริมความก้าวหน้าทางด้านวิชาการของเพื่อนครู

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2532) ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของครูปฐมวัย โดยสามารถสรุปเป็นแต่ละด้าน คือ บทบาทและบุคลิกภาพของครูปฐมวัยที่มีต่อตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างครูปฐมวัยกับผู้เกี่ยวข้อง บทบาทครูปฐมวัยที่ต่อเด็กปฐมวัย บทบาทครูปฐมวัยในการเลี้ยงดู ดูแลและการอบรมเด็ก การสังเกตพฤติกรรมเด็ก การศึกษาปัญหาและการแก้ไข

(1) เตรียมตัวให้พร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ ด้วยการแต่งตัวให้เรียบร้อย สวยงามมีสีสวายน่าดู คล่องแคล่วกะทัดรัด และสะอาด

(2) เตรียมสร้างบรรยากาศที่ดี อุปกรณ์ต่าง ๆ ควรมีให้เพียงพอเหมาะสมกับวัยและความสนใจ ตกแต่งให้น่าดู จัดวางไว้ให้เด็กได้เลือกเล่นอย่างสนุกสนาน ปลอดภัย

(3) เตรียมจัดการเรียนการสอนให้น่าสนใจ ด้วยการศึกษานวการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมตามวัย เช่น การสนทนา เกมการศึกษา การเล่านิทาน การเล่นกลางแจ้ง

(4) ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม อันเป็นประโยชน์ต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพการงาน

(5) ประเมินผลตนเองอยู่เสมอด้วยความเที่ยงตรง เพื่อการพิจารณาปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงวิธีการใหม่ให้ประสบผลดีขึ้น

(6) เข้าใจธรรมชาติของเด็กตามช่วงวัยพัฒนาการ รู้ความต้องการของเด็กแต่ละคน ให้ความอบอุ่นแก่เด็ก และจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเด็ก

(7) สามารถดูแลและส่งเสริมในด้านสุขภาพและอนามัยของเด็ก และสามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนใจของเด็กได้

(8) สามารถจัดการกิจวัตรที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในแต่ละวัน เช่น การตรวจสุขภาพ การวางแผน การทำงาน การทำความสะอาด การจัดเวลาสำหรับการทำกิจกรรม

(9) การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ช่วยส่งเสริมพัฒนาการและการเจริญเติบโตของเด็กให้เป็นคนมีร่างกายแข็งแรง เป็นคนดีมีศีลธรรม มีความรู้เหมาะสมกับวัย

(10) การสังเกตพฤติกรรมเด็ก พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เด็กแสดงในวัยนี้จะเป็นนิสัยที่ติดตัวเด็กไปจนโต ดังนั้นถ้าพฤติกรรมใดที่เด็กแสดงออกมาในทางที่ไม่ดีงามควรแก้ไขเสียตั้งแต่ตอนนี้ ครูปฐมวัยไม่ควรมุ่งการสอนหนังสือเพียงอย่างเดียว

(11) การศึกษาปัญหาและการแก้ไข เด็ก ๆ ต่างกันทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม และนิสัย ดังนั้นครูปฐมวัยจะต้องเริ่มสำรวจทันทีว่าเด็กของเรามีอะไรจะต้องแก้ไขสนับสนุน ควรมีทะเบียนหรือรายงานประวัติของเด็กแต่ละคนให้ศึกษา เพื่อครูปฐมวัยจะได้รู้จักเด็กและทราบว่าแต่ละคนต้องการความช่วยเหลือในด้านใด

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) กล่าวว่า ครูอนุบาลเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาระดับก่อนการประถมศึกษาให้มีคุณภาพ และบรรลุถึงจุดหมายของหลักสูตร ดังนั้นจึงต้องมีบทบาทสำคัญดังนี้

บทบาทของครูในการนำหลักสูตรการจัดการศึกษาปฐมวัยไปใช้

(1) ครูอนุบาลต้องมีความเข้าใจหลักสูตร สามารถนำหลักสูตรไปจัดประสบการณ์ได้ สอดคล้องกับพัฒนาการโดยการจัดประสบการณ์ไม่แยกเป็นรายวิชา แต่จะจัดในรูปแบบกิจกรรม บูรณาการ ต้องมีความยืดหยุ่น และหลากหลาย ตรงกับความสนใจของเด็ก โดยที่เด็กจะต้องเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ครูต้องเป็นผู้สร้างบรรยากาศที่ดีให้แก่เด็ก

(2) ครูอนุบาลต้องคอยให้ความช่วยเหลือและนำเด็กในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการนำเด็กในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการเรียนรู้ร่วมกับเด็ก เปิดโอกาสให้เด็กทำกิจกรรมด้วยตนเอง และการประเมินพัฒนาการเด็กนั้น ครูจะต้องประเมินจากสภาพจริง โดยใช้การสังเกตและพิจารณาผลการปฏิบัติงานของเด็ก ควรเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กโดยเป็นแหล่งความรู้ให้การสนับสนุนกับโรงเรียน

บทบาททั่วไปของครูอนุบาล

(1) จัดสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ และกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก กิจกรรมที่จัดสามารถยืดหยุ่นได้ตามความสนใจของเด็ก

(2) จดคำพูดของเด็กจากการสนทนา ระหว่างเด็กด้วยกัน และระหว่างเด็กกับครูเนื่องจาก ข้อมูลเหล่านี้มีความสำคัญในการเสริมสร้างพัฒนาการของเด็ก

(3) ดูแลการรับประทานอาหารของเด็กอย่างใกล้ชิด โดยฝึกให้เด็กช่วยตนเอง ฝึกมารยาทการรับประทานอาหารตลอดจนดูแลในเรื่องสุขลักษณะนิสัยของเด็ก

(4) จัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียน เพื่อดึงดูดความสนใจของเด็ก โดยจัดสื่ออุปกรณ์ให้เพียงพอ และเหมาะสมกับวัย และความสนใจของเด็ก

(5) ประเมินพัฒนาการของเด็กให้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งนี้เพื่อนำผลมาเป็นข้อมูลในการส่งเสริมพัฒนาการ และแก้ไขข้อบกพร่องของเด็กต่อไป

(6) จัดทำงานธุรการประจำชั้นให้ถูกต้อง และเป็นประจำ

(7) ส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กโดยการยอมรับความรู้สึก ความคิดเห็นของเด็ก ใช้คำถามเพื่อกระตุ้นให้เด็กคิด ตลอดจนชมเชยให้กำลังใจเด็ก เมื่อเด็กแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม

(8) ตรวจสุขภาพประจำวัน โดยการสัมผัสเด็กเพื่อให้ความรัก ความอบอุ่นและตรวจอาการไข้ของเด็ก รวมทั้งความสะอาดของร่างกาย และหากมีโรคระบาดเกิดขึ้น ครูควรตรวจดูว่ามีใครเป็นโรคบ้าง และทำการป้องกันไม่ให้เกิดการแพร่กระจายไปยังเด็กอื่น

(9) หากมีอุบัติเหตุเกิดขึ้น ครูต้องให้การปฐมพยาบาลเบื้องต้น

(10) สร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครอง โดยการปรึกษาหารือร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการสร้างเสริมและพัฒนาเด็ก

(11) ให้ความรู้กับผู้ปกครองเพื่อให้การพัฒนาเด็กไปในทิศทางเดียวกัน

สรุปได้ว่างานสอนเป็นงานที่ต้องอาศัยความรับผิดชอบอย่างยิ่ง โดยเฉพาะงานสอนในระดับอนุบาล ครูปฐมวัยนอกจากมีภาระกิจด้านการสอนในชั้นเรียนซึ่งมีทั้งการสอนเนื้อหาวิชาการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก เช่น การร้องเพลง เต้นรำ ครูปฐมวัยยังมีหน้าที่ในการสังเกตพฤติกรรมของเด็กแต่ละคนอย่างใกล้ชิด เพื่อตรวจสอบความปกติและหากพบความผิดปกติใด ๆ ครูอนุบาลมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องแก้ไขพฤติกรรมที่ผิดปกติดังกล่าวหรือแจ้งให้ผู้ปกครองของเด็กและผู้บริหารโรงเรียนทราบ เพื่อร่วมกันปรึกษาหารือแนวทางในการแก้ไขพฤติกรรมผิดปกติของเด็ก จึงกล่าวได้ว่านอกเหนือจากบทบาทในการเป็นครูผู้สอนแล้ว ยังต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ และธรรมาจริยธรรม เป็นครูที่มีความเข้าใจเด็กและสามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อเพื่อนครู ผู้บริหารโรงเรียนและผู้ปกครองของเด็ก เพื่อให้กิจกรรมต่าง ๆ สามารถสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย มีจิตใจใฝ่รู้ต่อวิทยาการใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในห้องเรียน สามารถพัฒนาทักษะให้ทันต่อความก้าวหน้าของสังคม มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรักและความภาคภูมิใจในอาชีพ ตลอดจนสามารถตัดสินใจและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างดี

2.4 นวัตกรรมการศึกษาปฐมวัย

การศึกษาปฐมวัยเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาเด็กให้เติบโตขึ้นอย่างมีศักยภาพ ดังนั้นการแสวงหาแนวคิดและวิธีการจัดการเรียนการสอนที่ช่วยพัฒนาเด็กให้สามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ นวัตกรรมการศึกษาที่เกิดขึ้นมากมายหลากหลายจึงได้ถูกนำเข้ามาใช้ในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กเล็ก โดยแนวทางการศึกษาแต่ละแนวต่างมีแนวคิดและวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันไป

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้นำเสนอแนวคิดการจัดการศึกษาปฐมวัยจากต่างประเทศ 5 รูปแบบ ซึ่งไม่เน้นให้เด็กอ่านออกเขียนได้ แต่จะเน้นการพัฒนาทุกด้านไปด้วย เช่น สอนให้เด็กรู้จักคิด กล้าแสดงออก เรียนรู้อย่างมีความสุขมาเผยแพร่ให้ผู้บริหารโรงเรียนอนุบาลนำไปปรับใช้อันได้แก่ แนวคิดแบบมอนเตสซอรี แนวคิดแบบเรกจิโอ เอมิเลีย

แนวคิดแบบการเรียนรู้ภาษาอย่างธรรมชาติแบบองค์รวม แนวคิดแบบวอลดอร์ฟ แนวคิดแบบไฮสโคป

แนวคิดแบบการเรียนรู้ภาษาอย่างธรรมชาติแบบองค์รวม (Whole Language Approach) มีวิวัฒนาการมาจากหลายศาสตร์ และหลายแนวคิด ในกลุ่มนักภาษาศาสตร์ นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา พัฒนาการและการเรียนรู้ แนวการสอนภาษาแบบธรรมชาติเป็นปรัชญาแนวคิด ไม่ใช่วิธีการสอนภาษาอย่างที่เราเข้าใจผิดกัน นักการศึกษาได้ชี้ให้เห็นพัฒนาการทางด้านการคิดและการใช้ภาษาของเด็กโดยการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงจากสิ่งที่เรียนอย่างมีความหมาย เด็กจะรับและซึมซับข้อมูลทางภาษาร่วมกันกับผู้คนที่อยู่แวดล้อมใกล้ชิด ซึ่งจะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ภาษาได้ดีโดยเด็กจะไม่เกิดความรู้สึกยากลำบากในการเรียนรู้เหมือนแนวการสอนภาษาในระบบโรงเรียนแบบเดิม เน้นการจัดสิ่งแวดล้อมด้านภาษาที่ดีทั้งการฟัง การพูด การอ่านและการเขียน การให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการลงมือกระทำด้วยตนเอง จนเกิดองค์ความรู้และผลงานขึ้นเอง

แนวคิดแบบเรกจิโอ เอมีเลีย เป็นเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือของประเทศอิตาลีและเป็นจุดเริ่มต้นของความงอกงามของแนวคิดนี้ในปี ค.ศ.1945 หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยมาลากุซซีและกลุ่มนักการศึกษาได้ทำการศึกษาค้นคว้าทฤษฎี บทความ งานวิจัย ข้อคิดเห็นจากศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ทดลองปฏิบัติแล้ววิเคราะห์สะท้อนผลการปฏิบัติทำการปรับปรุง จนได้แนวคิดและการปฏิบัติในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยและประสบความสำเร็จจนเป็นที่รู้จักของนักการศึกษาในกลุ่มประเทศยุโรป อเมริกาเหนือและอเมริกาตั้งแต่ปี 1980 สำหรับแนวคิดสำคัญที่นำไปสู่การปฏิบัติในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยที่มุ่งเน้นให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านโครงการตามความสนใจของเด็ก การให้เด็กได้ลงมือกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ภายในของเด็กแต่ละคน หลักสูตรที่ใช้ในการดำเนินการเรียนการสอนจึงไม่ใช่หลักสูตรที่กำหนดเนื้อหาที่แน่นอนชัดเจนดังหลักสูตรที่ใช้ในโรงเรียนสำหรับเด็กปฐมวัยโดยทั่วไป โรงเรียนตามแนวคิดเรกจิโอ เอมีเลียไม่มีหลักสูตรที่เขียนเป็นหน่วยใหญ่หรือหน่วยย่อย ครูไม่มีการเขียนแผนการสอนที่กำหนดขั้นตอนกิจกรรมการสอนที่ชัดเจน วิธีปฏิบัติคือ แต่ละโรงเรียนที่ปฏิบัติตามแนวคิดเรกจิโอ เอมีเลียในประเทศอิตาลีจะรวบรวมรายชื่อหัวข้อโครงการที่คาดว่าจะมีความสนใจของเด็ก หัวข้อโครงการที่เตรียมอยู่ในมือครูนั้นจะมีโครงการระยะสั้นและโครงการระยะยาว แต่ถ้าเด็กสนใจในเรื่องที่อยู่นอกเหนือรายการหัวข้อที่ครูกำหนดไว้ล่วงหน้า กิจกรรมโครงการในห้องเรียนก็จะปรับเปลี่ยนไปตามความสนใจของเด็ก สภาพการจัดกิจกรรมและประสบการณ์จะสลับไปสลับมาตามสภาวะการณ์ที่สนองต่อความสนใจ

ของเด็กในขณะนั้น นักการศึกษาที่เรากังวลใจว่าถึงหลักการสิทธิมนุษยชนในการจัดการเรียนการสอน ครูจะต้องเคารพสิทธิของเด็กในความต้องการที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เด็กสนใจ ความรับผิดชอบของครูคือจะต้องเป็นคนช่างสังเกต เข้าใจและรู้เท่าทันถึงความต้องการหรือความสนใจในการเรียนรู้ของเด็ก และสามารถที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

แนวคิดแบบไฮสโคป ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้แบบลงมือกระทำผ่านมุมเล่นที่หลากหลาย ด้วยสื่อและกิจกรรมที่เหมาะสมกับพัฒนาการเด็กและการแก้ปัญหาอย่างกระตือรือร้น การลงมือกระทำจะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดในโปรแกรมที่พัฒนาเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการ การเรียนรู้แบบลงมือกระทำ หมายถึง การเรียนรู้ซึ่งเด็กได้จัดกระทำกับวัตถุ ได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล ความคิดและเหตุการณ์ จนกระทั่งสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบลงมือกระทำได้แก่ 1) การเลือกและตัดสินใจ โดยเด็กจะเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมจากความสนใจและความตั้งใจของตนเอง เด็กเป็นผู้เลือกวัสดุอุปกรณ์และตัดสินใจว่าจะใช้วัสดุอุปกรณ์นั้นอย่างไร การที่เด็กมีโอกาสเลือกและตัดสินใจทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าได้รับการถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่ 2) สื่อ ในห้องเรียนที่เด็กเรียนรู้แบบลงมือกระทำจะมีเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ที่หลากหลาย เพียงพอ และเหมาะสมกับระดับอายุของเด็ก เด็กต้องมีโอกาสและมีเวลาเพียงพอที่จะเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างอิสระ 3) การใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสทั้ง 5 การให้เด็กได้สำรวจและจัดกระทำกับวัตถุโดยตรงทำให้เด็กรู้จักวัตถุ หลังจากที่ได้คุ้นเคยกับวัตถุแล้วเด็กจะนำวัตถุต่าง ๆ มาเกี่ยวข้องกันและเรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ ผู้ใหญ่มีหน้าที่จัดให้เด็กค้นพบความสัมพันธ์เหล่านี้ด้วยตนเอง 4) ภาษาจากเด็ก เมื่อเด็กมีอิสระในการใช้ภาษาเพื่อสื่อความคิดและรู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เด็กจะเรียนรู้วิธีการพูดที่เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ได้พัฒนาการคิดควบคู่ไปกับการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองด้วย 5) การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ต้องสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก สังเกตและค้นหาความตั้งใจ ความสนใจของเด็ก ผู้ใหญ่ควรรับฟังเด็ก ส่งเสริมให้เด็กคิดและทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง

อารี สันทรวี (2544) ได้กล่าวถึงแนวคิดแบบวอลดอร์ฟ ของ Rudolf Steiner เป็นแนวคิดทางการศึกษาที่มีพื้นฐานสำคัญมาจากมนุษยปรัชญา ซึ่งเป็นปรัชญาที่ศึกษาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ สำหรับเด็กในระดับปฐมวัยนั้น ตามหลักมนุษยปรัชญาได้อธิบายถึงเด็กที่อยู่ในช่วงอายุ 0-7 ปี ไว้ว่า เป็นช่วงที่ร่างกายได้พัฒนาขึ้นหลังจากการที่เด็กได้อยู่ในครรภ์มารดา เป็นวัยที่เรียนรู้จากการกระทำผ่านพลังเจตจำนง เด็กในวัยนี้จะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยการทำตามและการเลียนแบบ ดังนั้นในการจัดการศึกษาจึงมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เด็กพัฒนาพลัง

เจตจำนง โดยที่ครูจะต้องเป็นตัวแบบที่ดีสำหรับเด็ก สำหรับหลักสูตรตามแนวคิดทางการศึกษาแบบวอลดอร์ฟใช้ฤดูกาลที่เกิดขึ้นตลอดทั้งปีเป็นแกนในการจัดประสบการณ์และกิจกรรม

3. การศึกษามอนเตสซอรี

แนวการจัดการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีได้กำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีดร.มาเรีย มอนเตสซอรี แพทย์หญิงคนแรกของประเทศอิตาลีเป็นผู้คิดค้น ในระยะแรกนั้น การจัดการสอนแบบมอนเตสซอรีได้ถูกคิดค้นเพื่อนำไปใช้สอนเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา นอกเหนือจากการให้ยาเพียงอย่างเดียว เพราะเชื่อว่าเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาสามารถเรียนรู้ได้ถ้าได้รับการอบรมสั่งสอนและการฝึกฝนอย่างถูกวิธี หลังจากที่ ดร.มาเรีย มอนเตสซอรีได้ทดลองใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธีโดยจะคำนึงถึงความพร้อมทางการเรียนรู้เฉพาะบุคคลเป็นหลัก พบว่าเด็กเหล่านี้สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้นและช่วยตัวเองได้มากขึ้น วิธีการที่ได้ผลนี้จึงน่าจะมีการนำมาปรับใช้เพื่อสอนเด็กปกติ ดร.มาเรีย มอนเตสซอรีจึงได้นำวิธีการเหล่านี้มาปรับและสอนให้กับเด็กยากจนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชน ซึ่งเป็นเด็กที่ไม่ได้เข้าโรงเรียนและไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างเป็นระบบ การจัดการศึกษาให้เด็กเหล่านี้ได้มีการรับเด็กเข้ามาอยู่ในบ้านช่วงกลางวัน และทดลองจัดการเรียนการสอนแบบต่าง ๆ ให้กับเด็ก จากความเอาใจใส่และการสังเกตเด็กอย่างจริงจังทำให้ดร.มาเรีย มอนเตสซอรี ค้นพบวิธีการจัดการเรียนการสอนที่มีรูปแบบเฉพาะที่ช่วยให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้ดีขึ้น และนำเสนอเป็นแนวทางการศึกษามอนเตสซอรี (จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์, 2544)

มอนเตสซอรีเชื่อว่าเราสามารถสร้างสังคมที่ดีและก่อกำเนิดโลกขึ้นมาใหม่ได้โดยการให้การศึกษาที่ดีแก่เด็ก เพราะเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า ซึ่งจะเป็นผู้สร้างสังคมใหม่ เด็กแต่ละคนเป็นผู้เริ่มอนาคตใหม่ ดังนั้นเด็กทุกคนจึงเป็นอนาคตของเรา มอนเตสซอรีเชื่อว่าเราสามารถให้เด็กเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม และแก้ไขปัญหาปัจจุบันได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเด็กเพราะการศึกษาเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลง ส่วนสภาวะที่เด็กจะเรียนรู้ได้ดีที่สุดเมื่อสภาพแวดล้อมเหมาะสม และมีอิสระในการเลือกงานที่จะทำที่จะเรียนรู้ โดยที่อำนาจมาจากภายในตัวเด็กไม่ได้มาจากครูผู้สอน (วิธาน ฐานะวุฑฒิ, 2546)

3.1 ปรัชญาการสอนแบบมอนเตสซอรี

ปรัชญาการสอนเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยกำหนดแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ทำให้การจัดการเรียนการสอนดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ปรัชญาการสอนของมอนเตสซอรีเป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นจากการทดลองใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาการและความสนใจของเด็ก ตลอดจนการสังเกตเด็กเป็นรายบุคคลอย่างใกล้ชิดเพื่อให้เข้าใจความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละบุคคล จนเกิดเป็นความรู้ที่นำมาใช้กำหนดเป็นปรัชญาการสอน

จีระพันธ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้เสนอปรัชญาการสอนแบบมอนเตสซอรี ไว้ดังนี้

1) เด็กจะต้องได้รับการยอมรับนับถือ ในสภาพที่แตกต่างไปจากผู้ใหญ่ เราต้องยอมรับนับถือเด็กในลักษณะเฉพาะของเด็กแต่ละคน เนื่องจากเด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ควรจัดการศึกษาให้เด็กแต่ละคนตามความสามารถ และความต้องการตามธรรมชาติของเขา โดยการพัฒนาการสอนให้สัมพันธ์กับพัฒนาการความต้องการของเด็ก เด็กควรจะได้รับเอาใจใส่ดูแลในสภาพชีวิตที่แตกต่างไปจากผู้ใหญ่ ดังนั้นการจัดการศึกษาให้แก่เด็ก ซึ่งผู้ใหญ่เป็นผู้จัดให้ นั้นควรคำนึงถึงสภาพชีวิตของเด็ก ไม่ใช่ไปบรรจุในสิ่งที่เราคิด ตัดงการ และฝันที่จะให้เกิดขึ้นกับเด็ก การสอนแบบมอนเตสซอรี คำนึงถึงการยอมรับนับถือในตัวเด็ก โดยจัดการเรียนการสอนให้เด็กแต่ละบุคคล และให้เด็กได้ทำงานไปตามลำดับความยาก-ง่าย และเป็นไปตามความสามารถของเขา อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จัดเอาไว้ก็มีความเหมาะสมกับวัยของเด็กและเป็นสิ่งที่เด็กอยากหยิบ หยิบจับ อยากทำอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน

2) เด็กมีจิตที่ซึมซาบได้ มอนเตสซอรีเชื่อว่า มนุษย์เรานี้เป็นผู้ให้การศึกษาแก่ตนเอง และเปรียบเทียบของเด็กเหมือนฟองน้ำ ซึ่งจะซึมซาบข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม เด็กใช้จิตในการหาความรู้ ซึมซาบเอาสิ่งต่าง ๆ เข้าไปในจิตของตนเองได้ (the absorbent mind) กระบวนการนี้จะเห็นได้ชัดจากการที่เด็กสามารถเรียนภาษาแม่ได้เอง โดยไม่ต้องมีการสอนอย่างเป็นทางการ ในการพัฒนาการของจิตที่ซึมซาบได้ มีทั้งระดับที่เราทำไปโดยที่รู้สึกตัวและโดยที่ไม่รู้สึกตัว อายุตั้งแต่เกิดถึง 3 ขวบ เป็นช่วงที่จิตซึมซาบไปโดยไร้ความรู้สึก โดยการพัฒนาประสาทที่ใช้ในการเห็น การได้ยิน การลิ้มรส การดมกลิ่น และการสัมผัส เด็กจะซึมซาบทุกสิ่งทุกอย่าง

อายุ 3 ถึง 6 ขวบ เป็นช่วงที่จิตซึมซาบโดยที่รู้สึกตัว โดยการเลือกจากสิ่งที่ประทับใจ จากการได้สัมผัสในการสำรวจสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ข้อมูล เป็นการเรียนรู้ทางธรรมชาติและป็นกิจกรรมที่เด็กพึงพอใจ เช่น เด็กที่อยู่ในช่วงระยะเวลาที่จิตซึมซาบได้โดยไร้ความรู้สึก เห็นและซึม

ซาบสีไปโดยที่ยังไม่สามารถแยกแยะความแตกต่าง แต่ตั้งแต่อายุ 3 ขวบเป็นต้นไป เขาจะสามารถพัฒนาความสามารถในการแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ได้ จับคู่หรือเรียงลำดับสีต่าง ๆ จากอ่อนไปแก่ เด็กมีความสามารถในการซึมซาบไปจนกระทั่งอายุ 7 ขวบ สิ่งที่เขาจะเรียนรู้ได้นั้น ขึ้นอยู่กับคนที่อยู่รอบ ๆ ตัว ไม่ว่าจะพูดหรือทำอะไร สิ่งที่คนรอบข้างปฏิบัติจะมีผลต่อเขาทั้งสิ้น

จิตที่ซึมซาบได้ว่ามอนเตสซอริกล่าวถึงช่วงเวลาของชีวิตตั้งแต่การเกิดจนถึงอายุ 3 ขวบ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญและมีความสามารถทางร่างกายพัฒนาทำให้เกิดพื้นฐานของชีวิตสติปัญญาสามารถแยกแยะความแตกต่าง ตัดสินใจและเรียนรู้เกี่ยวกับกิจกรรมทาง มนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่ไม่มีรูปแบบพฤติกรรมที่แน่นอนตายตัว มอนเตสซอริกล่าวว่าเด็กมีจิตที่ซึมซาบได้ ซึ่งเป็นความสามารถในการเรียนรู้โลกรอบตัวเด็ก ในขณะที่เด็กซึมซาบ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมตัวเด็ก เด็กจะเก็บสิ่งต่าง ๆ ไว้ในสมองอย่างช้า ๆ และเป็นกระบวนการ รูปแบบพฤติกรรมเริ่มเกิดขึ้น มอนเตสซอริกล่าวว่าการก่อรูปพฤติกรรมของเด็กเกิดขึ้นจากการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่ อันได้แก่ ทัศนคติ ภาษา การเคลื่อนไหว พฤติกรรมที่แวดล้อมตัวเขา การจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียนก็เพื่อการสร้างความคิดให้กับเด็ก การเรียนรู้ของเด็กเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติซึ่งเรียนว่าจิตที่ซึมซาบ กระบวนการเรียนรู้ก่อให้เกิดการพัฒนา จิตที่ซึมซาบของเด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวตั้งแต่แรกเกิด ดังนั้นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจและดึงดูดให้เด็กเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เขาค้นพบตัวเขาเอง เด็กจะเรียนรู้ไปที่ละขั้นจนสามารถจดจำเกิดเป็นความเข้าใจนำไปสู่ความสามารถในการคิด การค้นพบว่าเด็กมีจิตที่ซึมซาบได้ก่อนให้การพัฒนาทางการศึกษาซึ่งช่วยให้เราเข้าใจว่ามนุษย์สามารถพัฒนาในช่วงระยะต้นชีวิตได้อย่างไร (Hainstock, 1978)

3) ช่วงเวลาหลักของชีวิต คือ ช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนถึง 6 ขวบ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญของคนที่เริ่มพัฒนา แต่ไม่เฉพาะสติปัญญาเท่านั้น แต่พลังอำนาจทางจิตก็พัฒนาด้วย เป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดสำหรับการเรียนรู้ในระยะแรก เป็นช่วงของการพัฒนาสติปัญญา และเด็กสามารถเรียนทักษะเฉพาะอย่างได้อย่างดี ครูจะต้องช่างสังเกต และประโยชน์จากเวลานี้ ในการจัดการเรียนการสอนให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อเด็กจะได้มีโอกาสในการเลือกกิจกรรมของแต่ละบุคคล ช่วงเวลาหลักเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเรียนทักษะเฉพาะอย่าง เช่น ขึ้นลงบันได จัดของให้เป็นระเบียบถูกต้อง การนับ และการอ่าน เด็กจะเรียนรู้ได้ง่ายในช่วงเวลานี้มากกว่าช่วงเวลาไหน ๆ ชั้นเรียนของระบบมอนเตสซอริถือโอกาสจากความจริงในด้านนี้ โดยจัดการเรียนการสอนให้เด็กมีอิสระในการเลือกกิจกรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งจะตอบสนองกับช่วงระยะเวลาของความสนใจของเด็ก

ดังนั้นในการสอนแบบมอนเตสซอรี ครู หรือที่ทางการสอนแบบนี้ จะเรียกว่า ผู้อำนวยการสอน จะต้องใช้การสังเกตอย่างมาก เพราะว่าการสังเกตความสำเร็จและพฤติกรรมของเด็กนั้น จะถูกต้องเสียกว่าการใช้แบบทดสอบ ครูจะต้องดำเนินการ 3 อย่าง คือ รู้ว่าช่วงเวลาหลักของชีวิตมีจริง เรียนรู้ที่จะเสาะหาให้พบ และจับจุดตรงนั้นจัดโอกาสการเรียนรู้สูงสุดให้แก่เด็ก ให้เด็กได้เรียนรู้เพื่อการพัฒนาการอย่างเต็มที่

4) การเตรียมสิ่งแวดล้อม มอนเตสซอรีเชื่อว่า เด็กเรียนได้ดีที่สุดในสภาพการจัดสิ่งแวดล้อมที่ได้เตรียมเอาไว้อย่างมีจุดมุ่งหมาย การจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ เพื่อให้เด็กมีอิสระจากการควบคุมของผู้ใหญ่ เด็กจะได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามความคิดของตนบ้าง มอนเตสซอรีสนับสนุนการจัดห้องเรียนแบบเปิด เพื่อที่เด็กจะได้เลือกทำงานอย่างอิสระตามที่ตนเองต้องการ และเด็กจะเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่เขาทำได้ การมีอิสระตามความคิดนี้ คือ การมีอิสระในขอบเขตที่กำหนดให้ เด็กจะต้องเรียนรู้การใช้อุปกรณ์อย่างถูกต้องก่อนที่จะมีสิทธิ์เลือกอย่างเสรี ภายใต้ขอบเขตที่ครูกำหนดเอาไว้ให้ เด็กมีอิสระเลือกในสิ่งเหล่านั้น การเลือกนี้ที่ช่วยสร้างวินัย และการควบคุมตนเองให้แก่เด็ก เด็กจะได้ติดตามดูการสาธิต อุปกรณ์ของครู ต่อจากนั้น เด็กสามารถตัดสินใจด้วยตนเองว่า มีความต้องการที่จะทำงานกับอุปกรณ์ชิ้นใด ในห้องเรียนของมอนเตสซอรีรุ่นใหม่ เด็กส่วนใหญ่จะนั่งทำงานที่พื้น โต๊ะครูไม่ได้มีความจำเป็นในห้องเรียนแบบนี้ ครูจะไปนั่งอยู่กับเด็ก ทำงานกับเด็ก อุปกรณ์และเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ที่ใช้จะเป็นขนาดสำหรับเด็ก และมีพื้นที่นอกห้องเรียนสำหรับกิจกรรมกลางแจ้งของเด็กด้วย ลักษณะสำคัญของการจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมคือ อิสระภาพ เมื่อเด็กมีอิสระภายในสิ่งแวดล้อมที่ได้เตรียมเอาไว้ให้ได้สำรวจ และเลือกอุปกรณ์ด้วยตนเอง แล้วเขาก็จะเกิดความเข้าใจและซึมซาบสิ่งเหล่านั้นได้

5) การศึกษาด้วยตนเอง เด็กสามารถเรียนได้ด้วยตนเองจากการที่เด็กมีอิสระในสิ่งแวดล้อมที่จัดเตรียมเอาไว้อย่างสมบูรณ์ การมีอิสระนี้ มอนเตสซอรีกล่าวว่า ไม่ใช่สัญลักษณ์ของเสรีภาพเท่านั้น แต่หมายถึงเส้นทางไปสู่การศึกษา เด็กมีสิทธิ์ที่จะเรียนรู้ระเบียบวินัยของชีวิต โดยการมีอิสระภาพในการทำงานด้วยตนเอง เด็กมีสิทธิ์ที่จะเรียนรู้ข้อบกพร่องของตนเอง สามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของตนเองได้ และยังสามารถเห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง (Self or Auto-Education) ภายใต้สถานการณ์ที่กำหนดให้เรียนรู้ ที่จะนำมาซึ่งความพึงพอใจในตนเอง ตลอดจนการให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไปด้วย

สรุปปรัชญาการสอนของมอนเตสซอรี เน้นที่หลักการ 5 ด้าน คือ 1) เด็กจะต้องได้รับการยอมรับนับถือ ในสภาพที่แตกต่างไปจากผู้ใหญ่ เราต้องยอมรับนับถือเด็กในลักษณะเฉพาะของเด็กแต่ละคน 2) เด็กมีจิตที่ซึมซาบได้ โดยเชื่อว่ามนุษย์เราเป็นผู้ให้การศึกษาแก่ตนเอง และ

เปรียบเทียบของเด็กเหมือนฟองน้ำ ซึ่งจะซึมซับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม เด็กใช้จิตในการหาความรู้ ซึมซับเอาสิ่งต่าง ๆ เข้าไปในจิตของตนเองได้ (the absorbent mind) 3) ช่วงเวลาหลักของชีวิต คือ ช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนถึง 6 ขวบ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญของคนที่เริ่มพัฒนา 4) การเตรียม สิ่งแวดล้อม มอนเตสซอรีเชื่อว่า เด็กเรียนได้ดีที่สุดในสภาพการจัดสิ่งแวดล้อมที่ได้เตรียม เอาไว้อย่างมีจุดมุ่งหมาย การจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ เพื่อให้เด็กมีอิสระจากการควบคุมของ ผู้ใหญ่ 5) การศึกษาด้วยตนเอง เด็กสามารถเรียนได้ด้วยตนเองจากการที่เด็กมีอิสระใน สิ่งแวดล้อมที่จัดเตรียมเอาไว้อย่างสมบูรณ์

3.2 หลักสูตรมอนเตสซอรี

หลักสูตรการสอนเป็นสิ่งที่กำหนดเนื้อหาสาระในการเรียน และบอกถึงเป้าหมายที่ต้องการ ให้เกิดขึ้นหลังจากที่ผู้เรียนได้เข้ารับการศึกษแล้ว ซึ่งจอร์จ พันท์ พูลพัณณ์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้นำเสนอวิธีทางของการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรี เป็นหลักการที่คำนึงถึงเด็ก ความต้องการของเด็กในการเรียน ได้มีการเตรียมสิ่งแวดล้อมให้เด็กได้ทำงานด้วยตนเอง สิ่งแวดล้อม และเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ นั้น ได้จัดระบบไว้เพื่อให้เด็กได้พัฒนาตนเอง โปรแกรม จัดเอาไว้ให้เด็กได้เป็นผู้เรียนที่มีอิสระ การควบคุมความผิดพลาดการทำงานก็ด้วยการใช้วัสดุ เหล่านั้นเอง และสิ่งแวดล้อมที่จัดเอาไว้ให้ตัวเองเป็นตัวที่ทำให้เด็กมีอิสระ

มอนเตสซอรีเชื่อว่า การที่เด็กได้เรียนรู้ตามความต้องการด้วยตนเอง และการซึมซับการ เรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม จะทำให้เด็กได้ในสิ่งที่ต้องการจากการเรียนรู้ เด็กจะได้รับเสรีภาพใน ขอบเขตที่จำกัด จากสิ่งแวดล้อมที่ได้เตรียมเอาไว้ให้ และจำทำให้เด็กได้รับผลสำเร็จตามความ ต้องการของเขา

หลักสูตรมอนเตสซอรี

ส่วน Hainstock (1978) ได้เสนอเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนของมอนเตสซอรี ประกอบด้วยเนื้อหาสาระได้แก่ 1) การศึกษาด้านประสาทสัมผัส 2) การศึกษาด้านภาษา การ เขียนและการอ่าน 3) คณิตศาสตร์ 4) จินตนาการและความเพ้อฝัน 5) ศิลปะและดนตรี 6) การศึกษาด้านทักษะกลไก

1) การศึกษาด้านประสาทสัมผัส

ระบบการทำงานของประสาทสัมผัสมีความสัมพันธ์กัน บทเรียนถูกออกแบบมาเพื่อให้เด็กเรียนรู้การจัดอันดับและเข้าใจตัวเลขจำนวนมาก ๆ และถ่ายโอนประสบการณ์หนึ่งไปสู่ประสบการณ์หนึ่ง เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เด็กสังเกต ทำการตัดสินใจและเข้าใจ มือและจิตใจทำงานสัมพันธ์กัน สร้างประสบการณ์เรียนรู้โดยการทำให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้เป็นความชำนาญ อวัยวะต่าง ๆ ของเด็กทำหน้าที่ในการรับสัมผัส จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะเรียนรู้ด้วยประสาทสัมผัสในช่วงต้นของชีวิต ในช่วงอายุ 3-7 ปี เป็นช่วงที่การพัฒนาทางร่างกายเป็นไปอย่างรวดเร็ว กิจกรรมการสัมผัสส่งผลต่อสติปัญญา เด็กในวัยนี้จะพัฒนาประสาทสัมผัส สิ่งแวดล้อมที่ดึงดูดก่อให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น ประสาทสัมผัสเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม เด็กที่เรียนรู้ผ่านอุปกรณ์มอนเตสซอรีนอกจากจะมีทักษะที่ดีในการใช้มือแล้วยังมีการรับรู้ที่ดีอีกด้วย อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสจะช่วยให้การสังเกตและจำแนก ซึ่งจะช่วยให้เรียนรู้โลกได้ละเอียดลึกซึ้งมากกว่าที่ตาจะมองเห็น การเรียนเกี่ยวกับประสาทสัมผัสไม่ใช่แค่การเรียนรู้เกี่ยวกับสี รูปร่าง ความแตกต่าง แต่ช่วยให้เด็กสามารถเข้าใจ เปรียบเทียบ และตัดสินใจได้ นอกจากนี้กิจกรรมที่ใช้ตามองแล้ว ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับเสียงและการดมกลิ่นที่จะช่วยให้เด็กรับรู้สิ่ง ๆ ได้โดยไม่ใช่อายตา และสิ่งสำคัญคือการฝึกแยกประสาทสัมผัสให้เรียนรู้เกี่ยวกับความละเอียด หยาบของพื้นผิวโดยการให้หลับตาแล้วสัมผัสสิ่งต่าง ๆ

2) การศึกษาด้านภาษา

การเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาเป็นสิ่งสำคัญซึ่งต้องใช้ระยะเวลา พ่อแม่เป็นครูคนแรกที่สอนภาษาให้ลูกด้วยการบอกชื่อของสิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมรอบตัวเด็ก สำหรับเด็กมันจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้คำศัพท์ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการอ่านและเขียนต่อไป ภาษาเป็นสิ่งสำคัญในชั้นเรียนมอนเตสซอรีโดยให้แสดงออกเกี่ยวกับตัวเอง ผ่านบทเรียนและการสนทนาอย่างอิสระ การเชื่อมโยงทางภาษาในเด็กปฐมวัยมีความชัดเจนและไม่สามารถเลียนแบบได้

การเขียนและการอ่าน การเขียนมาก่อนการอ่าน ซึ่งไม่มีความจำเป็นต้องสอนให้เขียน เด็กที่วาดภาพได้จะเขียนหนังสือได้ การเขียนเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้เร็วเพราะมอนเตสซอรีจะเริ่มสอนเขียนให้กับเด็กที่แสดงความสนใจในการเขียนซึ่งเห็นจากที่เด็กคนอื่นเขียน กระบวนการเขียนจะทำคู่กันไปกับการฝึกพูด ในช่วงอายุ 5 ปีครึ่งถึง 6 ปีความต้องการในการพัฒนาทักษะทางด้านนี้จะลดลงไป ดังนั้นการเขียนสามารถเรียนได้อย่างสนุกสนานก่อนช่วงวัยนี้ การเรียนเขียนในภายหลังไม่ได้

ขึ้นอยู่กับช่วงวัยแห่งการใช้ประสาทสัมผัสเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับบทเรียนที่เด็กได้ฝึกทำด้วย จึงต้องมีอุปกรณ์ที่ออกแบบมาเพื่อฝึกมือโดยเฉพาะ เด็กที่ได้เตรียมการฝึกมือสำหรับการเขียนผ่านบทเรียนเกี่ยวกับประสาทสัมผัสจะช่วยเป็นพื้นฐานในการเขียน บทเรียนเกี่ยวกับตัวอักษรต่าง ๆ จะช่วยให้เด็กเรียนรู้พยัญชนะแต่ละตัวได้เร็วขึ้น เมื่อเด็กสัมผัสตัวหนังสือครูก็จะออกเสียงตามไปด้วย การเริ่มสอนอ่านจึงเริ่มขึ้นในเวลาเดียวกับที่สอนเขียน เมื่อเด็กเห็นและแยกแยะได้ เขาก็จะอ่านและเขียนไปพร้อม ๆ กัน

3) คณิตศาสตร์

การฝึกด้านประสาทสัมผัสเป็นสิ่งสำคัญในการเรียนรู้พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ มอนเตสซอรีมีอุปกรณ์มากมายที่สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการเตรียมด้านการศึกษาคณิตศาสตร์ การให้เด็กทำความเข้าใจความคุ้นเคยกับตัวเลขตั้งแต่ช่วงต้นของวัย ในอุปกรณ์เกี่ยวกับประสาทสัมผัสจะมีอุปกรณ์เกี่ยวกับคณิตศาสตร์ซึ่งสอนให้เด็กรู้จักการจำแนก การนับจำนวน การแบ่ง

4) จินตนาการและความเพ้อฝัน

ในส่วนที่เกี่ยวกับจินตนาการมอนเตสซอรีเชื่อว่าจินตนาการพัฒนาขึ้นจากความประทับใจในสิ่งแวดล้อมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง วิธีการของมอนเตสซอรีจะเน้นให้เด็กคิดในเชิงสร้างสรรค์แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง มอนเตสซอรีไม่สนับสนุนการคิดเพ้อฝันและไม่เล่านิทานที่เป็นเทพนิยาย ซึ่งขัดกับแนวคิดของนักการศึกษากลุ่มพัฒนาการ เช่น ฟรอมเบล อย่างไรก็ตามในโรงเรียนอนุบาลที่ใช้แนวทางการศึกษามอนเตสซอรีก็ใช้การเล่นสมมติในบทเรียนเพราะเชื่อว่าเด็กไม่ได้พร้อมที่จะเรียนรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับสติปัญญาเพียงด้านเดียว

5) ศิลปะและดนตรี

มอนเตสซอรีไม่ได้ระบุแนวการสอนเกี่ยวกับศิลปะและการวาดภาพเป็นพิเศษ มีเพียงการฝึกตาและมือให้ทำหน้าที่อย่างสัมพันธ์กัน แต่ในสิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดขึ้นทำให้เด็กรับรู้เกี่ยวกับสี รูปทรงและความงาม ช่วยให้เขาพัฒนาการรับรู้ ความรู้สึกเกี่ยวกับความงามและความชื่นชมทางศิลปะ และเกิดเป็นความสนใจในศิลปะขึ้นเองตามธรรมชาติ วิธีการทางอ้อมนี้เป็นการเพิ่มความคิดสร้างสรรค์และอิสระในการค้นหาและแสดงออก ในด้านดนตรี สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเด็กเต็มไปด้วยสิ่งที่กระตุ้นความรู้สึกและความเข้าใจเกี่ยวกับดนตรี มีบทเรียนเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ดีความ เปรียบเทียบเกี่ยวกับจังหวะ ความกลมกลืนและทำนอง

6) การศึกษาด้านทักษะกลไก

มอนเตสซอรีคิดว่าการเรียนวิชาพลศึกษาในโรงเรียนเป็นสิ่งที่พอเพียงแล้วสำหรับเด็ก ทักษะกลไกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ มอนเตสซอรีฝึกเด็กให้สามารถช่วยตัวเองได้ในชีวิตประจำวันด้วยบทเรียนเกี่ยวกับการติดกระดุม การร้อยเชือก เป็นการฝึกควบคุมกล้ามเนื้อและการทำงานสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ยังมีการเล่นลูกบอล ห่วง กิจกรรมกลางแจ้ง

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแบบมอนเตสซอรี

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้นำเสนอจุดมุ่งหมายของการสอนแบบมอนเตสซอรี คือ "ช่วยพัฒนา หรือให้เด็กมีอิสระในด้านบุคลิกภาพของเด็กในวิถีทางต่าง ๆ อย่างมากมาย" สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนระบบมอนเตสซอรี คือ การจัดระบบเพื่อสะท้อนถึงศักยภาพที่แท้จริง และความต้องการของเด็ก เพื่อเด็กจะได้พัฒนาบุคลิกภาพของเขา ลักษณะการสอนระบบนี้ เด็กจะก้าวหน้าไปตามธรรมชาติของการพัฒนาการของเด็ก เด็กมีอิสระภาพในการเลือกจากสิ่งแวดล้อมที่มีสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสนองความพอใจ และความต้องการภายในความรู้สึกของเขา เป็นการจัดระบบของตนเอง เพื่อเด็กจะได้ปรับตัวเข้ากับสภาพของชีวิต

มอนเตสซอรี กล่าวถึงสิทธิของเด็กในการพัฒนาบุคลิกภาพของเขาในการเรียน สิทธิที่จะมีอิสระภาพในการทำกิจกรรม สำรวจโลกสำหรับตัวของเขาเอง และก็เรียกร้องสิทธิในการที่จะมีสภาพการทำงานที่เหมาะสม เด็กในสิ่งแวดล้อมของมอนเตสซอรี จะพัฒนาการเรียนรู้ในการทำงานด้วยตนเอง และความรู้สึกของความรับผิดชอบ

การพัฒนาการทางสังคมสำเร็จได้ ก็ด้วยการมีชีวิตทางสังคมที่แท้จริงในห้องเรียน เด็กเรียนรู้ที่จะทำหน้าที่ของแต่ละบุคคล และในสภาพของการเป็นสมาชิกของกลุ่ม และมีส่วนร่วมในการที่จะต้องรับผิดชอบ และรู้จักที่จะรอยคอยความสำเร็จของการศึกษาแบบมอนเตสซอรี พัฒนาการทางด้านอารมณ์ และการปรับตัวทางด้านสังคม มีส่วนร่วมอยู่มาก บุคลิกภาพทั้งหมดของเด็กจะได้รับการพัฒนา สติปัญญา ความสามารถในการแยกแยะ ความคิดริเริ่ม และการเลือกอย่างอิสระ มีอารมณ์ที่เหมาะสม เด็กได้รับการฝึกให้มีคุณภาพพื้นฐานทางสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นพลเมืองดี

3.3 การเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรี

โรงเรียนที่ใช้การสอนแบบมอนเตสซอรินั้น กิจกรรมถือเป็นสิ่งสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินไปในโรงเรียน มอนเตสซอรีเชื่อว่า เด็กเล็กควรจะเรียนด้วยร่างกายทั้งหมด โดยเน้นทางด้าน

การฝึกฝนทางประสาทสัมผัส กิจกรรมหรืองานที่เด็กทำจะต้องมีความหมายสำหรับเด็ก เพื่อจะได้นำไปใช้ได้โดยตรงกับตัวของเขาเอง

ภายในห้องเรียนมอนเตสซอรีครูเป็นผู้เตรียมอุปกรณ์มอนเตสซอรีในชั้นตามหลักการของมอนเตสซอรี เมื่อเด็กเข้าไปในห้องเรียนเด็กจะเลือกอุปกรณ์ที่เด็กพอใจจากอุปกรณ์หลายอย่าง ซึ่งอุปกรณ์เหล่านั้นเป็นอุปกรณ์ที่ครูสาธิตให้เด็กดูแล้ว เด็กแต่ละคนจะทำงานกับอุปกรณ์แต่ละชิ้นได้นานตามความต้องการ จากการทำที่เด็กได้ทำงานซ้ำและทำอุปกรณ์ด้วยตนเองโดยไม่ถูกขัดจังหวะทำให้เด็กเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เด็กอาจจะทำงานเป็นกลุ่มได้

อุปกรณ์การเรียนได้วางรูปแบบเอาไว้ให้เด็กได้ทำงานต่าง ๆ เป็นไปตามขั้นตอน งานจะกระตุ้นทำให้เด็กอยากจะทำงานต่อไป และในที่สุดก็ทำงานได้ทั้งหมด การเขียนเป็นจุดรวมของทั้งการเห็น การได้ยิน และการสัมผัส การแสดงออกทางการเขียนจะผ่านขั้นตอนต่าง ๆ จากการสัมผัส รูปทรงเรขาคณิต สัมผัสรูปพยัญชนะ สระ จากบัตรตัวอักษร กระดาษทราย ใช้ดินสอสีลากไปตามกรอบแผ่นภาพโลหะ และเติมลายเส้นไปในกรอบแผ่นภาพโลหะที่ร่างเอาไว้ ประสมคำโดยใช้ตัวอักษรต่าง ๆ และเขียนคำ ลำดับจากรูปธรรมไปสู่นามธรรมนี้ เป็นแนวคิดแฝงอยู่ในการจัดอุปกรณ์การเรียน

การเคลื่อนไหวทุกอย่างในการทำงาน มุ่งหวังที่จะให้ใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาทางสติปัญญา การเคลื่อนไหวสำหรับแต่ละกิจกรรมมีการวิเคราะห์แยกแยะ และใช้ในลำดับขั้นที่เหมาะสมให้เป็นไปตามต้องการ

เด็กแต่ละคนตอบสนองต่อกฎเกณฑ์ภายในของสรีระของเขา และมีการพัฒนาการที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา เด็กแตกต่างกันในระดับของการพัฒนาการใน 3 ด้าน คือ สติปัญญา สังคม และวุฒิภาวะทางด้านอารมณ์ การจัดกลุ่มเด็กแบบมีหลายอายุ และมีอิสระในการเลือกช่วยให้เด็กได้เดินทางไปตามวิถีทางของเขา และได้ทำซ้ำตามความต้องการภายในของเขา มอนเตสซอรีเชื่อว่า เด็กไม่ควรจะพบกับความล้มเหลวจนกว่าเขาจะได้มีโอกาสพบกับความสำเร็จ

ในการทำงาน ครูจะต้องคอยสังเกตว่าเด็กพร้อมที่จะเรียนอุปกรณ์ในขั้นต่อไปหรือยังตามลำดับยากง่าย หรือตามที่นักเรียนร้องขอ การแสดงอุปกรณ์มี 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ

ขั้นที่ 1 เชื่อมโยงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสกับชื่อ..."นี่คือ แขนงไม้"

ขั้นที่ 2 รู้จักชื่อของสิ่งของ..."หยิบแขนงไม้มาให้ครูสิ"

ขั้นที่ 3 จำชื่อได้สอดคล้องกับอุปกรณ์..."นี่คือ อะไร"

ขั้นตอนนี้ จะใช้เมื่อเด็กเรียนรู้ชื่อของอุปกรณ์ คุณภาพ หรือประสบการณ์ บทเรียนนั้น จะมีลักษณะสั้น ง่าย และเป็นปรนัย เด็กจะได้รับการยอมรับนับถือ ถ้าเด็กใช้อุปกรณ์ไม่ถูกต้อง ก็

จะต้องหยิบออกไป แล้วรอโอกาสในการทำต่อไป เด็กที่ไม่สามารถติดตามการใช้อุปกรณ์ได้ แสดงว่ายังไม่พร้อมที่จะเรียนในสิ่งนั้น เด็กจะต้องเริ่มต้นด้วยการทำอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้อย่างอัตโนมัติ และค่อยรู้คำศัพท์เพิ่มขึ้นทีละน้อย

การมีอิสระที่อยู่ในกรอบของความมีวินัย เป็นลักษณะที่จำเป็นในห้องเรียนแบบมอนเตสซอรี เด็กมีอิสระในการทำสิ่งที่ถูกต้อง อิสระของแต่ละคนต้องไม่ไปทำให้เกิดปัญหา กับสิ่งอื่น ๆ โดยทั่วไปเด็กมีอิสระในขอบเขตจำกัด จนกระทั่งเขามีความสามารถในการทำงานตามลำพัง และมีความรู้เกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์ อิสระ และการมีวินัยในตนเองจะต้องดำเนินไปด้วยกัน เด็กซึ่งอาจจะขาดระเบียบ และไม่ค่อยจะมีความเชื่อมั่นเมื่อเริ่มเรียนในโรงเรียนของมอนเตสซอรี จะค่อย ๆ เข้าสู่สภาพปกติจากการได้ทำงาน

ในบรรยากาศของสิ่งแวดล้อมแบบมอนเตสซอรี เด็กจะมีความสนใจในอุปกรณ์และจะใช้อุปกรณ์ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย เด็กจะทำงานซ้ำไปได้อย่างเรื่อย ๆ จากการทำงานเด็กจะมีสมาธิ ผิดกับการทำซ้ำ ความมีระเบียบก็จะเกิดขึ้นในจิตใจ ความถูกต้อง ความมีเหตุผล ก็จะเพิ่มขึ้น ความเข้าใจเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว และพลังความต้องการจะเพิ่มขึ้น

เพื่อที่จะให้วิธีการของมอนเตสซอรีเป็นไปด้วยดี มีประสิทธิผล การเน้นย้ำก็อยู่ที่การใช้เครื่องมือ คือ อุปกรณ์การเรียนให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของอุปกรณ์แต่ละชิ้น ใช้อุปกรณ์ถูกต้อง คำนึงอุปกรณ์ให้ถูกที่ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การให้ความเคารพต่ออุปกรณ์ที่บุคคลอื่นกำลังทำอยู่ เคารพที่ว่างที่มี และได้เลือกแล้ว ใช้อุปกรณ์ได้ถูกวิธีการจากซ้ายไปขวา

จุดสำคัญ และเป็นผลที่ได้จากกระบวนการเรียนด้วยตนเองของมอนเตสซอรีสำหรับเด็ก คือ การพัฒนาในการที่จะเรียนรู้ได้อย่างเชี่ยวชาญด้วยตนเอง

วิธีการสอนของมอนเตสซอรี

Hainstock (1978) ได้นำเสนอว่าวิธีการสอนที่มอนเตสซอรีใช้เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีหลักการที่แน่นอนแต่สิ่งที่จะต้องทำคือค้นหาธรรมชาติที่แท้จริงในตัวเด็กและช่วยให้เขาพัฒนาไปตามที่เขาสามารถทำได้ หลักการ 2 ข้อนี้เป็นแก่นแท้และจุดมุ่งหมายของวิธีการสอน ความสำคัญของวิธีการไม่ได้อยู่ที่ว่าจะจัดการอย่างไร แต่อยู่ที่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเด็กอันจะแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของวิธีการที่จะช่วยเผยความสามารถจากภายในตัวของเด็ก จุดมุ่งหมายของการศึกษาเน้น 2 ด้านคือด้านกายภาพและด้านสังคม ด้านกายภาพมุ่งให้เกิดการพัฒนาตามธรรมชาติตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ในด้านสังคมมุ่งเตรียมบุคคลด้วยสิ่งแวดล้อม การศึกษาเด็กทุกรูปแบบ

จำเป็นต้องใช้รูปแบบนี้คือการส่งเสริมจิตวิญญาณตามธรรมชาติและพัฒนาการทางร่างกายของเด็ก

สภาพแวดล้อมที่จัดขึ้นเป็นสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับเด็ก ครูที่เรียบง่าย และวัสดุอุปกรณ์ที่ประยุกต์ให้เหมาะสมกับเด็กตามที่เด็กจำเป็นต้องเรียนรู้ วิธีการของมอนเตสซอริเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทดลองสอนโดยใช้อุปกรณ์และค่อย ๆ ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ขึ้นเองอย่างเป็นธรรมชาติ เด็ก ๆ จะได้รับอุปกรณ์ซึ่งจะดึงดูดเด็กให้เกิดการเรียนรู้ วิเคราะห์และฝึกทักษะการเคลื่อนไหว อุปกรณ์เหล่านี้ยังช่วยให้เด็กเกิดสมาธิในแบบที่วิธีการสอนโดยการพูดไม่ก่อให้เกิด จุดมุ่งหมายของการศึกษามอนเตสซอริคือการช่วยให้เด็กเล็ก ๆ พัฒนาจิตใจ จิตวิญญาณ และลักษณะทางร่างกาย และไม่ตั้งเงื่อนไขให้กับเด็ก หลังจากที่เรารู้ได้สอนเด็กผ่านอุปกรณ์ที่ดึงดูดการรับรู้แล้ว เราจะต้องคอยจนกว่าจะสังเกตเห็นการพัฒนา นักการศึกษาจึงควรทราบวิธีการวัดพฤติกรรมที่เกิดขึ้นหลังจากการเด็กได้เรียนรู้ สิ่งที่อยู่รอบตัวดึงดูดให้เด็กสามารถฝึกทำอุปกรณ์ซ้ำ ๆ และเกิดการพัฒนาจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง ในขณะที่เด็กเกิดการพัฒนามาจนสามารถปฏิบัติและมีสมาธิอยู่กับสิ่งที่ดึงดูดความสนใจจนไม่ยอมวาง พัฒนาจากการไม่รู้สู่ความเข้าใจ พัฒนาจากการอยู่นิ่งเฉยสู่การลงมือปฏิบัติ เปลี่ยนจากเด็กที่ก่อความวุ่นวายเป็นเด็กที่ให้ความร่วมมือ ผลที่ได้ทำให้เข้าใจข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นในเด็กสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ความวุ่นวายเกิดจากสาเหตุเดียวคือการได้รับอาหารบำรุงจิตใจอย่างไม่พอเพียง ดังนั้นสิ่งที่จะแนะนำให้กับแม่คือเด็กต้องการที่จะทำสิ่งที่น่าสนใจโดยไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือ ไม่ควรรบกวน เมื่อเด็กเริ่มทำบางสิ่งอย่างชาญฉลาดไม่จำเป็นต้องช่วย มนุษย์เกิดมาพร้อมความฉลาดและต้องการอาหารสมอง ถ้าเด็กได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เขาสามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ได้ก็จะเกิดการพัฒนา สุขภาพก็จะดีตามไปด้วย เนื่องจากจิตใจเป็นปกติ

เด็ก ๆ ควรได้เลือกกิจกรรมตามความสนใจ วิธีการอิสระนี้ควรอยู่ในแบบฝึกหัดที่สามารถเรียนรู้ซ้ำ ๆ ได้ ไม่ควรสั่งให้เด็กทำตาม แต่ควรจัดสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กทำให้เด็กสนใจและก่อให้เกิดสมาธิ ควรจัดสิ่งรบกวนที่ไม่จำเป็นออกไป เด็กส่วนใหญ่จะสงบเมื่อได้ทำกิจกรรมเพราะระบบประสาทได้พักผ่อน เทคนิคของวิธีการจะเป็นไปตามคำแนะนำเกี่ยวกับกายภาพตามธรรมชาติและการพัฒนาทางกายภาพของเด็กซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว การเรียนรู้เกี่ยวกับประสาทสัมผัส และการเรียนรู้ด้านภาษา โดยการปฏิบัติงานจะแบ่งเป็น 2 แบบคือ 1) การปฏิบัติงานเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวด้านทักษะความสมดุลและการเดิน และการทำงานสัมพันธ์กันระหว่างการเคลื่อนไหว 2) ด้านประสาทสัมผัสเรียนรู้ผ่านการรับรู้โดยประสาทสัมผัสทั้ง 5 จากสิ่งแวดล้อม เด็กจะได้รับพื้นฐานทางด้านสติปัญญาโดยกิจกรรมเกี่ยวกับการสำรวจ การ

เปรียบเทียบและการตัดสินใจ โดยวิธีนี้เด็กจะถูกจัดให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและสามารถพัฒนาความฉลาดได้ ช่วงอายุของเด็กและความสนใจที่เด็กแสดงออกเป็นสิ่งที่น่าสนใจ พฤติกรรมของเด็กแสดงออกถึงความสามารถสูงสุดของมนุษย์ สิ่งที่ดียิ่งที่สุดของวิธีการมอนเตสซอรีคือการทำให้เด็กเกิดการพัฒนาไปตามธรรมชาติ วิธีการนี้เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเริ่มขึ้นจากการศึกษาเด็กเป็นรายบุคคล

Hainstock ได้กล่าวถึงวิธีการสอนสามขั้นตอน (The Three-Period Lesson) ของ Seguin ไว้ดังนี้

ขั้นแรกเป็นการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ กับชื่อเรียก เช่น ครูหยิบสีขึ้นมาสองสีแล้วบอกว่า "นี่คือสีแดง ส่วนอีกอันคือสีเขียว"

ขั้นที่สองเป็นจำแนกวัตถุด้วยชื่อเรียก โดยการสั่งให้เด็กหยิบสีแดงและสีเขียวขึ้นมา

ขั้นที่สามเป็นการจำชื่อของวัตถุโดยการถามว่านี่คือสีอะไร

วิธีการสอน 3 ขั้นตอนนี้ใช้เป็นวิธีที่ใช้สำหรับสอนความคิดรวบยอดใหม่ด้วยการทำซ้ำ เพื่อช่วยให้เด็กเข้าใจในแบบฝึกหัดที่ครูสาธิตให้ดูได้ดีขึ้น การสอนนี้ยังช่วยให้ครูสังเกตเห็นว่า เด็กสามารถเข้าใจ และซึมซาบสิ่งที่สาธิตให้เด็กดูได้ว่องไวแค่ไหน วิธีการสอนสามขั้นตอนนี้ใช้กับการสาธิตขั้นต้น เมื่อเด็กไม่เข้าใจขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งจะต้องเริ่มสาธิตให้ดูใหม่ ครูต้องแน่ใจว่า เด็กเข้าใจในสิ่งที่ทำให้ดูแล้ว จึงจะดำเนินขั้นต่อไป (จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์, 2543)

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2543) ได้นำเสนอวิธีการสอนของมอนเตสซอรีประกอบด้วย 2 สิ่งด้วยกันคือสภาพแวดล้อมและครูผู้เตรียมสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการของมอนเตสซอรีจึงเป็นระบบ และระเบียบของเด็กแต่ละคนจะสามารถเรียนรู้ได้ตามความพร้อมและความสามารถของตนเองโดยมีครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะ ครูจะต้องได้รับการฝึกอบรมในการใช้อุปกรณ์ของมอนเตสซอรี เพื่อสาธิตวิธีการให้เด็กอีกต่อหนึ่ง

วิธีการของมอนเตสซอรีส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้ในลักษณะที่ดีที่สุด และง่ายที่สุด โดยการให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเอง นอกจากนี้เด็กยังสามารถเรียนรู้และแก้ไขข้อผิดพลาดของตนเองโดยที่ไม่ต้องให้ใครมาบอกว่าเขาผิด เด็กมีอิสระในการเลือกทำอุปกรณ์ที่ครูได้จัดเตรียมไว้แล้วอย่างพิถีพิถัน และจากการที่ได้มีอิสระในการเลือกอุปกรณ์ตามความชอบ และความสนใจของตนแทนการทำตามคำสั่ง จึงทำให้เด็กเกิดความรู้สึกพึงพอใจ นอกจากนี้การกระทำของเด็กจะสนองความต้องการภายในของเด็กเองเนื่องจากได้เลือกทำในสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งในที่สุดเด็กจะค่อย ๆ พัฒนาความเป็นตัวของตัวเองและความเชื่อมั่นในตนเอง นอกจากนี้สิ่งสำคัญในการที่ได้เลือกอุปกรณ์

ตามความต้องการของตนเองคือจะช่วยเหลือพัฒนาเด็กให้เกิดสมาธิ เนื่องจากเด็กจะสนใจทำงานชิ้นนั้นอย่างมีความสงบ เด็กมีความจำเป็นที่จะต้องมีความตั้งใจที่มีสมาธิ เพราะเด็กจะไม่สามารถเรียนรู้ได้เลยหากจิตของเด็กวุ่นวายอยู่ตลอดเวลา

จากการที่เด็กมีอิสระในการเลือกอุปกรณ์เองและปฏิบัติเองตามช่วงเวลาที่ต้องการโดยไม่มีใครมาคอยเร่งหรือกำหนดเวลาให้ จึงทำให้เด็กมีโอกาสที่จะประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติกิจกรรมชิ้นนั้นได้มากขึ้น มอนเตสซอรีไม่เชื่อในเรื่องของการแข่งขัน เพราะเธอมีความเชื่อว่าเด็กไม่ควรที่จะประสบกับความล้มเหลวก่อนที่จะประสบกับความสำเร็จ ดังนั้นในระบบการสอนนี้จึงไม่มีการแข่งขัน เด็กทุกคนมีโอกาสทำงานของตนเองตามความพร้อมของตนเองโดยไม่มีการเปรียบเทียบ และตามช่วงเวลาที่ต้องการ เด็กของมอนเตสซอรีจะไม่ทำงานเพื่อหวังรางวัลหรือเพื่อไม่ให้ถูกทำโทษ รางวัลในระบบนี้คือความสำเร็จที่เด็กได้รับการปฏิบัติกิจกรรม

นอกจากการมีอิสระในการเลือกอุปกรณ์ทำเองจะช่วยส่งเสริมให้เด็กเป็นตัวของตัวเองแล้ว อุปกรณ์ในห้องเรียนยังช่วยส่งเสริมการเป็นตัวของตัวเองให้กับเด็กได้อีกทางหนึ่งด้วย มอนเตสซอรีคิดว่าถ้าเด็กสามารถหยิบ จับ ยก หรือถืออะไรต่ออะไรได้เองโดยไม่ต้องพึ่งผู้ใหญ่ เด็กจะเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น ดังนั้นมอนเตสซอรีจึงจัดให้อุปกรณ์ทุกชิ้นในห้องเรียนมีขนาดพอเหมาะกับเด็กเพื่อที่เด็กจะได้พึ่งตนเอง นอกจากมอนเตสซอรีจะสนับสนุนให้เด็กรู้จักพึ่งตนเองแล้วเธอยังส่งเสริมให้ให้เด็กรู้จักช่วยเหลือผู้อื่นอีกด้วย การที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นทำให้เด็กเกิดความรู้สึกภูมิใจและส่งเสริมให้เด็กเป็นคนที่มีความเชื่อเพื่อแม่และให้ความร่วมมือซึ่งจะติดตัวเด็กไปจนเป็นผู้ใหญ่

นอกจากเด็กจะได้มีอิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีสมาธิ มีความเชื่อเพื่อแม่ และให้ความร่วมมือแล้ว วิธีการของมอนเตสซอรียังจะช่วยฝึกให้เด็กมีวินัยในตนเอง ซึ่งการมีวินัยในตนเองนี้ไม่ได้เกิดจากการถูกบังคับหรือจ้ำจี้จ้ำไช แต่เป็นสิ่งที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นในตัวเองจากการซึมซาบจากสภาพแวดล้อมที่ครูได้เตรียมไว้แล้วเป็นอย่างดี เช่น การที่เด็กมีสมาธิในการปฏิบัติงานของตนเองในมุมที่ตนเองต้องการ โดยไม่ไปรบกวนผู้อื่น การรู้จักเก็บของเข้าที่เดิมทุกครั้งหลังจากการนำมาใช้แล้ว (อุปกรณ์ทุกชิ้นจะมีที่ ๆ เก็บของมันเอง ซึ่งนี่ก็คือการเตรียมสภาพแวดล้อมที่ดีของครู) และการเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้แล้วนั้นให้อยู่ในสภาพที่พร้อมสำหรับเด็กคนต่อไปจะนำไปใช้ได้ทันที สิ่งเหล่านี้ เมื่อเด็กได้ทำได้ปฏิบัติเป็นประจำทุกวันก็จะเกิดเป็นนิสัย และปลูกฝังให้เด็กมีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบ อีกทั้งมีความเกรงใจผู้อื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดความมีระเบียบเรียบร้อยและสงบสุขในสังคมได้อีกต่อหนึ่ง

จุดประสงค์การเรียนรู้การสอนและเนื้อหาสาระ

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้นำเสนอหลักสูตรพื้นฐานสำหรับเด็ก อายุ 3 ถึง 6 ขวบ แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ การศึกษาทางด้านทักษะกลไก (Motor Education) การศึกษาทางด้านประสาทสัมผัส (Education of the Sense) และการเตรียมสำหรับการเขียน และคณิตศาสตร์ (Preparation for Writing and Arithmetic)

สรุปจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม และเนื้อหาได้ ดังนี้

หลักสูตร	
จุดประสงค์	เนื้อหา
<ul style="list-style-type: none"> - การดูแลและจัดการกับสิ่งแวดล้อม - ความสะอาด การจัดลำดับ ความสมดุล มารยาท การเคลื่อนไหวที่น่าดู และถูกต้อง ความรับผิดชอบ - ความรับผิดชอบต่อ ความอดทน จริยศึกษา - การทำงานให้เสร็จสมบูรณ์ - การประชาสัมพันธ์ ความสมดุล - ความสมดุล จังหวะ - การสังเกต - มิติ ประสาทสัมผัสทางตา และการสัมผัส - สี ประสาทสัมผัสทางตา - โครงร่าง ประสาทสัมผัสทางการสัมผัส - กะประมาณน้ำหนัก และประสาทสัมผัส 	<ul style="list-style-type: none"> การศึกษาทางด้านทักษะกลไก แบบฝึกหัดกลุ่มประสบการณ์ชีวิต - การเคลื่อนไหวเบื้องต้นของชีวิตประจำวัน - การดูแลตนเอง - การจัดการเกี่ยวกับข้าวของในบ้าน - เกมเจียบ พืชและสัตว์ งานที่ปฏิบัติด้วยมือ - งานปั้น : แจกัน กระเบื้อง ฯลฯ - การเขียนภาพ ฝึกทางด้านพลศึกษา - เครื่องอุปกรณ์กลางแจ้ง - กิจกรรมอิสระ การเคลื่อนไหวตามจังหวะ การศึกษาทางด้านประสาทสัมผัส ทรงกระบอก ลูกบาศก์ ปริซึม แขนงไม้ ชุดรูปทรงเรขาคณิตและบัตรประกอบ แถบสี กระดานสัมผัส ผ้าสัมผัส แผ่นไม้

หลักสูตร (ต่อ)	
จุดประสงค์	เนื้อหา
ทางการสัมผัส - อุณหภูมิ และประสาทสัมผัสทางการสัมผัส - การสัมผัส และพิจารณามิติและปริมาตร ของแข็งทรงทึบ - ประสาทสัมผัสทางหู - การเตรียมตัวเพื่อไปสู่ระบบการศึกษาสามัญ ต่อไป - การเคลื่อนไหวของมือ - การเตรียมตัวสำหรับการเขียน - การเตรียมตัวสำหรับการอ่านและการเขียน การสัมผัสทางตา และหู - การเขียนโดยธรรมชาติ การประสมคำ การ อ่านพื้นฐานสำหรับการสะกดคำ - การเตรียมตัวสำหรับการเรียนคณิตศาสตร์ ประสาทสัมผัสทางการสัมผัสและตา - การเตรียมตัวสำหรับการเรียนคณิตศาสตร์ - การเตรียมตัวสำหรับการเรียนคณิตศาสตร์.. การนับ - การศึกษาทางด้านพฤกษศาสตร์ - การศึกษาทางด้านภูมิศาสตร์ - การอ่านและประพันธ์เพลง	ขวดน้ำ แท่งรูปทรงเรขาคณิตทึบ การฟังเสียงระฆัง การเตรียมตัวสำหรับการเขียนและ คณิตศาสตร์ ชุดเครื่องแต่งกาย อักษรกระดาดทราย กล่องชุดตัวอักษร ตัวเลขกระดาดทราย ตัวเลข และแขนงไม้ กล่องและแท่งไม้ (ตะเกียบ) 0-9 ชุดใบไม้ ชุดแผนที่ เครื่องมือ และโน้ตทางดนตรี

มอนเตสซอรี สนใจในเรื่องการฝึกฝนทางด้านศิลปะจรรยา แต่ก็ไม่ได้นำความคิดที่
 ต้องการฝึกนี้ มาบรรจุเอาไว้เป็นวิชาใดวิชาหนึ่งในหลักสูตรที่จัดขึ้นมา

การเรียนการสอนศิลปะแบบมอนเตสซอรี

Montessori (1980) ในการวาดภาพนั้นจำเป็นต้องอาศัยการทำงานของมือและตาประสานสัมพันธ์กับเหมือนกับการเขียนหนังสือ การสอนวาดภาพนั้นเน้นที่การเตรียมทักษะในการใช้มือ ในเด็กการทำงานประสานกันของอวัยวะแต่ละส่วนยังไม่ดี แต่เมื่ออวัยวะต่าง ๆ นั้นถูกสร้างมาเพื่อให้ทำงานร่วมกัน การเตรียมมือและสายตาเพื่อการวาดภาพหรือการเขียนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อใดเด็กสามารถวาดภาพหรือเขียนได้โดยมีความสามารถในการใช้อวัยวะต่าง ๆ ประสานสัมพันธ์กันได้อย่างคล่องแคล่วแล้ว เด็กจะไม่ยอมหยุดพฤติกรรมการวาดภาพหรือการเขียนหนังสือเลย จึงควรได้มีการอธิบายถึงองค์ประกอบที่จำเป็นในการวาดภาพอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ใช่แค่ส่งเสริมด้านการวาดภาพเท่านั้นแต่ยังช่วยส่งเสริมการเขียนหนังสืออีกด้วย

การเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีจึงต้องสร้างความเข้าใจให้แจ่มชัดในการที่จะกล่าวถึงกระบวนการในการวาด ระบบมอนเตสซอรีไม่มีการกำหนดบทเรียนในการวาดภาพหรือตัวแบบที่แน่นอนตายตัว แต่เด็กก็สามารถวาดดอกไม้ นก ทิวทัศน์ และแม้แต่ภาพในจินตนาการสังเกตเห็นได้บ่อย ๆ ว่าเด็กมักจะวาดภาพลงในหน้ากระดาษที่ฝึกเขียนหรือทำเลข บางทีก็เขียนตัวเลขหรือวาดภาพ บางครั้งก็วาดรูปเรขาคณิตเป็นกรอบหรือใช้เรขาคณิตมาประดับตกแต่งการวาด

สิ่งจำเป็นในการวาดภาพคือต้องเตรียมมือและความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติและแสดงออกมาโดยการวาด ระบบมอนเตสซอรีไม่สอนวาดภาพโดยการวาดเป็นตัวอย่างให้เด็กดู แต่จะสอนโดยการเตรียมสิ่งที่จำเป็นสำหรับการแสดงออกให้กับเด็ก ซึ่งมอนเตสซอรีเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการวาดอิสระ (Free Drawing) ที่ไม่น่าเกลียด เข้าใจได้ และเป็นการผลักดันให้เด็กเริ่มต้นปฏิบัติงานด้านศิลปะ อีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยได้คือต้องผลักดันให้เด็กเกิดการเรียนรู้ในทุกรูปแบบ ได้วิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์องค์ประกอบ ซึ่งการวาดภาพมีองค์ประกอบที่หลากหลาย ทั้งโครงร่างและสี การเตรียมสำหรับโครงร่างคือการฝึกการนำเส้นมาประกอบกัน เป็นการเตรียมการฝึกควบคุมกล้ามเนื้อมือ ส่วนด้านการใช้สีจะเน้นการใช้พู่กันและสีน้ำ สีพาสเทลเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้วิธีการใช้วัสดุศิลปะต่าง ๆ การตัดกระดาษสีก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งของศิลปะดังเช่นที่ Oswald นักจิตวิทยาชื่อดังชาวเวียนนาได้กล่าวไว้ กระดาษสีสวย ๆ ช่วยให้เกิดมุมมองทางวิทยาศาสตร์ในการชื่นชมความผสมกลมกลืนกันของแม่สี เส้นและสีทำให้เกิดความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน เป็นการเรียนรู้คุณสมบัติแต่ละสิ่งแล้วนำมาประกอบกันเพื่อแสดงออกทางศิลปะ

คนแต่ละคนจะสมบูรณ์ได้โดยได้รับการศึกษาในแบบที่จะต้องไม่รบกวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในความเป็นจริงอุปสรรคต่าง ๆ จะเป็นตัวแทรกแซงการทำงานที่รบกวน

การแสดงออกจากภายใน โดยอาจเกิดจากการพยายามสอนวิธีการวาดภาพแบบโดยตรง วิธีการสอนวาดภาพของมอนเตสซอรีจะเหมือนกับการสอนให้เขียน เรียกวิธีการนี้ว่าเป็นการสอนทางอ้อม ผลที่ได้คือเด็กสามารถแสดงความเป็นตัวเองออกมาและวาดภาพเป็นร้อย ๆ ภาพได้ในวันเดียว โดยไม่รู้สึกรู้สึเหนื่อยหรือเบื่อหน่าย ในการวาดจะไม่มีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องเหมือนการเขียน และไม่ได้หมายความว่าเด็กที่ชอบวาดจะเติบโตขึ้นเป็นศิลปิน พอถึงช่วงเวลาหนึ่งเด็กทุกคนจะไม่สนใจในการวาดภาพ ความถดถอยทางศิลปะโดยเฉพาะด้านกรวดานี้เป็นที่สนใจของคนหลายกลุ่มโดยเฉพาะนักจิตวิทยาศิลปะ Cizek ได้ยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในด้าน Free art ในเวียนนา สังเกตว่าเด็กหลายคนที่มีความกระตือรือร้นในการทำงานศิลปะและทำได้ดี อยู่ ๆ ก็เลิกสนใจในศิลปะและหยุดการพัฒนา ส่วน Revesz (นักจิตวิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ) กล่าวถึงประสบการณ์ของเธอว่า เด็กที่เริ่มพัฒนาการแสดงออกทางภาษาและวัฒนธรรมจะค่อย ๆ ละทิ้งความสามารถทางศิลปะไปเรื่อย ๆ อาจเป็นเพราะศิลปะดูน่าสนใจน้อยลงหรือเด็กไม่ได้ถูกส่งเสริมความสามารถทางศิลปะ หรือเด็กหันไปสนใจความสามารถด้านอื่นแทน ตัวอย่างที่พบเห็นได้บ่อยเช่นเด็กที่มีความสามารถทางดนตรีหรือที่มีความสามารถในการคิดเชิงนามธรรม (คณิตศาสตร์หรือตรรกะ) จะไม่ประสบความสำเร็จทางศิลปะหรือละทิ้งศิลปะ จากการศึกษาทางจิตวิทยาในเด็กที่มีพรสวรรค์ทางดนตรีในช่วงอายุเดียวกันพบว่าความสามารถทางการวาดภาพจะพัฒนาได้ช้ากว่าและด้อยกว่าความสามารถในการเล่นดนตรี (Gaza Revesz : The Psychology of a Musical Prodigy) นี่จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมเด็กจึงละทิ้งการวาดภาพเมื่อเริ่มหัดเขียนหนังสือและใช้การวาดเป็นการตกแต่งกรอบในหน้ากระดาษแทน

การค้นพบภาพวาดเขียนสีโบราณของมนุษย์ถ้ำที่วาดสัตว์ในลักษณะเคลื่อนไหวทำให้เราเห็นถึงอัจฉริยภาพทางการวาดที่มีอยู่ในมนุษย์ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ แต่การวาดเหล่านั้นไม่ใช่เพียงวิธีการพยายามที่จะแสดงออกหรือสื่อสารทางความคิด แต่สามารถตีความว่าเป็นการแสดงออกทางความเชื่อได้เช่นกัน กล่าวได้ว่าการแสดงออกเป็นสัญชาตญาณที่มีอยู่ในคนที่ต้องการค้นหาวิธีการแสดงออก ซึ่งวิธีการแสดงออกนี้ทำได้ 2 อย่างคือ 1.เขียนบรรยายความคิด 2.วาดเพื่อแสดงออกทางศิลปะ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเด็กส่วนใหญ่ชอบการวาดภาพ ซึ่งก็ไม่ได้เกี่ยวกับพรสวรรค์ทางศิลปะของเด็ก และสุดท้ายก็ไม่ได้มุ่งหมายไปสู่การเป็นศิลปิน การเขียนเกิดขึ้นเมื่อเด็กไม่สามารถแสดงความคิด ความรู้สึกเกี่ยวกับความประทับใจที่เกิดขึ้น ดังนั้นมือที่ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารจึงเกิดการวาดภาพเพื่อการแสดงออก

ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเขียนหนังสือของมนุษย์นั้นแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างการเขียนหนังสือและการวาดภาพ ดังที่เห็นได้จากการประดิษฐ์อักษรภาพ ซึ่งแสดงให้เห็น

ได้จากหลักฐานและเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับอักษรภาพของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่พบเห็นได้มากมายว่ามีลักษณะคล้ายกับการวาดอิสระของเด็ก โดยเฉพาะการวาดภาพคน ภาพวาดเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนว่าเป็นการสื่อสารกับบุคคลอื่น โดยมีความหมายที่แตกต่างจากเสียงของมนุษย์ ต่อจากยุคอักษรภาพโบราณเข้าสู่ยุคที่มีการพัฒนามาใช้สัญลักษณ์แทนคำ พยางค์ ที่ไม่อาจเข้าใจได้ (เหมือนภาพวาดของเด็ก) และไม่จำเป็นต้องตีความ

การวาดภาพช่วยให้การเขียนหนังสือเป็นไปได้ง่ายขึ้น และการวาดไม่ได้สื่อถึงคำหรือความคิดแต่เสียงที่ใช้พูดภาษาทำให้เกิดเป็นภาษาเขียนอย่างง่าย ๆ และทำให้เกิดภาษาพูดในเวลาเดียวกัน การแสดงออกทางความคิดสามารถถ่ายทอดออกมาได้โดยผ่านอวัยวะทั้งทางมือและการพูด สรุปว่าวิธีที่ดีที่สุดในการวาดนั้นไม่ควรปล่อยให้วาดอย่างอิสระ แต่ควรเตรียมการฝึกปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติด้วยการฝึกการใช้มือ พรสวรรค์จึงจะปรากฏออกมาเองและไม่ควรมีแบบฝึกหัดที่กำหนดมาเพื่อฝึกฝนการวาดโดยเฉพาะ บทเรียนที่ไม่ดีเหล่านั้นอาจทำให้เกิดการต่อต้าน และเพื่อไม่ให้เด็กละทิ้งความพยายามในการแสดงออกเพราะมือไม่สามารถถ่ายทอดด้วยการวาดได้ จำเป็นต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่มีความหมายต่อการแสดงออกและเตรียมมือให้ทำหน้าที่ของมือได้อย่างดีที่สุด สร้างดวงตาที่จดจ่อยละเอียดได้อย่างถูกต้องแม่นยำที่สุด และเปิดโอกาสให้เกิดแรงบันดาลใจจากสิ่งสวยงาม เด็กจะได้รับแรงกระตุ้นอย่างเป็นธรรมชาติทำให้เขารู้สึกสนุกจากการได้ฝึกปฏิบัติจนสามารถวาดภาพที่สวยงามได้

Revesz พูดเกี่ยวกับวิธีการมอนเตสซอรีและตอบคำถามในหัวข้อ free drawing ดังนี้ โรงเรียนแบบมอนเตสซอรีไม่ได้ยับยั้งการวาดอิสระแต่มอนเตสซอรีทำให้เด็กค้นพบความน่าพอใจอันยิ่งใหญ่ในการวาดอิสระ พร้อม ๆ กับพัฒนาการรับรู้ทางด้านสีและรูปทรงราวกับเป็นแบบฝึกฝนมือและตา การฝึกมือเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะมือเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงความฉลาดของมนุษย์ มือเป็นอวัยวะที่ถ่ายทอดความคิด

ผลการศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของมือในเชิงจิตวิทยา กล่าวว่า วิธีการสอนแบบมอนเตสซอรีเป็นวิธีที่มุ่งเน้นการพัฒนามือให้ใช้ได้เป็นอย่างดี การศึกษาวิจัยในช่วง 12 ปีที่ผ่านมาเกี่ยวกับมือทำให้เข้าใจถึงความมหัศจรรย์ของมือที่รับสัมผัสและเคลื่อนไหว มือทำให้การทำสิ่งต่าง ๆ จากความคิดเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ เป็นการแสดงตัวตนและเพื่อแสดงอารยธรรมในงาน ถ้าไม่มีมือที่สามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ก็ไม่มี ความหมาย มือเป็นอวัยวะที่สำคัญในการแสดงออกและสร้างสรรค์ ในวัยทารกมือเป็นสิ่งที่พัฒนาสติปัญญาและในวัยผู้ใหญ่มือก็เป็นสิ่งที่ควบคุมชะตากรรมบนโลกใบนี้

กิจกรรมการสอน

Gettman (1987) ได้นำเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีซึ่งแบ่งได้เป็น 5 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต (Practical Activities) 2) กิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัส (Sensorial Activities) 3) กิจกรรมเกี่ยวกับภาษา (Language Activities) 4) กิจกรรมเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ (Mathematics Activities) 5) กิจกรรมด้านวัฒนธรรม (Culture Activities) โดยได้อธิบายเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1) กิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต (Practical Activities)

กิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตเป็นกิจกรรมที่สอนเกี่ยวกับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงกับเด็ก ช่วยฝึกให้เด็กสามารถปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยตัวเองได้เหมือนกับผู้ใหญ่ ในห้องเรียนมอนเตสซอรีเด็กไม่ได้มีบทบาทเป็นแค่นักบุกเบิกหรือนักผจญภัย แต่เด็กจะได้ค้นพบโลกที่เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เด็กไม่ได้ถูกบังคับให้จัดเรียงตัวเลขหรืออ่านหนังสือภาพ แต่เด็กจะได้รับการสอนเกี่ยวกับประสบการณ์จริงเพื่อให้สามารถวางแผนเกี่ยวกับชีวิตตัวเองได้ ตลอดจนได้ฝึกการอ่านและเขียน เด็กจะได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคมและความพยายามที่จะเข้าใจผู้อื่น ซึ่งมอนเตสซอรีเรียกว่าเป็นกิจกรรมด้านประสบการณ์จริงในชีวิต ซึ่งจะสอนให้เด็กพยายามช่วยเหลือตัวเอง เช่น การแต่งตัว การทำความสะอาดบ้าน กิจกรรมเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อเตรียมเด็กให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ในสังคม ซึ่งเนื้อหาของกิจกรรมสามารถปรับให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมได้ แต่กิจกรรมด้านประสบการณ์ชีวิตส่วนหนึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถใช้ได้ในทุก ๆ ที่ อุปกรณ์ที่ใช้ต้องไม่ใช่ของเล่น แต่เป็นของที่สร้างขึ้นเหมือนที่ใช้ในชีวิตจริงแต่เป็นขนาดที่เหมาะสมกับเด็ก อุปกรณ์สำหรับแบบฝึกหัดกลุ่มประสบการณ์ชีวิตจะให้พื้นฐานในด้านทักษะการจัดการ พัฒนาตนเองและการดูแลสิ่งแวดล้อม เด็กเรียนรู้กิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตเพื่อเรียนรู้การทำงานเป็นกระบวนการมากกว่าการแค่ทำได้

Gettman ยังได้กล่าวเกี่ยวกับถึงวิธีการสอนอุปกรณ์มอนเตสซอรีให้มีประสิทธิภาพว่า ในการสอนกิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต ครูต้องค้นหาวิธีที่มีประสิทธิภาพและดีในการแสดง ให้เด็กเห็นวิธีการ วิธีที่ดีที่สุดคือก่อนการสอนครูต้องฝึกฝนด้วยตนเองอย่างซ้ำ ๆ และจดบันทึกทุก ๆ ขั้นตอน ขั้นตอนใดที่ไม่เป็นประโยชน์ให้ตัดทิ้งไปเหลือไว้แต่ขั้นตอนที่จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมเป็นประโยชน์และประสบผลสำเร็จ ข้อมวิธีการนั้นหลาย ๆ ครั้งและปรับปรุงให้ดีขึ้นจนกว่าจะแน่ใจว่ามีประสิทธิภาพ เมื่อครูสามารถทำกิจกรรมการสอนเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำ เมื่อนั้นจึงพร้อมที่จะนำไปแสดงให้เด็กดูในชั้น

ขณะที่แสดงให้เห็นเด็กดูในชั้นเรียนจะต้องสามารถทำได้อย่างชัดเจน เน้นย้ำช่วงของการปฏิบัติกิจกรรมที่สำคัญที่ละขั้นตอน ถ้ากิจกรรมใดที่มีขั้นตอนซับซ้อน ค่อย ๆ ทำให้เด็กดูที่ละขั้นตอน ถ้าเด็กไม่ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกิจกรรม ครูจะต้องมีวิธีการสำรองเพื่อทำให้เด็กเกิดความเข้าใจและสามารถปฏิบัติกิจกรรมได้ หากกิจกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมครูสามารถนำมาในชั้นเรียนได้

2) กิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัส (Sensorial Activities)

กิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัสมีจุดมุ่งหมายขั้นต้นของกิจกรรมเพื่อช่วยให้เด็กจำแนกความหลากหลายของประสาทสัมผัสได้ โดยเด็กจะต้องทำการพัฒนาประสาทสัมผัสจากกิจกรรมง่าย ๆ ไปสู่กิจกรรมที่ทำทนายการใช้ประสาทสัมผัสที่มีความซับซ้อนขึ้น จากนั้นนำความรู้ที่ได้ไปจัดระเบียบเพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างของประสาทสัมผัสแต่ละส่วน ประสาทสัมผัสจะขยายการรับรู้เมื่อเด็กได้เรียนรู้กิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัสใหม่ ๆ และกิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัสจะช่วยกลมเกลอกการรับรู้ทางสัมผัสเพราะเด็กจะได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสจะถูกออกมาให้ดึงดูดเด็กทำจากวัสดุจำพวกไม้ เมล็ดข้าว พวงข้าว ผ้าย ผ้าไหม ขนสัตว์ และหิน อุปกรณ์จะถูกออกมาให้สามารถจัดกระทำได้ มีมิติ สัดส่วนที่สวยงามลงตัว เหมาะสมกับขนาดของมือและแขนเด็ก มีสีสันที่สวยงาม รูปทรงที่เรียบง่ายแต่ชัดเจน

Gettman ได้กล่าวถึงวิธีการสอนกิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัสว่าสามารถใช้วิธีการสอน 3 ขั้นตอน โดยขั้นแรกนำเสนอให้เด็กเห็นถึงความแตกต่างของวัสดุ 2 สิ่ง เช่น กลองเสียงที่มีเสียงดังที่สุดและเบาที่สุด หรือแผ่นไม้ที่มีพื้นผิวหยาบมากที่สุดกับพื้นผิวที่เรียบที่สุด ต่อจากนั้นให้เด็กจัดกลุ่มอุปกรณ์ที่มีความคล้ายกันหรือสัมพันธ์กัน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ขั้นตอนที่สุดท้ายเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะของรูปแบบต่าง ๆ โดยการให้เด็กจัดเรียงอุปกรณ์ทีละหน่วยเพื่อดูการเพิ่มขึ้นหรือลดลง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของจำนวนอุปกรณ์จะทำให้เด็กซึมซับความเข้าใจเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ทางอ้อม กิจกรรมด้านประสาทสัมผัสเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ทักษะทางกายภาพและสติปัญญา ด้านกายภาพต้องใช้ไหวพริบทางประสาทสัมผัสและไหวพริบด้านการจัดการอุปกรณ์ ส่วนสติปัญญาต้องใช้ความจำและการคิดตัดสินใจในการจับคู่ จับกลุ่ม และจัดระเบียบอุปกรณ์

3) กิจกรรมเกี่ยวกับภาษา (Language Activities)

กิจกรรมด้านภาษาว่าเป็นการเตรียมเด็กสำหรับการเขียนและการอ่าน โดยในขั้นต้นจะเน้นการเพิ่มพูนทักษะทางการพูด ในช่วง 2 ปีแรกของชีวิต เด็กมองเห็น ได้ยินและพบเจอกับสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ได้คิดถึงเหตุผลหรือพูดถึง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกเก็บไว้จนกว่าจะสามารถแยกแยะหรือเข้าใจได้ กิจกรรมเกี่ยวกับภาษาของเด็กจะเกี่ยวข้องกับการจำแนกรูปภาพที่จะช่วยให้เด็กนิยามและจัดการสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบได้ เด็กจะสามารถเรียกชื่อ เชื่อมโยงสิ่งที่สัมพันธ์กันและแยกแยะสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กันได้ การเตรียมให้เด็กเรียนอ่านและเขียนเป็นสิ่งสำคัญเพราะโลกมีการใช้การอ่านและเขียนในการสื่อสารและคนก็ใช้การสื่อสารดังกล่าวแสดงความต้องการของตน การจำแนกรูปภาพแสดงให้เด็กเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ มีอยู่บนโลกและมีความหมายในตัวเอง หลังจากนั้นจึงใช้กิจกรรมที่กระตุ้นความสนใจเขียนและอ่าน มันง่ายขึ้นถ้าเราให้สอนให้เด็กบันทึกความคิดของเขาเอง ซึ่งจะส่งผลให้เขาอยากอ่านความคิดของคนอื่นด้วย

กิจกรรมที่จะเตรียมให้เด็กเขียนได้แก่การใช้อุปกรณ์ตัวอักษรเคลื่อนที่ เด็กจะเชื่อมโยงเสียงของตัวอักษรเข้ากับรูปทรงที่มองเห็น รูปทรงของตัวอักษรมีรูปร่างเหมือนในอักษรกระดาษทราย การสอนตัวอักษรเคลื่อนที่จะช่วยให้เด็กเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนว่าเป็นการบันทึกความคิดและความคิดสามารถถ่ายทอดได้ด้วยการเขียนนอกเหนือจากการพูด การเขียนด้วยตัวอักษรนี้จะทำให้เด็กคุ้นเคยกับการแสดงออกทางความคิดด้วยการเขียน เป็นการเตรียมไปสู่การเขียนโดยใช้ดินสอกับกระดาษ สิ่งสำคัญคือจะต้องมีการบันทึกว่าเด็กได้เรียนเขียนคำใดไปบ้าง และต้องให้เด็กได้ฝึกสะกด เด็กไม่ควรถูกลงโทษหรือแก้ไขถ้าหากสะกดคำผิดซึ่งจะทำให้เด็กละทิ้งการเขียน การสะกดคำได้ถูกต้องจะมาพร้อมกับการอ่าน การอ่านและเขียนจะถูกสอนเด็กอย่างสนุกสนานและได้รับประโยชน์ซึ่งจะช่วยให้เด็กเข้าใจและชื่นชอบโลก พร้อมทั้งจะแสดงความคิดและประสบการณ์กับคนอื่น

4) กิจกรรมเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ (Mathematics Activities)

กิจกรรมเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ไว้ว่าขั้นแรกต้องแนะนำให้เด็กเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ และการจำแนกลักษณะ ผ่านกิจกรรมเกี่ยวกับประสาทสัมผัส ต่อจากนั้นเด็กจะได้เรียนทักษะด้านการใช้สติปัญญาเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ ผ่านกิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตและประสาทสัมผัส และเด็กจะได้เรียนเกี่ยวกับความถูกต้องแม่นยำ การคำนวณ และการซ้ำ ส่วนกิจกรรมด้านคณิตศาสตร์จะแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ การแนะนำเกี่ยวกับตัวเลข ระบบทศนิยม จำนวนหลักสิบและการนับ โต้ะคณิตศาสตร์ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยด้านการคิดเชิงนามธรรมเกี่ยวกับตัวเลข

กิจกรรมเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ก็เหมือนกับกิจกรรมอื่น ๆ ของมอนเตสซอรีที่ไม่ใช่การสอนตามที่ได้จัดทำหลักสูตรไว้ แต่เป็นประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากการเล่นอย่างเพลิดเพลิน ไม่มีการกดดันหรือเร่งรัดเด็ก เช่นกันเดียวกับกิจกรรมอื่น ๆ ถ้าเด็กทำผิด ให้พิจารณาว่าเป็นความผิดพลาดที่เกิดขึ้นชั่วขณะหรือเกิดจากความไม่ตั้งใจ หรือเกิดจากความผิดพลาดเกี่ยวกับความคิดของเด็กเอง ครูควรยอมรับและและไม่แสดงออกว่าผิดหวังควรปล่อยให้กิจกรรมดำเนินไปจนจบ หลังจากนั้นครูควรแสดงให้เด็กเข้าใจใหม่อย่างชัดเจนด้วยการย้อนกลับไปกิจกรรมก่อนหน้าหนึ่งหรือสองกิจกรรม เพื่อให้เด็กทำความเข้าใจในหลักการเสียใหม่

5) กิจกรรมด้านวัฒนธรรม (Culture Activities)

กิจกรรมด้านวัฒนธรรมว่ามอนเตสซอรีมีแนวคิดที่เฉพาะเกี่ยวกับการเตรียมคนให้เข้ากับการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม มอนเตสซอรีเชื่อว่าวิวัฒนาการของมนุษยชาติเป็นเหตุให้เกิดรูปแบบทางพฤติกรรม และจากการสังเกตเด็กจนสามารถแบ่งรูปแบบพฤติกรรมออกเป็น 14 ชนิด ได้แก่ การค้นหา การจัดระเบียบ การอยู่ในสังคม การสื่อสาร ความคิด ความอยากรู้อยากเห็น การคิดคำนวณ การทำงาน การทำซ้ำ สมาธิ การควบคุมตนเอง ความสมบูรณ์แบบ การคิดสร้างสรรค์ และอิสรภาพ กิจกรรมในส่วนของวัฒนธรรมจึงครอบคลุมสิ่งเหล่านี้ ขึ้นแรกเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ที่อยู่บนพื้นฐานของการค้นหาและการสอนให้เข้าใจว่ามีสังคมอีกมากมายบนโลกใบนี้ ซึ่งแต่ละที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันไป แล้วจึงสอนเรื่องเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตซึ่งเกี่ยวกับการจัดระเบียบประเภทของต้นไม้ สัตว์ ที่ทำให้เด็กเข้าใจความหลากหลายของชีวิตและการดำรงชีวิต จากนั้นจึงสอนเรื่องประวัติศาสตร์โดยใช้ระยะเวลาเป็นตัวกำหนด

สรุปได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชั้นเรียนมอนเตสซอรีจะเน้นการเตรียมความพร้อม 5 ด้าน คือ การใช้ชีวิตผ่านกิจกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมประสาทสัมผัส การแสดงออกถึงความคิดความต้องการและเตรียมความพร้อมด้านการเรียนเขียนอ่านผ่านกิจกรรมด้านภาษา การเรียนเกี่ยวกับการจำแนก การจัดระเบียบ การใช้ความคิดเชิงนามธรรม และเหตุผลผ่านกิจกรรมคณิตศาสตร์ และการเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทุกวันผ่านกิจกรรมวัฒนธรรม กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเน้นให้เด็กสามารถช่วยเหลือตัวเองในชีวิตประจำวันสอนให้รู้จักความจริงที่เกิดขึ้น เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตในสังคม ตลอดจนเพื่อฝึกฝนทักษะที่จะเป็นสำหรับการใช้ชีวิตต่อไปในวันข้างหน้า การเรียนรู้ด้านต่าง ๆ เน้นการเรียนผ่านการเล่นอุปกรณโดยที่ครูเป็นผู้แสดงวิธีการเล่นต่าง ๆ ที่ละขั้นตอนอย่างช้า ๆ ให้เด็กดู เด็กจะได้รับอิสระในการค้นหาวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างไม่มี การกดดันหรือบีบบังคับ

สื่อการสอนและการจัดชั้นเรียน

อุปกรณ์การสอนแบบมอนเตสซอรี

Hainstock (1978) อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีถูกออกแบบให้มีคุณสมบัติที่เด่นและมีการทดสอบอย่างชัดเจน อุปกรณ์ดึงดูดเด็กให้ทดลองปฏิบัติ สังเกต เปรียบเทียบวัตถุต่าง ๆ ตัดสินให้เหตุผล และอุปกรณ์เหล่านี้สามารถเรียนรู้ ๆ ได้ การสอนผ่านอุปกรณ์ช่วยควบคุมข้อผิดพลาด การให้ความสำคัญกับความผิดพลาดเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าเราต้องการความสมบูรณ์แบบก็ควรจะคำนึงถึงข้อบกพร่องและแก้ไขมัน การกระทำผิดเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องแก้ไขหรือกำจัดมันออกไป เรียกว่า "การควบคุมความผิดพลาด" เด็กจะเรียนรู้ด้วยตัวเองจากการทดลองทำหลาย ๆ วิธี ก่อให้เกิดสมาธิ ซึ่งวิธีการนี้สอดคล้องกับที่ Kamii and De Vries (อ้างถึงในพรหม นิลวิเชียร, 2535) กล่าวว่าควรให้โอกาสเด็กวัยก่อนปฏิบัติการได้ผ่านขั้นตอนของการทำผิด ความรู้จะค่อย ๆ พัฒนาจากความถูกต้องน้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุด ถ้าเราต้องการให้เด็กประสบความสำเร็จในการพัฒนาถึงขั้นปฏิบัติการปกติ เราจะต้องปล่อยให้เขาสร้างความรู้ด้วยตนเอง แทนที่จะพยายามให้ความรู้ที่จัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้วแก่เขา ซึ่งเป็นความรู้ของผู้ใหญ่ มโนทัศน์ความรู้ของเด็กเล็กจะผิดเสมอ เพราะมโนทัศน์ยังไม่พัฒนาเต็มที่ถึงขั้นปฏิบัติการปกติ โดยธรรมชาติแล้วเด็กก่อนวัยปฏิบัติการปกติ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำ "ผิด" ในการเรียนรู้มโนทัศน์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น เด็กอาจทำนายว่าเหล็กชิ้นนี้ลอยน้ำได้ ถ้าหากครูหรือผู้ใหญ่พยายามจะบอกคำตอบที่ถูกให้กับเด็ก เด็กก็จะจำคำพูดและนำไปแทนที่การคิดและแทนที่การทดลองต่อไป อันตรายที่อาจเกิดขึ้นก็คือ เด็กจะเชื่อผู้ใหญ่และให้ค่าของคำตอบทางวาจา นั้นมากกว่าตัวความรู้ที่ได้รับเด็กจะเชื่อว่าคำพูดมีความสำคัญมากกว่าตัววัตถุซึ่งมันแสดงว่าความรู้อยู่ในคำพูด ไม่ใช่อยู่ที่การกระทำ เด็กที่ไม่สามารถแสดงความเข้าใจออกเป็นคำพูดอาจจะเข้าใจสิ่งที่เขาได้กระทำด้วยตัวเอง การทำผิดของเด็กนั้นมีส่วนที่ถูกต้องปนอยู่ การให้เหตุผลจะไม่ผิดทั้งหมด เป็นเพียงแต่ยังไม่สมบูรณ์เท่านั้น

อุปกรณ์ที่ใช้สอนจะไม่มีคำแนะนำเนื้อหาให้กับเด็กแต่จะให้ได้เด็กเรียนรู้เนื้อหาจากการปฏิบัติอุปกรณ์ ซึ่งจะช่วยให้เด็กจำแนกความแตกต่างทั้งด้านคุณภาพและจำนวน อุปกรณ์มีสี มิติ รูปร่างและเสียงที่ต่างต่างกัน ความรู้จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ สังเกต เปรียบเทียบและจำแนก กิจกรรมจะช่วยให้เด็กสังเกตสิ่งแวดล้อม ค้นหาจนเกิดเป็นความรู้ที่ชัดเจน อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีทำให้การศึกษาเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติจึงไม่จำเป็นต้องยึดติดกับความสามารถของครูในการสอนแต่ทำให้เกิดเป็นระบบการสอนด้วยตัวอุปกรณ์เอง วัตถุที่ใช้สอนจะต้องกระตุ้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติและมีความน่าสนใจในตัวเอง อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีจะเป็นการเรียนรู้ด้านประสาท

สัมผัส เมื่อเด็กเรียนรู้ด้วยตัวเองรู้จักควบคุมและแก้ไขข้อผิดพลาดจากการเรียนอุปกรณ์ครูจึงมีบทบาทเป็นผู้สังเกตการณ์

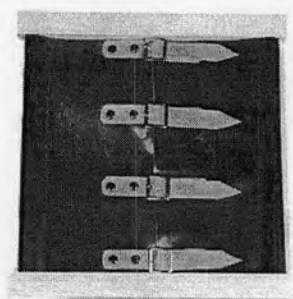
จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้กล่าวถึงอุปกรณ์การสอนแบบมอนเตสซอรีเกี่ยวกับการจัดเตรียมอุปกรณ์การสอนด้วยการสังเกตเด็ก สังเกตการณ์ใช้อุปกรณ์ของเด็ก สิ่งที่เด็กใช้ก็จะให้คงไว้เพื่อใช้ต่อไป สิ่งที่เด็กไม่สนใจก็จะขจัดทิ้งไป อุปกรณ์ที่ใช้ตั้งแต่เริ่มต้นมีการสอนแบบมอนเตสซอรีก็ยังคงมีการใช้ในโรงเรียนมอนเตสซอรีในปัจจุบัน แต่ก็ยังมีความแตกต่างกันไปในแต่ละห้องที่ การจัดทำอุปกรณ์ขึ้นมาก็เพื่อที่จะกระตุ้นความต้องการในการทำงานของเด็กและการเรียนโดยการปฏิบัติ อุปกรณ์จะช่วยให้เด็กควบคุมตัวเองได้ดีขึ้น และทำงานได้ตามลำดับความง่ายไปสู่งานที่ยากขึ้นไป อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีแต่ละชิ้นจะมีจุดมุ่งหมายเฉพาะ จุดเน้นอยู่ที่การรับรู้โครงสร้างของอุปกรณ์ที่จัดไว้ นั้น เพื่อทำให้เกิดการรับรู้โดยผ่านทางประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว อุปกรณ์แต่ละชิ้นครูจะเป็นผู้แสดงวิธีการใช้อุปกรณ์หรือสาธิตการใช้อุปกรณ์ให้แก่เด็ก วิธีการจะต้องทำให้เด็กเกิดความสนใจเพื่อที่หลังจากนั้นเด็กจะทำได้ต่อไป มอนเตสซอรีได้จัดอุปกรณ์คู่ขนานสำหรับเด็กที่ต้องการงานเพิ่มเติม อุปกรณ์มอนเตสซอรีเป็นอุปกรณ์สำหรับแก้ไขข้อผิดพลาดด้วยตนเอง และอุปกรณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในสังคมและเป็นประโยชน์ในการเริ่มการเรียนรู้ อุปกรณ์พื้นฐานในห้องเรียนแบบมอนเตสซอรีสำหรับเด็ก 2 ปีครึ่งหรือ 3 ปี ถึงอายุ 6 ปี โดยได้แบ่งหมวดของอุปกรณ์ในห้องเรียนแบบมอนเตสซอรีออกเป็น 3 หมวด คือ 1) อุปกรณ์ด้านการศึกษาทางทักษะกลไก 2) อุปกรณ์ทางด้านประสาทสัมผัส 3) อุปกรณ์สำหรับการศึกษาวิชาการ

ส่วน Gettman (1987) ได้กล่าวถึงอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมการสอนในชั้นเรียนแบบมอนเตสซอรีประกอบด้วย 1) อุปกรณ์สำหรับแบบฝึกหัดกลุ่มประสบการณ์ชีวิต 2) อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัส 3) อุปกรณ์สำหรับการศึกษาวิชาการ 4) อุปกรณ์สำหรับการศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ 5) อุปกรณ์สำหรับภูมิศาสตร์ และอุปกรณ์สำหรับดนตรี

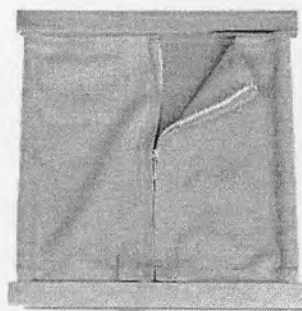
โดยยกตัวอย่างอุปกรณ์การสอนแบบมอนเตสซอรีดังนี้

1) อุปกรณ์สำหรับแบบฝึกหัดกลุ่มประสบการณ์ชีวิต (Practical Life) เป็นอุปกรณ์ที่สอนเกี่ยวกับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงกับเด็ก ช่วยฝึกให้เด็กสามารถปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวเองได้เหมือนกับผู้ใหญ่ ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ครูสามารถเลือกให้เหมาะสมกับสังคมและวัฒนธรรมได้ ส่วนรายการต่อไปนี้เป็นอุปกรณ์มอนเตสซอรีที่สามารถใช้ได้ทั่วไป ได้แก่

- กรอบไม้ชุดเครื่องแต่งกาย ได้แก่ ติดกระดุมใหญ่ ติดกระดุมเล็ก ติดแป๊ะ รูดซิป ติดตะขอ ติดเข็มกลัด คาดเข็มขัด ร้อยตาไก่ ผูกโบ
- อุปกรณ์สำหรับการซักและรีดผ้า
- อุปกรณ์ชุดการทำความสะดวกสบาย
- อุปกรณ์ทำความสะอาดห้อง ได้แก่ ไม้กวาดชนิดต่าง ๆ ผ้าเช็ดพื้น ตะแกรงชั้นขยะ
- วัสดุทำความสะอาดสำหรับอุปกรณ์การล้างในห้องเรียน ได้แก่ อ่าง แปรง ฟองน้ำ เข็มน้ำ ถังน้ำ
- ถ้วยชามและช้อนส้อมสำหรับอาหารกลางวัน
- อุปกรณ์การทำสวน
- วัสดุสำหรับงานที่ปฏิบัติด้วยมือ ได้แก่ ดินเหนียว สีน้ำ
- อุปกรณ์ทางพลศึกษา ได้แก่ เส้นบนพื้น บาร์คู

Leather Buckle Dressing Frame

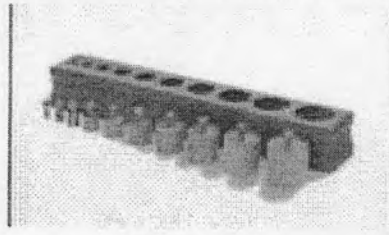
Zipping Dressing Frame

2) อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสเพื่อฝึกการใช้ประสาทสัมผัส (Sensorial Material) จุดมุ่งหมายขั้นต้นของกิจกรรมด้านประสาทสัมผัสนั้นเพื่อช่วยให้เด็กจำแนกความหลากหลายของประสาทสัมผัสได้ โดยเด็กจะต้องทำการพัฒนาประสาทสัมผัสจากกิจกรรมง่าย ๆ ไปสู่กิจกรรมที่ทำทายการใช้ประสาทสัมผัสที่มีความซับซ้อนขึ้น จากนั้นนำความรู้ที่ได้ไปจัดระเบียบเพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างของประสาทสัมผัสแต่ละส่วน ได้แก่อุปกรณ์ดังต่อไปนี้

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางตาที่เกี่ยวกับมิติ

- ทรงกระบอกมีจุด ทำด้วยไม้ ซึ่งมีความแตกต่างใน ความสูง เส้นผ่าศูนย์กลางและ ความแตกต่างทั้งในด้านความสูง

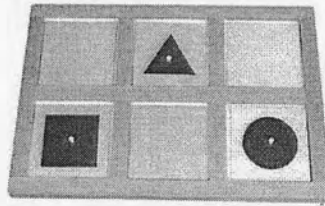
- อุปกรณ์ที่เรียงลำดับตามขนาด 3 ชุด ได้แก่ลูกบาศก์ และปริซึม

Cylinder Block

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางตาที่เกี่ยวกับรูปร่าง

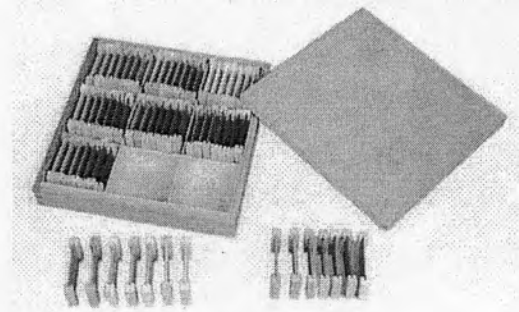
- ตุ๊กครอบรูปทรงเรขาคณิตทำด้วยไม้ จำนวน 33 แผ่น
- บัตรภาพชุดรูปทรงเรขาคณิต ชุดของรูปทรงที่บิ เส้นรอบนอกหนา เส้นรอบนอกบาง
- ชุดรูปสามเหลี่ยมสร้างสรรค์ 4 ชุด ซึ่งความยากจะเพิ่มขึ้นในแต่ละชุดและประกอบด้วยรูปสามเหลี่ยมหลายรูปแบบ
- รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปสามเหลี่ยม รูปหลายเหลี่ยม รูปทรงเรขาคณิตที่ผิดปกติ มีความแตกต่างกันในขนาด มุม และด้าน

Geometric Demonstration Tray

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางตาที่เกี่ยวกับแถบสี

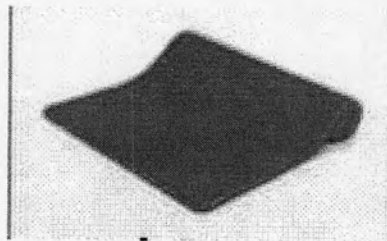
- แถบไม้ 3 ชุด สีชุดเริ่มต้นและชุดที่ 2 และชุดสี เพื่อเรียงลำดับสีอ่อน - แก่

Box of Colours

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางการสัมผัสที่เกี่ยวกับโครงร่าง

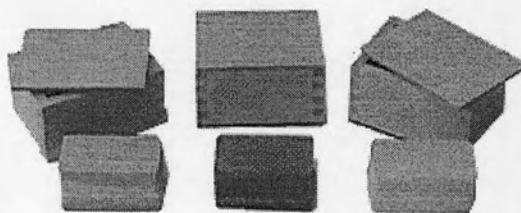
- กระดานสัมผัส และแผ่นไม้ กระดาษทรายเรียงลำดับหยาบ – เรียบ ผ้า เรียงลำดับสี และโครงร่าง

Red Carpet

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางการสัมผัส และการกะประมาณน้ำหนัก

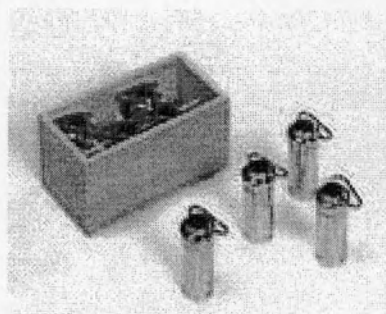
- แผ่นไม้ ประกอบด้วยไม้ 3 ชนิด ซึ่งเรียงน้ำหนักจากเบา –หนัก

Baric Tablets

ประสาทสัมผัสเกี่ยวกับอุณหภูมิ

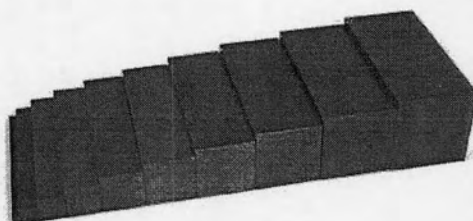
- ขวด บรรจุน้ำทำด้วยโลหะ

Thermic Bottles

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางการสัมผัสและพิจารณามิติ และของแข็งทรงทึบ โดย
ใช้ความจำทางด้านกล้ามเนื้อและตา

- แท่งรูปทรงเรขาคณิตทึบ ทำด้วยไม้
- วัสดุต่าง ๆ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบ

Broad Stair

อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทางหู

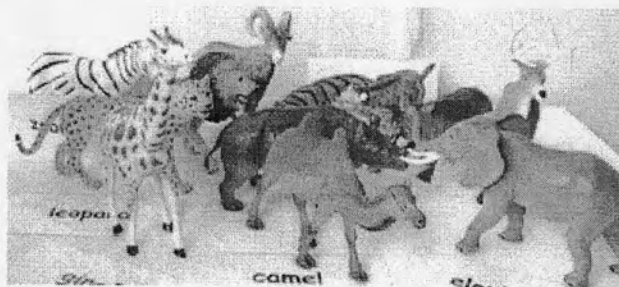
- ระฆังชุดทองเหลือง 2 ชุด อยู่บนฐานไม้ สำหรับความแตกต่างของเสียงและศึกษาตัว
โน้ต

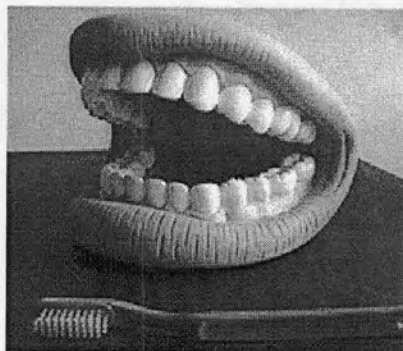
Sound Boxes

ของเล่น

- บ้านตุ๊กตา ลูกบอล ตุ๊กตา ต้นไม้ ฝูงแกะ สัตว์นานาชนิด ทหาร ทางรถไฟ และรูปทรง
ง่าย ๆ ต่าง ๆ อีกมากมาย

Models of Wild Animals

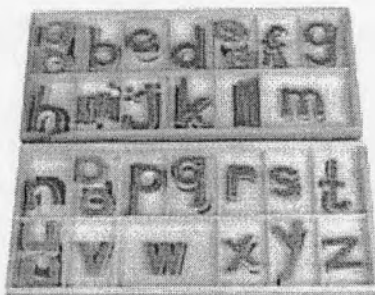

Model of Teeth

3) อุปกรณ์สำหรับการศึกษาวิชาการ

3.1) เพื่อการเตรียมเกี่ยวกับภาษา เกี่ยวกับการจำแนกรูปภาพที่จะช่วยให้เด็กนิยาม และจัดการสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบได้ เด็กจะสามารถเรียกชื่อ เชื่อมโยงสิ่งที่สัมพันธ์กันและ แยกแยะสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กันได้ มีอุปกรณ์ดังนี้

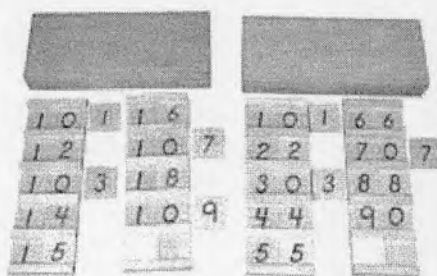
- อักษรกระดาษทราย พลาสติก และแบบแข็ง
- ดินสอสี และกระดาษ

Large Moveable Alphabets In Wooden Box

3.2) การนำไปสู่การเรียนรู้คณิตศาสตร์ แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ การแนะนำเกี่ยวกับตัวเลข ระบบทศนิยม จำนวนหลักสิบและการนับ โต๊ะคณิตศาสตร์ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยด้านการคิดเชิงนามธรรมเกี่ยวกับตัวเลข

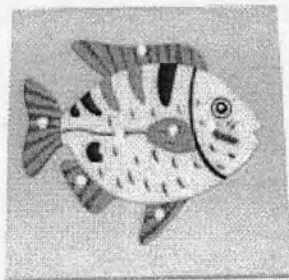
- ปริซึมไม้ แต่ละส่วนทาสีสลับกัน คือ แดงสลับกับน้ำเงิน
- กล่องนับแท่งไม้ / นับตะเกียบ ที่มีไม้จำนวนเพียงพอสำหรับนับลงไปในกลุ่มที่เรียงเลข 0 – 9
- พลาสติกสำหรับนับและบัตรเลข 1 – 10
- บัตรเลขกระดาษทรายเคลือบด้วยพลาสติก 0-9
- ลูกบิดสีทอง (หน่วย สิบ ร้อย พัน)
- แผ่นไม้สลักเลข ที่มีช่องสำหรับแถบไม้ใส่ได้ สำหรับ 10 – 99

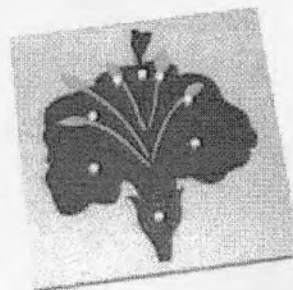
Teen Boards

3.3) อุปกรณ์สำหรับการศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ เป็นการสอนเรื่องเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต ซึ่งเกี่ยวกับการจัดประเภทของต้นไม้ สัตว์ ที่ทำให้เด็กเข้าใจความหลากหลายของชีวิตและการดำรงชีวิต

- ชุดกรอบไม้สำหรับศึกษารูปทรงของใบ ดอกไม้ และต้นไม้

Fish Puzzle

Flower Puzzle

3.4) อุปกรณ์สำหรับภูมิศาสตร์ จะอยู่บนพื้นฐานของการค้นหาและการสอนให้เข้าใจว่ามีสังคมอีกมากมายบนโลกใบนี้ ซึ่งแต่ละที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันไป

- แผนที่ไม้ของทวีปต่าง ๆ
- ภาพแผนที่ที่ร่างไว้สำหรับศึกษาประเทศ เมืองหลวง และธง

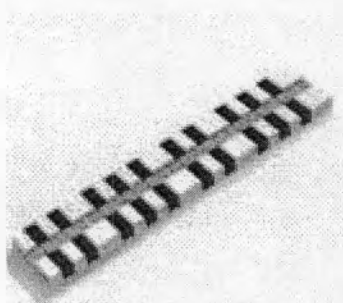
World Map

Map Puzzle of USA

3.5) อุปกรณ์สำหรับดนตรีสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเด็กเต็มไปด้วยสิ่งที่กระตุ้นความรู้สึกและความเข้าใจเกี่ยวกับดนตรี มีบทเรียนเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ดีความ เปรียบเทียบเกี่ยวกับจังหวะ ความกลมกลืนและทำนอง

- ชุดของแผ่นไม้สำหรับศึกษาตัวโน้ต

Tone Bars Set with Two Mallets

การจัดชั้นเรียน

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้กล่าวถึงการจัดชั้นเรียนตามหลักของ McMinn ว่าเป็นการจัดระบบชั้นเรียนในลักษณะของการจัดกลุ่มอายุ โดยจัดเป็นช่วงอายุ ดังนี้

(1) ชั้นเด็กเล็ก	สำหรับเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี
(2) ชั้นเด็กก่อนประถมศึกษา	สำหรับเด็กอายุ 2 ปีครึ่ง ถึง 6 ปี
(3) ชั้นประถมศึกษาตอนต้น	สำหรับเด็กอายุ 6 ถึง 9 ปี
(4) ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย	สำหรับเด็กอายุ 9 ถึง 12 ปี

การจัดชั้นเรียน จัดให้ช่วงอายุห่างกัน 3 ปี ในแต่ละชั้นเรียน เพื่อที่จะทำให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในระหว่างเด็กอายุน้อยกว่าและมากกว่า และยังช่วยให้เด็กเล็กมีโอกาสที่จะได้เลียนแบบจากรูปแบบที่ตนเองต้องการเลียนแบบได้ เด็กโตมีโอกาสได้นำความรู้ที่เรียนไปแล้ว มาช่วยเด็กที่เล็กกว่าได้

ในชั้นเด็กเล็กควรมีเด็กประมาณ 10 -12 คนต่อครู 1 คน และผู้ช่วย 1 คน แต่ชั้นเด็กก่อนประถมศึกษา ควรมีเด็กประมาณ 25-35 คนต่อผู้ใหญ่ 2 คน

ในห้องเรียนจะไม่มีโต๊ะและเก้าอี้ครู เพราะครูจะต้องเวียนไปรอบห้องเพื่อสังเกต และทำงานร่วมกับเด็ก การจัดห้องมีลักษณะพิเศษเฉพาะบางส่วนคือ

(1) อุปรกรณ์และชั้นวางของ จะต้องอยู่ในระดับสายตาของเด็ก เพื่อที่จะได้ง่ายสำหรับเด็กในการหยิบใช้

ตัวอย่าง ขนาดของตู้ หรือชั้นวางอุปรกรณ์ของมอนเตสซอรี 2 รูปแบบ เช่น

รูปแบบที่ 1 สำหรับอุปรกรณ์ประสาทสัมผัส จะจัดขนาดเอาไว้ กว้าง 136 เซนติเมตร สูง 90 เซนติเมตร และลึก 36 เซนติเมตร แบ่งชั้นเป็นชั้นย่อย ๆ 5 ชั้น โดยจัดชอกในแต่ละช่วงให้เหมาะกับอุปรกรณ์

รูปแบบที่ 2 สำหรับอุปรกรณ์ทางด้านภาษา จะจัดขนาดเอาไว้ กว้าง 157 เซนติเมตร สูง 62 เซนติเมตร และลึก 36 เซนติเมตร แบ่งเป็น 3 ชั้น

นอกจากนี้ แต่ละโรงเรียนก็อาจจะพิจารณาเลือกขนาดความสูง ความกว้างของตู้ได้ตามความเหมาะสมกับอุปรกรณ์ และขนาดของห้องเรียน ส่วนหนึ่งจะมีทำสำเร็จรูปเอาไว้ขาย บางส่วนโรงเรียนก็จัดทำขึ้นมาเองได้

(2) จัดอุปรกรณ์แยกออกเป็นหมวดหมู่ และเพียงพอสำหรับเด็ก จัดเรียงวัสดุจากง่ายไปหายาก และจัดอุปรกรณ์ให้อยู่ในสภาพที่เข้าใจและน่าตื่นเต้น เพื่อพัฒนาความสนุกในการเรียน

(3) จัดสิ่งแวดล้อมอย่างมีจุดมุ่งหมาย ด้วยความรอบคอบ และพิถีพิถัน

สภาพการทำงานของเด็กในห้องเรียน

จิระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้นำเสนอสภาพการทำงานของเด็กในห้องเรียนว่าควรจัดให้เด็กสามารถทำงานบนโต๊ะหรือพรมที่โต๊ะหรือบนพื้น ซึ่งเป็นสภาพที่เป็นธรรมชาติและทำให้เด็กเกิดความสบายใจ มีความสุขในการทำงาน โต๊ะเก้าอี้ในห้องเรียนสามารถจัดเคลื่อนที่ได้ตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะต้องจัดขึ้นในห้องเรียน บางครั้งเด็กอาจจะต้องนั่งเป็นวงกลมตามเส้นที่กำหนดเพื่อจัดทำปฏิทินเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศประจำวัน ฟังนิทานหรือสรุปข้อตกลงในการทำงานต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นจะต้องรับรู้ร่วมกัน

สภาพห้องเรียนแบบนี้ จะได้ยินเสียงพิมพ์ของเด็กลดเวลา เพราะการใช้อุปกรณ์ต้องใช้การเคลื่อนที่หลายรูปแบบ เช่น เดิน แบก เท พุด และโดยเฉพาะการใช้มือ มอนเตสซอรีเน้นว่ามือ คือ ครูที่สำคัญของเด็ก อุปกรณ์ในระบบการสอนนี้ จะมุ่งในแง่ชวนให้เด็กใช้มือในการเรียนรู้ การทำกิจกรรมทุกอย่างของเด็ก จะนำไปสู่การให้ความเคารพต่อครู ต่องานของคนอื่น และต่ออุปกรณ์หรืองานของตนเอง มอนเตสซอรีไม่เคยคิดว่า ความดี คือ ความเงียบ และการไม่เคลื่อนไหว การมีวินัยในตนเอง ควรจะได้เรียนรู้ไปทีละน้อยด้วยการชิมชาบงานต่าง ๆ ที่มีความหมายเมื่อเด็กสนใจในกิจกรรมบางอย่าง เด็กจะมีพฤติกรรมที่เหมาะสม ถ้าเด็กมีพฤติกรรมที่ผิดไป เป็นหน้าที่ของครูที่จะช่วยให้เด็กหันมาสนใจในงานของตนเอง

เด็กแต่ละคนทำงานกับอุปกรณ์ของตนเอง จึงไม่มีการแข่งขันในห้องเรียนระดับนี้ เด็กเกี่ยวข้องสัมพันธ์เฉพาะงานที่ตนเองทำผ่านไป แล้ว และความก้าวหน้าของเขาก็ไม่ได้นำไปเปรียบเทียบกับความสำเร็จของเด็กคนอื่น

การเตรียมสิ่งแวดล้อม

Hainstock (1978) นำเสนอว่ามอนเตสซอรีค้นพบว่าเด็กเรียนรู้ผ่านสิ่งแวดล้อมจึงก่อให้เกิดการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็ก สิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้เหมือนเป็นเครื่องมือในการสอน กิจกรรมที่หลากหลายสะท้อนถึงการพัฒนาเด็กในด้านต่าง ๆ อุปกรณ์มีความสวยงาม มีขนาดเหมาะสมมือเด็ก ตรงตามความต้องการและดึงดูดเด็ก มอนเตสซอรีเชื่อว่าแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นจากตัวเองเป็นกุญแจสำคัญสู่การเรียนรู้ เด็กเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกและต่อมาจึงเป็นหลักสูตร จากการสังเกตของมอนเตสซอรีพบว่าเด็กเรียนรู้และเลือกเรียนอุปกรณ์ตามความสนใจของตัวเอง จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมอนเตสซอรีคือการส่งเสริมให้เด็กสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเองภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดเตรียม อุปกรณ์ที่จัดไว้ถูกออกแบบ

ให้ตรงกับจุดประสงค์ในการเรียนรู้และช่วยให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในแต่ละบุคคล สิ่งแวดล้อมที่ถูกเตรียมหมายถึงการจัดเตรียมอุปกรณ์และกิจกรรมที่ช่วยให้เด็กเกิดการพัฒนาทางสติปัญญา ร่างกาย และความสามารถ อุปกรณ์เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ส่วนการเรียนรู้เป็นพฤติกรรมที่เด็กสร้างขึ้นด้วยตัวเอง

สิ่งแวดล้อมและอุปกรณ์ช่วยให้เด็กเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา ก่อให้เกิดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาดในตัวเด็ก ในการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเองจะช่วยให้เด็กสนใจที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จนเกิดเป็นความเชี่ยวชาญและทักษะ เด็กแต่ละคนควรได้รับโอกาสในการทำงานต่าง ๆ อย่างอิสระและสามารถเลือกสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง การทำกิจกรรมซ้ำ ๆ เป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน ก่อให้เกิดทักษะความสามารถและความรู้ ในการทำซ้ำเด็กจะต้องเข้าใจแนวคิดและจุดมุ่งหมายว่าทำไมจึงต้องทำซ้ำ การทำซ้ำจะช่วยให้เด็กเข้าใจและรู้อย่างลึกซึ้ง เด็กที่เพิ่งเคยทำกิจกรรมเป็นครั้งแรกจะทำได้ช้าและต้องพยายามอย่างมาก ต้องใช้ความอดทนที่จะทำให้สำเร็จ เด็กควรถูกปล่อยให้ทำซ้ำ ๆ เพียงลำพังเพื่อเรียนรู้และเก็บสะสมประสบการณ์ ซึ่งมอนเตสซอรีเรียกสิ่งนี้ว่าวงเวียนของการทำกิจกรรม (cycles of activity) ซึ่งจะเกี่ยวเนื่องกับระยะเวลาของสมาธิที่มีต่อการทำงานให้สำเร็จ เด็กที่เกิดความท้อแท้และเบื่อหน่ายไม่ควรถูกบังคับให้ทำงานต่อไป ความรู้สึกในการอยู่ร่วมกันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในห้องเรียนมอนเตสซอรี เด็กที่อายุแตกต่างกันสามารถทำงานร่วมกันในบรรยากาศของการร่วมแรงร่วมใจมากกว่าการแข่งขันกัน ก่อเกิดความคาดหวังในสิ่งแวดล้อมและในตัวเองผ่านประสบการณ์กลุ่ม

แนวการศึกษามอนเตสซอรีเน้นการจัดสิ่งแวดล้อมมากที่สุดเพื่อช่วยให้เด็กเรียนรู้ได้อย่างอิสระ เด็กจะผ่านช่วงเวลาแห่งการค้นหาตัวเองซึ่งเป็นการเปิดประตูให้กับตัวเอง เป็นการพัฒนาอย่างเป็นธรรมชาติเพื่อเปิดเผยความลับในตัวเด็ก บางครั้งที่เด็กเล็ก ๆ ทำให้เราประหลาดใจในการพัฒนาทักษะภายใต้สิ่งแวดล้อมที่จัดขึ้น สิ่งแวดล้อมของผู้ใหญ่ไม่เหมาะกับเด็ก จึงควรมีการควบคุมสิ่งที่จะขวางกั้นการเรียนรู้ให้น้อยที่สุดและสิ่งแวดล้อมควรจัดให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม ผู้ใหญ่ไม่ควรเข้าไปยุ่งหรือช่วยในกิจกรรมของเด็ก

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมที่ได้เตรียมเอาไว้อย่างพร้อมเพรียงและอุปกรณ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับวิธีการสอนแบบมอนเตสซอรี สิ่งแวดล้อมห้องเรียนต้องจัดให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก จัดวางรูปแบบเพื่อช่วยให้เด็กพบความสำเร็จ เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และเรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบตัว ด้วยการที่เด็กได้เข้าไปสัมผัสกับงานที่ตนเองก็ได้พบในชีวิตประจำวัน การเรียนแบบนี้ต้องการที่ว่าง

สำหรับเด็กเพื่อเด็กจะได้นั่งทำงานทั้งบนเก้าอี้ และที่พื้นด้วยการปูพรม ปูเสื่อ อุปกรณ์จะจัดทำเป็น
สีอ่อนและน้ำหนักเบา การเลือกอุปกรณ์ประกอบต่าง ๆ จะเลือกมาเป็นส่วนประกอบทำให้เกิด
ความสวยงามด้วย อุปกรณ์ที่ไม่สมบูรณ์จะต้องนำออกไปจากชั้นอุปกรณ์ สถานที่ที่จะเปิดติดต่อกัน
ได้ เด็กเองมีความรับผิดชอบในการจัดห้องให้สะอาดและมีระเบียบ

การประเมินผลการสอนแบบมอนเตสซอรี

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้กล่าวว่าการสอนแบบมอนเตสซอรี
ประเมินผลโดยการสังเกตความสามารถในการทำกิจกรรมของเด็กในแต่ละกลุ่มวิชา สังเกตการณ์
ใช้อุปกรณ์การเรียนแต่ละชิ้นของเด็ก สิ่งที่โรงเรียนส่วนใหญ่ทำในการรายงานผลการเรียนของ
นักเรียน คือ ทุกวันศุกร์ส่งผลงานของนักเรียนกลับบ้าน กำหนดช่วงเวลาที่จะให้ผู้ปกครองมา
สังเกตการเรียนการสอนของโรงเรียน และมีการสนทนาระหว่างครูและผู้ปกครองเกี่ยวกับ
ความสามารถของเด็ก นอกจากนี้ มีแบบการประเมินผลความสามารถของนักเรียนในการใช้
อุปกรณ์ต่าง ๆ โดยใช้ลงวันที่ หรือขีดเครื่องหมายถูกหลังรายการอุปกรณ์ที่นักเรียนทำได้
คล่องแคล่ว และเข้าใจในการใช้อุปกรณ์อย่างถูกต้องแล้ว และพร้อมที่จะรับการสาธิตจากครู
สำหรับการใช้อุปกรณ์ขั้นที่ยากขึ้นไปอีก แล้วจัดทำเป็นรายงานให้ผู้ปกครองได้ทราบอีกครั้ง

ตารางแสดงการแนวการจัดการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรี

ปรัชญา	วัตถุประสงค์	หลักสูตร	เนื้อหา	สื่อการเรียนการสอน	การวัดและประเมินผล
1) เด็กจะต้องได้รับการยอมรับนับถือในลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละคน	เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองส่งเสริมความสามารถ	1) การศึกษาทางด้านทักษะกลไก (Motor Education)	- แบบฝึกหัดกลุ่ม ประสบการณ์ชีวิต	กรอบไม้ชุดเครื่องแต่งกาย, อุปกรณ์สำหรับการชั่งและรีดผ้า, อุปกรณ์สำหรับการทำความสะอาด ฯลฯ	ประเมินผลโดยการสังเกตความสามารถในการทำกิจกรรมของเด็กในแต่ละ
2) เด็กมีจิตที่ซึมซาบได้และจะซึมซาบข้อมูลต่าง ๆ เข้าไปในจิตตน	ช่วยเหลือตนเองและดำรงชีวิตในสังคมได้	2) การศึกษาทางด้านประสาทสัมผัส (Education of the Sense)	- การศึกษาทางด้านประสาทสัมผัส	อุปกรณ์ด้านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ด้าน	กลุ่มวิชา สังเกตการณ์ใช้ อุปกรณ์การเรียนแต่ละชิ้น ของเด็ก
3) ช่วงเวลาหลักของชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 6 ปี เป็นช่วงเวลาที่สำคัญในการเรียนรู้		3) การเตรียมพร้อมสำหรับการเขียนและคณิตศาสตร์ (Preparation for Writing and Arithmetic)	- การเตรียมพร้อมสำหรับการเขียนและคณิตศาสตร์	อุปกรณ์เกี่ยวกับการเตรียมการเขียนและการนับ	
4) การเตรียมสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เด็กมีอิสระในการทำกิจกรรม					
5) การศึกษาด้วยตนเองภายใต้สิ่งแวดล้อมที่จัดเตรียม					

ครูของระบบการสอนแบบมอนเตสซอรี

Hainstock (1978) ได้กล่าวถึงครูของแนวการศึกษามอนเตสซอรีมีบทบาทในการเป็นผู้เตรียมสิ่งแวดล้อม แต่ไม่ได้มีบทบาทหลักในชั้นเรียน นี่เป็นสิ่งที่แตกต่างระหว่างครูและเด็ก ครูมีหน้าที่เชื่อมโยงเด็กเข้ากับสิ่งแวดล้อม ครูในแนวการศึกษามอนเตสซอรีควรมีความศรัทธาในตัวเด็กว่าเด็กสามารถพัฒนาได้ด้วยตัวเองผ่านการปฏิบัติงาน ครูต้องขจัดสิ่งต่าง ๆ ที่จะเป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างครูและตัวเด็กเอง ครูควรมีจิตวิญญาณที่เอาใจใส่ต่อเด็กมากกว่าทักษะในการสอน เมื่อเด็กทำการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ครูจึงจำเป็นต้องรู้ว่าสิ่งใดที่ขาดหายไปในจิตวิญญาณของเด็กเพื่อแก้ไขและมีหน้าที่ช่วยให้การปฏิบัติงานลุล่วงไป ครูไม่ควรมีแค่ความสามารถ แต่ควรมีแรงบันดาลใจในการที่จะสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเด็ก ครูทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์มากกว่าผู้ปฏิบัติหรือเป็นผู้มีอิทธิพลในกิจกรรม เราไม่สามารถรู้ได้เลยว่าถ้าหากเราเข้าไปขัดขวางการทำกิจกรรมของเด็กจะเป็นอย่างไร ครูจึงควรเฝ้าสังเกตอย่างเงียบ ๆ รอคอยและไม่เข้าไปสอดแทรกในกิจกรรม ปล่อยให้เด็กได้ทำกิจกรรมอย่างเต็มที่ ถ้าครูไม่สามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างแรงกระตุ้นและการเรียนรู้ว่าเป็นธรรมชาติที่ช่วยให้จิตวิญญาณเกิดความสงบก็จะไม่เกิดผล แต่ถ้าครูเรียนรู้ที่จะแยกแยะก็จะกลายเป็นผู้สังเกตและให้คำแนะนำ ครูไม่ใช่เป็นแค่เพียงผู้สังเกตการณ์แต่ต้องดำเนินการทดลองด้วย วิธีการแบบมอนเตสซอรีเป็นบทเรียนที่เน้นการทดลอง จุดประสงค์เป็นสิ่งสำคัญในบทเรียนดังนั้นครูจึงไม่ควรนำเสนอบทเรียนในแบบที่ครูต้องการ แต่ควรเป็นไปตามจุดประสงค์ของบทเรียน ครูควรสังเกตความสนใจของเด็กที่มีต่อวัตถุว่าเขาสนใจอย่างไร นานแค่ไหน การแสดงออกทางสีหน้า แต่ไม่ควรเข้าไปรบกวนการเรียนรู้ของเด็ก สิ่งสำคัญคือครูมีหน้าที่กระตุ้นให้เด็กสนใจในกิจกรรม และมีหน้าที่ให้คำแนะนำโดยไม่ให้เด็กรู้สึกว่าคุณนำทางมากนัก และไม่ควรทำตัวเป็นอุปสรรคระหว่างเด็กกับกิจกรรม การกระตุ้นการเรียนรู้ทำได้โดยการปล่อยให้เกิดการพัฒนาอย่างอิสระ เมื่อครูสามารถเข้าถึงจิตวิญญาณของเด็กแต่ละคนเพื่อปลูกจิตวิญญาณของการเรียนรู้ให้ตื่น นักเรียนจะรู้สึกว่าคุณเป็นสิ่งสำคัญและให้การเชื้อเพลิง ครูมีหน้าที่สอนน้อยแต่สังเกตให้มากซึ่งขอเปลี่ยนจากคำว่า “ครู” เป็น “ผู้นำทาง” ที่คอยชี้แนะแนวทางให้เด็กเกิดความชัดเจน ควรชี้แนะการเรียนรู้จากการใช้ความรู้สึกไปสู่การรับรู้แนวคิด จากการปฏิบัติสู่ความเข้าใจจนเกิดเป็นแนวคิด เมื่อครูให้บทเรียนครูจะต้องรู้ข้อจำกัดในการเรียนรู้ของเด็กที่มีต่อวัตถุนั้น เช่น ในระหว่างการเรียนครูสามารถแบ่งแยกได้ว่าต้องการให้เด็กเรียนรู้สิ่งใดในขั้นตอนการสอน ครูมีหน้าที่แสดงให้เห็นวิธีการใช้อุปกรณ์แต่ละชิ้น พบได้บ่อย ๆ ว่าเด็กไม่ได้เรียนรู้จากครูโดยตรง แต่กลับเรียนรู้จากการดูเพื่อนทำกิจกรรม ในการทำ

กิจกรรมซ้ำ ๆ ช่วยให้เด็กแก้ไขข้อผิดพลาดของตัวเองได้เร็วขึ้น ครูต้องระวังไว้ 2 สิ่งคือ ไม่ย้ำบทเรียนซ้ำ ๆ และไม่ทำให้เด็กรู้สึกว่าเขาทำผิดหรือเขาไม่เข้าใจ

ครูยังมีหน้าที่ในการเก็บและดูแลสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะความสะอาดและความมีระเบียบสิ่งต่าง ๆ ควรอยู่ในที่ของมันอย่างมีระเบียบและพร้อมใช้สำหรับเด็ก ครูควรมีลักษณะที่ดึงดูด ใจดี สะอาดเรียบร้อย สุขุมและดูดี ลักษณะภายนอกของครูจะเป็นด้านแรกที่ช่วยให้เด็กเกิดความรู้สึกเชื่อมั่นและเคารพ ก่อนเริ่มกิจกรรมควรรอจนกว่าเด็กจะมีสมาธิ เมื่อเด็กแสดงออกถึงความสนใจ ครูไม่ควรรบกวนเพราะความสนใจนี้จะช่วยให้เด็กเปิดใจในกิจกรรมใหม่ต่อไป

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้กล่าวถึงครูของระบบการสอนนี้เรียกว่า ผู้นำทาง หรือ ผู้อำนวยการสอน (director หรือ directress) จะต้องได้รับการฝึกฝนและอบรมเป็นพิเศษเกี่ยวกับวิธีการสอนจากศูนย์ฝึกอบรม ครูของระบบการสอนแบบมอนเตสซอรี ที่ได้รับการรับรองจากสมาคมระดับชาติหรือจากสมาคมนานาชาติ เช่น ในสหรัฐอเมริกา (American Montessori Society หรือ AMS, American Montessori Internationale หรือ AMI) ผู้ที่จะเข้ารับการอบรมได้ต้องจบปริญญาตรี หรือถ้าจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ต้องได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการของศูนย์ก่อนจึงจะเข้ารับการอบรมได้ หลักสูตรโดยทั่ว ๆ ไปจะเป็นการศึกษาหลักสูตรมอนเตสซอรีเป็นเวลา 1 ปี และฝึกงานในโรงเรียนระบบการสอนแบบมอนเตสซอรีอีก 1 ปี โดยระหว่างฝึกงาน 1 ปีนี้ จะมีผู้ฝึกจากศูนย์ฝึกอบรมครูมาสังเกตการสอน และประเมินผลให้ข้อเสนอแนะเป็นระยะ ๆ เมื่อผ่านการประเมินผลการฝึกงานไปแล้ว จึงจะได้รับประกาศนียบัตรเพื่อทำงานเป็นครูในระบบการสอนแบบมอนเตสซอรีได้

สรุปบทบาทของครูในระบบนี้ จะมีบทบาทแตกต่างจากครูโดยทั่ว ๆ ไป โดยจะต้องเป็นบุคคลที่ช่างสังเกตในความสนใจของเด็ก และความต้องการของเด็กแต่ละคน ครูจะเป็นเพียงผู้แนะนำ และถือเด็กเป็นศูนย์กลางในการเรียน การดำเนินงานของครูจะเกิดจากการสังเกตเด็กมากกว่าหลักสูตรที่จัดเตรียมเอาไว้แล้ว ครูจะสาธิตการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ถูกต้องให้เด็กดู แต่เด็กแต่ละคนเป็นคนเลือกวัสดุอุปกรณ์เหล่านั้น ครูจะต้องคอยดูพัฒนาการของเด็ก และบันทึกการทำงานของเด็ก ในการใช้วัสดุอุปกรณ์เหล่านั้น บางครั้งครูจะต้องเปลี่ยนความสนใจของนักเรียนจากการเลือกอุปกรณ์ที่เกินความสามารถที่ตนจะทำได้ และในทำนองเดียวกันต้องคอยกระตุ้นเด็กที่ไม่ค่อยกล้า ครูในระบบนี้จะได้รับการฝึกให้รู้จักสังเกตระดับความพร้อมของเด็ก เมื่อเด็กทำผิด ครูจะให้เด็กค้นพบความผิดของเขาโดยให้ปฏิบัติงาน ที่จะช่วยให้แก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง กระบวนการนี้ เป็นไปตามกฎของมอนเตสซอรีที่ว่า เด็กเกิดการเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์

3.4 การศึกษามอนเตสซอริในบริบทสังคมไทย

แนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอริที่ก่อกำเนิดขึ้นโดย ดร.มาเรีย มอนเตสซอริ และได้มีการจัดการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอริในประเทศอิตาลีมาเป็นเวลาร่วม 100 ปี สำหรับในประเทศไทยนั้นได้มีการนำแนวการสอนแบบมอนเตสซอริมาใช้ในโรงเรียนอนุบาลกรแก้ว เป็นแห่งแรก และได้มีการจัดการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอริมากกว่า 20 ปี และได้มีการศึกษาวิจัยและพัฒนาปรับใช้รูปแบบการสอนมอนเตสซอริให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของไทยเรื่อยมา

Bunnag (2002) ได้นำเสนอกระบวนการรับเอาแนวการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาใช้จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนอนุบาลของประเทศไทย โดยมุ่งศึกษาโรงเรียนในระดับชั้นอนุบาล เอกชนที่นำแนวการศึกษามอนเตสซอริเข้ามาใช้ในการจัดหลักสูตร โดยได้เสนอประวัติเกี่ยวกับการรับเอาแนวการศึกษามอนเตสซอริจากต่างประเทศเข้ามาใช้ไว้ดังนี้

การรับเอาปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศไทยเริ่มต้นที่การรับเอาอิทธิพลของการศึกษาปฐมวัยเข้ามาก่อน แนวคิดนั้นได้แก่แนวคิดด้านการจัดการศึกษาปฐมวัยของ Froebel และ Montessori โรงเรียนอนุบาลจำนวนหนึ่งได้มีการนำเอารูปแบบการศึกษาดังกล่าวมาปรับใช้ อันได้แก่ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยและโรงเรียนมาแตร์ เดอี ได้นำเอาหลักปรัชญาของ Froebel มาใช้ ส่วนโรงเรียนราชินีนำหลักการของของ Montessori มาใช้ในหลักสูตรเด็กเล็ก

ในช่วงเวลานั้นถือได้ว่าโปรแกรมการสอนเด็กปฐมวัยของโรงเรียนราชินีมีความแตกต่างจากที่อื่น ซึ่งจัดการศึกษาโดยมิชชันนารี การจัดการศึกษาของโรงเรียนราชินีมีลักษณะเป็นโรงเรียนสาธิตขึ้นตรงต่อกระทรวงศึกษาธิการ มีผู้อำนวยการท่านแรกคือหม่อมเจ้าพิจิตรจิรภา เทวกุล ซึ่งเป็นผู้นำเอาหลักการมอนเตสซอริมาใช้ในโปรแกรมการศึกษาสำหรับเด็กเล็ก ในสมัยนั้นได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องที่เด็กควรต้องเรียนอ่าน เขียน และนับเลขดังที่โรงเรียนอื่น ๆ ในเวลานั้นทำกัน โรงเรียนราชินีกลับนำเอาวิธีการเล่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ทันสมัยของหม่อมเจ้าพิจิตรจิรภา เทวกุล ที่มีความเข้าใจในหลักการของนักการศึกษาชั้นนำอย่าง Froebel และ Montessori นอกจากนี้ยังได้มีการประยุกต์เอาค่านิยมของไทยมาสอนให้กับเด็ก ๆ ในโรงเรียนราชินีไปพร้อม ๆ กัน ได้มีการนำเอาหลักศาสนา มารยาทไทย ความเป็นชาตินิยม และศิลปะไทยมาจัดหลักสูตรเพื่อสอนในชั้นเรียน

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีจัดทำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยขึ้น และทำการเปิดโรงเรียนอนุบาลลอออุทิศขึ้นเป็นโรงเรียนปฐมวัยของรัฐบาลเป็นแห่งแรก หลังจากนั้นจึงได้กระจายเปิดในทุกจังหวัดของประเทศไทย แม้ว่าทัศนคติทางการจัดการศึกษาจะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ยังคงไว้ซึ่งจุดมุ่งหมายหลัก ๆ อันมาจากแนวคิดของ Froebel และ Montessori อนุบาลลอออุทิศในฐานะที่เป็นโรงเรียนต้นแบบให้กับโรงเรียนระดับปฐมวัยทั้งภาครัฐและเอกชน แต่ยังไม่กระตุ้นความสนใจของคนไทยในช่วงเวลานั้นเท่าใดนัก ส่งผลให้ไม่เกิดการก่อตั้งโรงเรียนอนุบาลภาคเอกชน ดังนั้นรัฐจึงต้องเข้ามาให้ทุนสนับสนุนและใช้แนวการศึกษาแบบ Froebel หรือ Montessori ในการจัดการศึกษา ทำให้เกิดเป็นแผนหลักสูตรแห่งชาติใช้ไปทั่วประเทศ แต่อย่างไรก็ดีการศึกษาปฐมวัยยังไม่เป็นการศึกษาภาคบังคับดังเช่นการศึกษาในระดับประถมศึกษา หลักสูตรอนุบาลแห่งชาติเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้น ในขณะที่นั้นอนุบาลลอออุทิศมีการจัดการศึกษาโดยใช้แนวการศึกษาของ Froebel และ Montessori ในการจัดทำหลักสูตรนั้น ได้มีการส่งนักวิชาการเพื่อไปดูงานต่างประเทศและนำเอาแนวคิดหลักการต่าง ๆ มาสร้างเป็นหลักสูตรการศึกษาระดับอนุบาล ซึ่งก่อให้เกิดข้อขัดแย้งต่าง ๆ มากมาย เพราะหลักสูตรเดิมที่ยึดหลักของ Froebel และ Montessori เน้นความแตกต่างเฉพาะบุคคลและส่งเสริมให้เด็กได้เลือกเรียนอย่างอิสระในขณะที่หลักสูตรใหม่มุ่งเน้นที่การเขียนอ่าน มีการแบ่งแยกเป็นวิชาต่าง ๆ เช่น หน้าที่ของพลเมืองไทย จริยศาสตร์ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ ศิลปะ และความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเทศไทยและวัฒนธรรม

การพัฒนาของการศึกษาปฐมวัยในต่างประเทศและการปรับปรุงหลักสูตรเพื่อให้เหมาะกับสังคมไทย ได้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติขึ้นในค.ศ. 1953 เน้นที่การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมมากกว่ารายวิชา ตามเอกสารไม่ได้อ้างอิงถึงการนำแนวคิดของ Froebel และ Montessori มาใช้ในการจัดการหลักสูตร แต่ยังมีความเป็นไปได้ว่าหลักสูตรใหม่นี้ยังคงยึดเอาหลักการดังกล่าวมาใช้ในการจัดทำหลักสูตร ตลอดระยะเวลา 20 ปีหลังจากมีการจัดหลักสูตรอนุบาลขึ้นเป็นครั้งแรกได้มีการปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างหลักสูตรมาโดยตลอด ซึ่งให้เห็นว่าเด็กเรียนรู้ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ จนเกิดเป็นประสบการณ์ วิชาแกนหลัก ๆ ที่จัดให้เด็กได้เรียนมี 7 วิชา คือ คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ การเรียนรู้ชีวิตประจำวัน ภาษาไทย พลศึกษา ดนตรีและการขับร้อง

ในปีค.ศ. 1979 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับระบบการศึกษาของเด็กไทย มีการแบ่งเนื้อหาการเรียนการสอนออกเป็น 4 หมวด และเลิกใช้หลักสูตรที่เคยใช้กับโรงเรียนอนุบาลลอออุทิศ ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดของ Froebel และ Montessori หลักสูตรใหม่ให้ความสำคัญกับ

พัฒนาการของเด็ก จุดมุ่งหมายหลักเพื่อเตรียมเด็กเข้าสู่การเรียนระดับชั้นประถม ดังจะเห็นได้จากชื่อเรียกของแต่ละวิชาที่ใส่คำนำหน้าไว้ว่า "การเตรียมความพร้อม" ได้แก่ การเตรียมความพร้อมทักษะทางคณิตศาสตร์ การเตรียมความพร้อมด้านภาษาไทย การเตรียมความพร้อมด้านประสบการณ์ชีวิต และการเตรียมความพร้อมทางพัฒนาการ กิจกรรมที่จัดขึ้นในชั้นเรียนถูกออกแบบมาเพื่อจุดประสงค์เฉพาะด้าน มีการประเมินผลเด็กเป็นรายบุคคลและการวัดผลที่ชัดเจน

ในปีค.ศ. 1986 การมุ่งเน้นพัฒนาการของเด็กได้มีบทบาทลดลง เมื่อแนวคิดในการบูรณาการหลักสูตรเข้ามาแทนที่แนวคิดด้านการเตรียมความพร้อม การเรียนการสอนแบบนี้มีการจัดการเรียนเป็นหัวเรื่อง แต่ละหัวเรื่องจะประกอบไปด้วยหน่วยการเรียนรู้ กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และอุปกรณ์การเรียนรู้ เทคนิคการสอนจะช่วยให้เด็กปฏิบัติและเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในห้องเรียน แม้ว่าหลักสูตรใหม่นี้จะไม่ได้เป็นต้นแบบอย่างที่เป็นหลักการของ Montessori และ Froebel เคยเป็นในปีค.ศ.1940 แต่หลักสูตรใหม่นี้ก็นำไปสู่การพัฒนาแนวการจัดการศึกษาที่ใช้กิจกรรมเป็นหลัก

นับแต่นั้นจนถึงปัจจุบัน โรงเรียนอนุบาลของภาครัฐได้มีใช้หลักสูตรแบบบูรณาการและหน่วยการเรียนรู้ดังที่เสนอไว้ในหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติค.ศ. 1986 มีการเปลี่ยนแปลงในหน่วยการเรียนรู้วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์บ้างเพื่อให้การเรียนการสอนทันสมัยและฝึกให้เด็กได้รู้จักการแก้ปัญหา ในปี 1991 ได้มีการนำแนวคิดเกี่ยวกับระดับชั้นพัฒนาการเด็กมาใช้ในการจัดทำหลักสูตรการศึกษา

ในปีค.ศ.1999 คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้นำเสนอแนวทางการปฏิรูปการศึกษา โดยเสนอว่าระบบการศึกษาของไทยมีรูปแบบที่จำกัดและรวมอำนาจเกินไป การปฏิรูปการศึกษาจะช่วยสนองความต้องการของโลกปัจจุบัน ระบบการศึกษาแบบเก่าจะต้องถูกกระจายอำนาจและเป็นอิสระภายใต้การดูแลของผู้บริหารท้องถิ่น ครู และตัวเด็กเอง คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้สอบถามความคิดเห็นของโรงเรียนให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษาจากเดิมที่เน้นการท่องจำและบรรยายไปสู่การเรียนอย่างสร้างสรรค์ ใช้วิธีการตั้งคำถาม อาจกล่าวได้ว่าโรงเรียนจะมีการจัดการที่เป็นอิสระจากทบวง ครูแต่ละวิชาสามารถจัดการสอนเนื้อหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง นักเรียนมีอิสระในการเรียนรู้ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดขึ้น

การปฏิรูปการศึกษาที่เกิดขึ้นส่งผลโดยตรงกับแนวการศึกษามอนเตสซอรี ประเทศไทยให้ความสำคัญกับแนวการศึกษาของทางตะวันตกมากขึ้น ได้เกิดการขอยืมหรือรับเอาแนวการศึกษาต่าง ๆ มากมายจากประเทศทางแถบยุโรปเพื่อมาใช้จัดการเรียนการสอนกับเด็กไทย โดยเฉพาะแนวการศึกษามอนเตสซอรีที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในห้าหลักสูตรสำหรับเด็ก

ปฐมวัยที่มีแนวการจัดการเรียนการสอนโดยยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง อันได้แก่ Waldorf's , Project Approach, High Scope, Whole language, and Montessori (ข้อมูลจากสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ, 1999) แม้ว่าจะไม่ได้มีการนำไปใช้อย่างแพร่หลายทั่วประเทศไทย แต่ได้มีการฝึกอบรมให้กับครูและบุคคลให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวการศึกษาที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง (Charupan & Lessuksri, 1999) จุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความเชี่ยวชาญของบุคคลให้เหมาะสมกับงานในโรงเรียนที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง ครูในอนาคตจะได้รับการฝึกเพื่อเปลี่ยนทัศนคติจากผู้สอนความรู้เป็นผู้อำนวยความสะดวกในห้องเรียน การเตรียมครูให้มีความรู้เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามบริบทของหลักสูตรใหม่นี้รวมถึงการอบรมผู้บริหารและการเตรียมอุปกรณ์ในห้องเรียน เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนให้เด็กไม่ใช่เพียงแค่ว่า แต่ต้องช่วยให้เด็กเข้าถึงวิธีการที่จะเรียนรู้ด้วย

จากการศึกษาเอกสารไม่ปรากฏว่ามอนเตสซอรีมีบทบาทในการจัดทำหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติ ค.ศ.1986 เมื่อหลักสูตรต้นแบบของโรงเรียนอนุบาลลพบุรีได้เปลี่ยนแปลง ผลจากการเปลี่ยนแปลงการศึกษาแห่งชาติทำให้ไม่อาจทราบว่ามีผู้นำแนวศึกษามอนเตสซอรีเข้าไปเป็นแนวในการจัดทำหลักสูตรหรือไม่ ตั้งแต่องค์กรต่าง ๆ ของรัฐดำเนินงานตามแผนแห่งชาติ แนวการศึกษามอนเตสซอรีก็หายไปจากโรงเรียนอนุบาลของรัฐ ปัจจุบันมีโรงเรียนเอกชนเพียงบางแห่งที่ใช้แนวการศึกษามอนเตสซอรี

มอนเตสซอรีกลายเป็นทางเลือกสำหรับโรงเรียนอนุบาลเอกชนในการจัดทำหลักสูตร โดยการนำไปจัดการศึกษาแต่ละระดับชั้น บางแห่งใช้ประโยชน์จากอุปกรณ์มอนเตสซอรีและบางแห่งนำปรัชญาการศึกษาไปใช้ โรงเรียนเอกชนที่ใช้แนวการศึกษามอนเตสซอรีในประเทศไทยสามารถแบ่งออกเป็น 3 แบบตามกลุ่มนักเรียน คือ โรงเรียนมอนเตสซอรีแบบไทย โรงเรียนมอนเตสซอรีแบบคริสเตียน และโรงเรียนมอนเตสซอรีนานาชาติ

1) โรงเรียนมอนเตสซอรีแบบไทย

เป็นโรงเรียนที่เปิดรับนักเรียนไทยทั่วไป เด็กที่เข้ามาเรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ตัวโรงเรียนเองไม่ได้แบ่งแยกศาสนาและรับเอาแนวการศึกษามอนเตสซอรีมาปรับใช้เพื่อให้เข้ากับลักษณะทางสังคมอย่างเหมาะสม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรเพื่อการพัฒนาเด็กเป็นรายบุคคลอย่างอิสระในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งคุณค่าของสังคมและวัฒนธรรมเพื่อให้เด็กเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมไทย การพัฒนาเด็กเน้นการพัฒนาเป็นรายบุคคล ในการสอนเกี่ยวกับค่านิยมและวัฒนธรรมไทย เด็กจะได้เรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย เช่น ดนตรีไทย ศิลปะไทย รูปแบบการปฏิบัติตนของคนไทย เช่น เคารพผู้ที่อาวุโสกว่าและการมีกิริยามารยาทที่เหมาะสม ครูที่สอนส่วนใหญ่

เป็นคนไทยที่ไม่ผ่านการอบรมจากศูนย์ของมอนเตสซอรี แต่จะได้รับการฝึกเป็นรายบุคคลจากผู้เชี่ยวชาญด้านมอนเตสซอรีของโรงเรียน ครูที่ฝึกอบรมหลักการและวิธีการแบบมอนเตสซอรีจะได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีไทยไปด้วยกัน

2) โรงเรียนมอนเตสซอรีแบบคริสเตียน

โรงเรียนอนุบาลบางแห่งในประเทศไทยเปิดรับนักเรียนที่นับถือศาสนาคริสต์ รูปแบบแนวการศึกษาของโรงเรียนต้องย้อนกลับไปสมัยที่มิชชันนารีเข้ามาเผยแผ่การศึกษาเมื่อศตวรรษที่ 20 โรงเรียนแบบคริสเตียนจะมีความเชื่อตามแบบชาวคริสต์คือนับถือพระเจ้าและสอนไบเบิลเพิ่มเข้ามาจากวิธีแบบมอนเตสซอรี ความเคร่งครัดทางศาสนาแตกต่างกันไปในแต่ละโรงเรียน จุดมุ่งหมายของโรงเรียนเพื่อพัฒนาเด็กและสร้างสังคมแบบคริสเตียนสำหรับเด็ก ปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเน้นการใช้กิจกรรม โรงเรียนจะใช้อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีร่วมกับกิจกรรมแบบคริสเตียนในชั้นเรียน เช่น การเรียนไบเบิล คำสอน ร้องเพลงสวด ครูส่วนใหญ่เป็นคริสต์และได้รับการอบรมการใช้อุปกรณ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านมอนเตสซอรี

3) โรงเรียนมอนเตสซอรินานาชาติ

โรงเรียนในลักษณะนี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองของกลุ่มนักเรียนที่ไม่ใช่คนไทย แต่ก็รับนักเรียนไทยที่พ่อแม่ต้องการให้เด็กได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบนานาชาติ โรงเรียนจะใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลักในการสื่อสารในชั้นเรียน โรงเรียนไม่ได้จัดตั้งขึ้นโดยยึดเอาศาสนาหรือองค์กรเป็นแหล่งสนับสนุน รายรับจากผู้ปกครองของนักเรียน อุปกรณ์มอนเตสซอรีที่ใช้ในห้องเรียนจะนำเข้ามาจากต่างประเทศทั้งหมด แนวการสอนของโรงเรียนนานาชาติจะมีความเข้มงวดกว่าโรงเรียนอีก 2 แบบข้างต้น เด็กจะได้รับการพัฒนาตามหลักการของ Dr. Maria Montessori เนื่องจากสามารถใช้หลักสูตรของมอนเตสซอรีแบบดั้งเดิมได้โดยไม่ต้องนำมาปรับให้เข้ากับวัฒนธรรม โรงเรียนจะใช้อุปกรณ์และแนวทางของมอนเตสซอรีตามแบบต้นฉบับในชั้นเรียน ต่างจากโรงเรียนไทยและคริสเตียนที่มีการปรับแนวทางให้เหมาะกับวัฒนธรรม ครูผู้สอนจะมีใบรับรองจากสมาคมมอนเตสซอรีในต่างประเทศ ครูผู้ช่วยจะมีหน้าที่ดูแลนักเรียนไทยที่เพิ่งเข้ามาใหม่และมีปัญหาในชั้นเรียน

สรุปการนำเอาแนวการศึกษามอนเตสซอรีเข้ามาใช้ในการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปฐมวัยในประเทศไทยนั้นได้มีมานานแล้ว โดยได้มีการนำใช้ตั้งแต่ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนอนุบาลแห่งแรกของประเทศไทย แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน ส่งผลให้ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าได้มีการนำแนวการศึกษามอนเตสซอรีเข้าไปในการจัดทำปฐมวัยอย่างต่อเนื่องหรือไม่ จนเมื่อโรงเรียนอนุบาลได้ขยายไป

ทั่วไปประเทศ ได้มีโรงเรียนเอกชนบางแห่งให้ความสนใจและนำหลักสูตรมอนเตสซอรีไปใช้ในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้จอร์จ พูลพัฒนาและคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติในการนำเอาการศึกษามอนเตสซอรีมาใช้ที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย ดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานบริบทของสังคมที่สถานศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยตั้งอยู่ ให้เข้าใจในสภาพชุมชน สภาพของสถานศึกษา สภาพแวดล้อม ผู้บริหาร ครู บุคลากร ในส่วนต่าง ๆ นักเรียน และผู้ปกครอง นโยบาย / ปรัชญา / วัตถุประสงค์ ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ฯ หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การประเมินผล สภาพความสัมพันธ์ของบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการสอน และดูแลเด็ก ค่านิยมและความต้องการของบุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครองและชุมชน

2) สร้างความเข้าใจในเรื่องแนวคิดกับผู้บริหารและครู เพื่อให้ผู้บริหารสนใจและสนับสนุน ครูสนใจและสมัครใจที่จะสอน ก่อนเริ่มนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติ

3) การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้ทั้งทางทฤษฎี และการฝึกปฏิบัติตามแนวคิด ผู้บริหารและครูทุกคนเข้าร่วมจะช่วยสร้างความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติโดยทุกคนรู้หน้าที่ของตนเอง

4) การนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยแทรกไปกับแนวการสอนเดิมที่สถานศึกษาใช้อยู่ ให้ครูมีอิสระในการสอน เมื่อครูเชื่อมั่นในแนวคิดใหม่แล้วจึงขยายการใช้เพิ่มขึ้น

5) จัดโอกาสให้ผู้บริหาร ครูที่รับผิดชอบสอนแนวคิดการสอนแบบมอนเตสซอรีได้เยี่ยมชม / ได้ฝึกปฏิบัติการสอนที่โรงเรียนต้นแบบ และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำแนวคิดไปใช้ทั้งกับโรงเรียนต้นแบบและสถานศึกษาเครือข่ายด้วยกัน

6) การนิเทศติดตามผลการสอนต้องมีสม่ำเสมอ เพื่อช่วยให้การนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และได้มีโอกาสแทรกการทบทวนความรู้ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ

7) ให้ครูได้คิดอุปกรณีสัมพันธ์กับท้องถิ่น และคิดแบบการประเมินผล ตามแนวคิดให้สัมพันธ์กับบริบทของสถานศึกษา

8) ครูที่สอนร่วมกันทบทวนการสอนตามแนวคิด ศึกษาปัญหาและปรับพัฒนารูปแบบ แนวคิดการสอนให้สัมพันธ์กับบริบทของสถานศึกษาฯ มีการเสริมความรู้และสอนตามคำร้องขอ การนิเทศตนเอง และการนิเทศภายใน

ประวัติการก่อตั้งสมาคมส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเด็กเป็นสำคัญ (Thailand Association of Montessori Schools)

Thailand Association of Montessori Schools (อ้างถึงในเว็บไซต์) ได้กล่าวถึงประวัติการก่อตั้งสมาคมส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเด็กเป็นสำคัญไว้ดังนี้เป็นที่ยอมรับแล้วว่าขณะนี้ครูและผู้ปกครองส่วนใหญ่ในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ ๆ เริ่มรู้จัก มีความเข้าใจ และมีความสนใจเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอริมากขึ้น สาเหตุหลักเกิดจากการที่ทางสำนักงานกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้จัดให้มีการเผยแพร่แนวการสอนและองค์ความรู้ของการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ครูผู้ปกครองและโรงเรียนได้ทราบว่าการจัดการศึกษาที่ยึดเด็กเป็นสำคัญนั้นมีหลากหลายวิธีด้วยกันและวิธีหนึ่งก็คือการสอนแบบมอนเตสซอรินั่นเอง จากการสังเกตจะพบได้ว่าในแต่ละครั้งที่มีการจัดฝึกอบรมสัมมนา หรือนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบมอนเตสซอริจะโดยครูไทยหรือครูต่างชาติก็ตาม จะมีผู้ให้ความสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการอบรมและสัมมนาดังกล่าวเสมอ นอกจากนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้มีการสนับสนุนให้โรงเรียนจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล คำนึงถึงจิตวิทยาพัฒนาการของเด็กเป็นหลักในการจัดการศึกษาโดยให้เด็กได้พัฒนาอย่างสมดุลทุกด้านแบบองค์รวมต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อป้องกันปัญหาสังคมในระยะยาวและเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ที่ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการและปรัชญาของมอนเตสซอริ เชื่อว่าเด็กเป็นผู้สร้างโลก และสันติภาพในโลกเกิดขึ้นได้ก็จากการพัฒนาเด็กในวัยนี้ให้เป็นวัยผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ หลักสูตรของมอนเตสซอริไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของเสรีภาพเท่านั้นหากแต่ยังหมายถึงเส้นทางสู่การศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง การสอนแบบมอนเตสซอริจึงเป็นการศึกษาที่สามารถใช้กับเด็กได้ตลอดกาล ตั้งแต่อดีตจนถึงอนาคต เนื่องจากสิ่งที่เป็นปรัชญาหลักของมอนเตสซอริคือการ " สังเกตเด็ก " สังเกตความสนใจของเด็ก แล้วจึงจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสิ่งที่ได้สังเกต ดังนั้นการสอนแบบมอนเตสซอริในแต่ละบริบทจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เด็กอาศัยอยู่ หลักการและปรัชญาของมอนเตสซอริจึงมีประโยชน์และสอดคล้องกับเด็กทุกยุคทุกสมัย เพียงแต่ผู้ใหญ่รู้จักสังเกตเด็กและยึดเด็กเป็นหลักในการจัดการศึกษา เพราะเด็กเมื่อ ๑๐๐ ปีที่แล้วมีความแตกต่างจากเด็กในปัจจุบันและเด็กในประเทศไทยก็มีความแตกต่างเช่นกัน การจัดการศึกษาแบบมอนเตสซอริ สำหรับประเทศไทยจึงมีความเหมาะสมสอดคล้องกับทุกบริบท ดังนั้นการเริ่มต้นของ สมาคมส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเด็กเป็นสำคัญ (Thailand Association of Montessori Schools) ในการเผยแพร่แนวคิด วิธีการจัดการ

เรียนการสอน และอื่น ๆ ของมอนเตสซอรี ซึ่งมีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ตามที่ได้กล่าวแล้วนั้น จึงเป็นนิมิตหมายอันดีที่เด็กไทย ครูไทย โรงเรียนไทยจะมีอีกแนวคิดหนึ่งให้เป็นทางเลือกในการจัดการศึกษา

สมาคมส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเด็กเป็นสำคัญ (TAMS) ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พุทธศักราช 2546 โดยมีนางคำแก้ว ไกรสรพงษ์ ซึ่งเป็นผู้บริหารโรงเรียนอนุบาลกร แก้ว โดยการจัดตั้งสมาคมในครั้งนี้เพื่อเผยแพร่แนวคิด วิธีการ การจัดการเรียนการสอน และข้อมูล ต่างๆ เกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีขึ้น โดยสมาชิกผู้ริเริ่มในการก่อตั้งสมาคม นั้น ประกอบด้วยโรงเรียนจำนวน 8 แห่ง คือ

- 1) โรงเรียนอนุบาลกรแก้ว จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- 2) โรงเรียนอนุบาลประนนท์นิจ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- 3) โรงเรียนสมบุญวิทย์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- 4) Prep International Academy จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- 5) โรงเรียนอนุบาลยุวมิตร จังหวัดนครปฐม
- 6) สถานรับเลี้ยงเด็กมูลนิธิรักดี ซิลเดรน เซ็นเตอร์ จังหวัดพัทธยา
- 7) โรงเรียนปิติศึกษา (เชียงใหม่มอนเตสซอรี) จังหวัดเชียงใหม่
- 8) โรงเรียน Rawai Progressive International จังหวัดภูเก็ต

โดยสถานที่ตั้งของสมาคมส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเด็กเป็นสำคัญอยู่ที่เลขที่ 214 ซอยระนอง 1 ถนนพระรามที่ 5 เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300

จุดแข็งและจุดอ่อนของการสอนแบบมอนเตสซอรี

จ๊ะพันธุ์ พูลพัฒน์และคำแก้ว ไกรสรพงษ์ (2544) ได้กล่าวถึงข้อดีและข้อเสียของการสอน แบบมอนเตสซอรีสรุปได้ดังนี้ การจัดกลุ่มแบบมีเด็กหลายอายุรวมกลุ่มกันดีในแง่ของสังคม ให้ เด็กที่มีความแตกต่างกัน เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน ให้ความช่วยเหลือกัน เด็กที่มีอายุมากกว่าช่วยดูแล หรือสาธิตงานให้แก่เด็กที่มีอายุน้อยกว่า แต่ก็มีนักการศึกษาบางท่านได้วิพากษ์วิจารณ์ว่าการจัด ชั้นเรียน และการจัดการเรียนการสอนในแบบมอนเตสซอรี ไม่ได้เปิดโอกาสให้เด็กได้มีการสังสรรค์ และส่งเสริมทางด้านสังคมให้แก่เด็ก เนื่องจากขาดการทำงานเป็นกลุ่ม การเล่นเกม และขาด กิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งโรงเรียนอนุบาลทั้งหลายโดยทั่ว ๆ ไปจะจัดทำกัน ซึ่งถ้ามองด้วยความรอบคอบ แล้ว จะพบว่า การสังสรรค์และการสังคมของเด็กนั้นเกิดขึ้นได้เสมอ ไม่ว่าโรงเรียนจะจัดการสอน แบบใด ไม่มีวิธีการสอนแบบไหน หรือครูคนใดที่จะไปหยุดการสังคมของเด็กได้ นอกเสียจากว่า ครู

เป็นครูเผด็จการ หรือว่าเด็กกลัวครูอย่างมากมาย ซึ่งสภาพเช่นนี้ ห้องเรียนแบบไหนก็เกิดเหตุการณ์แบบนี้ได้เช่นกัน กิจกรรมของมอนเตสซอรีหลายอย่างให้โอกาสเด็กได้สังสรรค์กันเป็นกลุ่ม มีโอกาสได้ร่วมมือกันในการทำงาน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การนั่งทำกิจกรรมวงกลม การเล่นที่สนามเด็กเล่น การรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน การไปทัศนศึกษา ฯลฯ ด้านการทำกิจกรรมของเด็ก เป็นงานที่เด็กทำสำเร็จด้วยตนเอง ไม่มีการเปรียบเทียบหรือแข่งขันกับบุคคลอื่น เด็กที่ช้าก็จะใช้เวลาในการทำกิจกรรมชิ้นเดิมต่อไป โดยไม่รบกวนสมาธิคนอื่น ๆ ในชั้นเรียน เด็กที่เรียนไวในห้องเดียวกัน จะสามารถทำงานระดับที่ยากขึ้นไปได้เรื่อย ๆ ด้วยความรวดเร็ว โดยไม่เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งที่จะต้องรอเพื่อนคนอื่นในชั้น เด็กที่มีความสามารถระดับสูง จะรู้สึกว่าได้รับการท้าทายจากการทำงานที่มีวัตถุประสงค์มากมายหลายชนิดให้ทำกิจกรรมการทำงานในแบบมอนเตสซอรีช่วยเพิ่มสมาธิในการทำงานให้เด็ก เพราะเด็กจะได้ทำงานในสิ่งที่ตนเองพอใจ และสนองความต้องการตามธรรมชาติของเด็ก รวมถึงได้ทำงานในสภาพที่เกิดความสบายใจ เด็กจะมีสมาธิในการทำงานช่วงยาวกว่าปกติ และจากงานที่ทำยังช่วยเสริมการมีวินัยในตนเองให้แก่เด็กด้วย บางความเห็นมองว่าโรงเรียนมอนเตสซอรี เป็นโรงเรียนของกลุ่มชนบางกลุ่มหรือชนชั้นกลางเท่านั้น ข้อตำหนินี้มีส่วนของความเป็นจริงในจุดที่โรงเรียนมอนเตสซอรีส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนเอกชน ซึ่งดำเนินงานโดยบุคคล หรือกลุ่มคนเพื่อผลประโยชน์ แต่ก็มีการนำวิธีการนี้ไปใช้ในโปรแกรม Head Start บางโปรแกรม ในสถานที่ดูแลเด็ก และโรงเรียนรัฐบาลด้วย ผู้ปกครองมีความรู้สึกว่าการสอนแบบนี้ เป็นวิธีการที่เข้มงวดกวดขัน วิธีการสอนก็มีรายละเอียดมากมาย ความเข้าใจนี้เกิดขึ้นจากผู้ปกครองเอาระบบการเรียนของมอนเตสซอรีไปเปรียบเทียบกับการเรียนระบบอื่น ซึ่งมีโปรแกรมการเล่นแทรกอยู่และผู้ปกครองก็คุ้นเคยกับโปรแกรมการเล่นมากกว่าระบบมอนเตสซอรี เมื่อเปรียบเทียบสองระบบด้วยกัน ผู้ปกครองก็จะพบว่า ระบบมอนเตสซอรีนั้นจัดระบบของสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ในการเรียนที่เฉพาะเจาะจง ผิดจากโปรแกรมการเล่นจึงทำให้มองภาพว่ามอนเตสซอรีเข้มงวดกวดขัน จริง ๆ แล้ว ผู้ปกครองน่าจะรอผลที่จะได้รับจากระบบมอนเตสซอรีมากกว่า วิธีการสาธิตการสอนของครูนั้น เป็นการให้เด็กทำตาม ทำซ้ำ จนเด็กทำได้ เป็นการทำให้เด็กขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ซึ่งน่าจะเป็นการเข้าใจผิดเพราะจริง ๆ แล้ว อุปกรณ์การสอนแบบมอนเตสซอรีช่วยเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เช่น กล่องรูปสามเหลี่ยม (Triangles Boxes) ซึ่งอยู่ในชุดกล่องรูปสามเหลี่ยมสร้างสรรค์ภายในกล่องจะมีรูปสามเหลี่ยมหลายขนาด และหลายสี การนำมาสร้างรูปสามเหลี่ยมได้ด้วยการสังเกตเส้นด้านบนรูปสามเหลี่ยมนั้น เมื่อนำเส้นด้านของรูปสามเหลี่ยมสีเดียวกันมาประสานกัน จะได้รูปสามเหลี่ยมรูปใหญ่สีเดียวกันเป็น 3 รูปด้วยกัน เมื่อครูสาธิตวิธีการให้เด็กดู เด็กได้ลองทำ และทำได้แล้ว เด็กจะนำรูป

สามเหลี่ยมเหล่านี้มาทำเป็นรูปร่างต่าง ๆ นอกเหนือไปจากรูปทรงสามเหลี่ยมตามปกติ เช่น ทำเป็นรูปป्यानอวกาศ เรือรบ ฯลฯ ซึ่งก็เป็นส่วนที่ชี้ให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของเด็ก

ศรีเรือน แก้วกังวาล (2549) ยังได้กล่าวถึงการจัดการศึกษามอนเตสซอรี ว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการจัดโปรแกรมการศึกษาแก่เด็กวัยตอนต้นว่าวิธีนี้แต่เดิมได้จัดขึ้นเพื่อใช้สอนเด็กปัญญาอ่อน แต่เมื่อนำมาใช้กับเด็กปกติกลับปรากฏว่าได้ผลดีมากว่า วิธีการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีสามารถนำไปใช้ได้ผลดีกับเด็กโตในชั้นประถมและมัธยมอีกด้วย ความเด่นของการจัดการศึกษาแบบนี้ประการหนึ่งก็คือ การใช้วัสดุการสอนหลายชนิด เพื่อให้เด็กพัฒนาศักยภาพแห่งการแยกแยะ มองเห็นความเหมือนหรือความต่าง วิธีการจัดการศึกษาแบบนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการกำหนดกรอบของการเรียนรู้มากเกินไป จนอาจทำให้เด็กด้อยสมรรถภาพในการคิดสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตามในการติดตามเด็กที่ได้รับการเรียนรู้แบบนี้ระยะยาวพบว่าเด็กจำนวนหนึ่งประสบผลสำเร็จในการเรียนเป็นอย่างดี

นิตยา ประพุดติกิจ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของการศึกษาแบบมอนเตสซอรีไว้ดังนี้ การจัดสถานที่เรียนให้เหมือนกับบ้าน เพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ไม่มีเก้าอี้เรียงแถว เพราะเป็นการบังคับและจำกัดเสรีภาพของเด็ก จัดให้มีโต๊ะ เก้าอี้ และชั้นวางของขนาดเล็กเหมาะสำหรับเด็ก มีเครื่องเล่นแบบ Montessori ที่เปิดโอกาสให้เด็กได้เล่นเองและตรวจสอบแก้ไขด้วยตัวเอง เด็ก ๆ มีเสรีภาพที่จะเลือกทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสนใจของตนเอง ไปหยิบอุปกรณ์หรือของเล่นเอง แล้วนำไปเก็บเข้าที่เอง เด็กส่วนมากไม่ต้องอาศัยครูช่วยแนะนำ แต่ครูมีหน้าที่เฝ้าดูห่าง ๆ แต่พร้อมที่จะแนะนำเครื่องเล่นชิ้นต่อไปให้เด็กถ้าหากเด็กสามารถทำงานชิ้นเก่าประสบผลสำเร็จแล้ว ของเล่นดังกล่าวได้ถูกลอกเลียนนำไปใช้ทั่วโลก

สรุปได้ว่าแนวทางการศึกษามอนเตสซอรีคือการจัดการเรียนการสอนที่มีรูปแบบเฉพาะทางด้านแนวคิดและวิธีการที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ แม้ว่าจะมีนักการศึกษาวิพากษ์วิจารณ์ถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผน แต่สิ่งเหล่านั้นไม่ได้เป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่บีบคั้นให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ โดยขาดความยืดหยุ่น ผู้สอนสามารถปรับและประยุกต์แนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้ากับสภาพบริบทและสังคมของตนได้ ดังนั้นจึงอยู่ที่ความสามารถของผู้สอนในการที่จะทำความเข้าใจแนวคิดและวิธีการ ตลอดจนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมของตนได้ดีเพียงใด

3.5 ความสอดคล้องของแนวการศึกษามอนเตสซอรีและบทบาทของศิลปะศึกษา

ความสอดคล้องของแนวการศึกษามอนเตสซอรีและบทบาทของศิลปะศึกษาในการช่วยพัฒนาเด็กมีความสอดคล้องกันดังต่อไปนี้ ทฤษฎีพัฒนาการทางศิลปะของ Lowenfeld (1987) ที่เสนอไว้ในหนังสือ *Creative and mental growth* ว่า เด็กในวัยเด็กเล็กจะสนุกกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อและเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างมือกับตา เด็กจะสนุกสนานกับการสิ่งที่เขาเขียนขึ้น การแสดงออกด้านการวาดภาพเริ่มมีความหมาย ภาพสิ่งของสิ่งเดียวกันอาจเขียนได้หลายแบบ โลกที่เด็กเห็นหรือรู้จักจึงแตกต่างจากโลกที่เด็กเขียนภาพ การพัฒนาความคิดเกี่ยวกับคนและสิ่งของยังไม่เด่นชัด การใช้สีของเด็กยังไม่เป็นไปตามธรรมชาติ สีที่เด็กใช้เขียนภาพกับสีที่เด็กเห็นจริงจะไม่เหมือนกันทั้งนี้เพราะเด็กใช้สีตามอารมณ์แล้วแต่ว่าสีไหนสะดุดตาเด็ก หรือเด็กชอบสีไหนเป็นพิเศษก็ใช้สีนั้น ซึ่งไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง เด็กยังไม่มีสมาธิเรื่องเกี่ยวกับบริเวณว่างหรือช่องไฟ การวาดภาพจึงไม่มีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งต่าง ๆ ตรงไหนมีบริเวณว่างเด็กจะเขียนสิ่งต่าง ๆ ลงไป ซึ่งแนวการศึกษามอนเตสซอรีนั้นเน้นส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ผ่านการทำกิจกรรม กิจกรรมที่จัดขึ้นจะเน้นการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในการรับรู้ จนเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับที่ Herberholz and Herberholz (1998) กล่าวไว้ว่า เมื่อประสาทสัมผัสรับรู้สิ่งต่าง ๆ เด็กจะสามารถวาดวัตถุจากความทรงจำได้ เด็กต้องรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสและผ่านศิลปะปฏิบัติ แล้วจะสามารถสร้างรูปภาพในแบบของตัวเองได้ อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีที่ผ่านการทดสอบและคัดสรรจะมีรูปร่างและสีสรรที่ดึงดูดความสนใจของเด็ก การวาดภาพก็เป็นการถ่ายทอดด้านรูปร่างรูปทรงและสีสรรเช่นกัน Lowenfeld (1987) กล่าวว่า เด็กในวัย 4-7 ปี จะถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ออกมาเป็นภาพวาดโดยใช้สัญลักษณ์รูปทรงเรขาคณิตแทนความหมายสิ่งที่เด็กวาด อุปกรณ์ของมอนเตสซอรีก็มีรูปร่างรูปทรงทางเรขาคณิตเช่นกัน ซึ่งจะช่วยพัฒนาการรับรู้และความเข้าใจของเด็กเกี่ยวกับรูปทรงต่าง ๆ ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการวาดภาพหรือการแสดงออกทางศิลปะ สีสรรของอุปกรณ์ที่ดึงดูดให้เด็กเล่นจะช่วยให้เด็กได้รู้จักสีต่าง ๆ ผ่านการเล่นอุปกรณ์ สอดคล้องกับ Chapman (1978) ที่กล่าวว่ากระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะเป็นการตอบสนองต่อรูปทรงทางทัศนช่วยพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กและเปิดประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง ศิลปะมีความหมายกับเด็กเมื่อเด็กได้สัมผัสกับรูปทรงพื้นฐานในการแสดงออกและตอบสนองชีวิต แนวคิดของมอนเตสซอรีด้านการวาดภาพที่กล่าวถึงการเตรียมตาและมือให้พร้อมสำหรับการวาดและการเขียนนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เด็กสามารถแสดงออกทางศิลปะได้อย่างดี เพราะเด็กสามารถควบคุมมือให้วาดตามที่คิดและจินตนาการ มีสายตาที่ละเอียดอ่อนในการสังเกตสิ่งต่าง ๆ รอบตัว สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการด้านการวาดภาพที่

เหมาะสมตามขั้นพัฒนาการ สิ่งที่มีอนเตลซอร์เน้นย้ำคือการไม่มีแบบฝึกหัดที่ตายตัวในการวาดภาพ นั่นคือการไม่เน้นให้เด็กลอกเลียนแบบหรือตั้งโจทย์ที่ตายตัวให้กับเด็ก สอดคล้องกับ Dewey (1902) ที่สนับสนุนให้ผู้เรียนได้ค้นหาด้วยตัวเอง ความพยายามและได้ตัดสินใจเหล่านี้คือธรรมชาติและมีประสิทธิภาพในการเรียนรู้ ดังนั้นการวาดภาพนั้นควรดำเนินไปตามความสามารถและความสนใจของเด็กเองเพื่อที่เด็กจะได้สนุกสนานกับการทำศิลปะอย่างเต็มที่ การตั้งโจทย์หรือมีแบบฝึกหัดจะเป็นการบังคับและกดดันให้เด็กทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ต้องการ ซึ่งขัดกับแนวคิดทางศิลปะสมัยใหม่ที่เน้นให้เด็กได้แสดงออกอย่างเต็มที่ตามความสนใจ ไม่มีสิ่งใดถูกหรือผิดในกิจกรรมศิลปะ ลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นระหว่างการเรียนรู้จะเป็นพฤติกรรมที่ติดตัวเด็กไปจนโต มอนเตลซอร์สอนให้เด็กสามารถเลือกปฏิบัติกิจกรรมได้ภายใต้กฎระเบียบที่กำหนดไว้ การปฏิบัติอย่างอิสระเสรีไม่ได้หมายความว่าเด็กสามารถทำทุกสิ่งได้เสมอไป สอดคล้องกับ Gruber (1994) ที่ให้ความสำคัญกับการวัดพฤติกรรมในการทำงาน ระเบียบวินัย การร่วมมือในการทำงาน ความตั้งใจ และการให้ความสำคัญในการทำงาน

สรุปได้ว่าการจัดการเรียนการสอนศิลปะตามแนวการศึกษามอนเตลซอร์นั้นให้ความสำคัญที่การเตรียมประสาทสัมผัสทั้ง 5 ด้านของเด็กให้มีความพร้อม เพื่อที่จะสามารถรับรู้และทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งและสามารถแสดงออกทางศิลปะได้ โดยไม่มุ่งเน้นการคาดหวัง ตั้งกฎเกณฑ์ หรือจัดแบบฝึกหัดให้เด็กได้ปฏิบัติ การที่เด็กมีสิทธิ์ที่จะเลือกทำหรือไม่ทำสิ่งใดนั้น จะส่งผลให้เด็กเกิดความรู้สึกดีกับสิ่งที่เด็กได้มีโอกาสในการเลือกปฏิบัติด้วยตนเอง ในการปฏิบัติงานศิลปะไม่มีสิ่งใดถูกหรือผิด การไม่เข้าไปก้าวกายแก้ไขงานของเด็กจะส่งผลให้เด็กเกิดความมั่นใจในการปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ติดตัวเด็กไปเมื่อเด็กเติบโตขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

สาลี เหมือนมงคลกุล (2533) ศึกษาแนวโน้มการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาของไทย ในปี.ศ. 2544 ตามทฤษฎีของผู้เชี่ยวชาญด้านปฐมวัยศึกษาจำนวน 26 คน โดยใช้เทคนิคเดลฟาย ผลการวิจัยปรากฏว่า 1.ด้านนโยบาย จะต้องระบุแผนพัฒนาประชากรในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติให้ชัดเจน เน้นความสำคัญในการให้ความรู้แก่พ่อแม่ในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็ก สนับสนุนให้ชุมชนองค์กรท้องถิ่นจัดศูนย์พัฒนาเด็กในชุมชนที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสต่าง ๆ ในการรับบริการทางการศึกษา 2.คุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่พึง

ประสงค์คาดว่า จะมีสุขภาพทางกายสมบูรณ์ รู้จักใช้ทักษะในการแสวงหาความรู้ มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์และมีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ ชื่อสัตย์ รับผิดชอบ ขยัน อดทน ตรงต่อเวลา เสียสละ มีสุขภาพจิตดีมีลักษณะผู้นำ เชื่อมั่นในตนเอง มีบุคลิกภาพที่ดี สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ 3. รูปแบบของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา ส่งเสริมให้จัดศูนย์พัฒนาเด็กขึ้นในสถาน ประกอบการของรัฐและเอกชน ขยายชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐทุกโรง มีการ ส่งเสริมให้เอกชนจัดขึ้นอนุบาลในชุมชนเมืองแต่เอกชนจะหันมาสนใจจัดสถานบริการเด็กแรกเกิด ถึง 3 ปีมากขึ้น และรัฐสนับสนุนให้มีการจัดการเรียนร่วมระหว่างเด็กปกติกับเด็กที่มีความบกพร่อง ในด้านต่าง ๆ 4. มีคณะกรรมการกลางจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดการศึกษาปฐมวัย กำหนด มาตรฐานการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย โดยจัดทำแนวการจัดประสบการณ์ การนิเทศติดตามผล การผลิตและการพัฒนาบุคลากรและการจัดอาคาร สถานที่ ให้สอดคล้องกันทุกหน่วยงานที่จัด การศึกษาระดับนี้ให้มากที่สุด 5. พ่อแม่จะมีเวลาให้กับเด็กน้อยลง และจะพึ่งบริการในการเลี้ยงดู เด็กของเอกชนมากขึ้น แต่พ่อแม่จะมีความรู้และเห็นความสำคัญของเด็กมากขึ้น จึงเลือกใช้สถาน บริการที่คุณภาพดี และให้ความร่วมมือกับสถานบริการในการพัฒนาเด็ก

เสาวนีย์ บุญยะฤทธิ์ (2538) ศึกษาเรื่องผลการสอนโดยวิธีสังเกตที่มีผลต่อการรับรู้ทาง ศิลปะของเด็กอายุ 4-6 ปี ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างแผนการสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับองค์ประกอบศิลปะ เบื้องต้นในเรื่องรูปร่าง รูปทรง สี ลักษณะพื้นผิว ขนาด สัดส่วน ระยะใกล้ ไกล ความสัมพันธ์ของ ภาพและพื้นหลัง นอกจากนี้ยังสร้างแบบทดสอบการรับรู้ทางศิลปะสำหรับเด็กระดับอนุบาล และ ทดลองสอนด้วยตนเองกับเด็กชั้นอนุบาลปีที่ 2 จำนวน 30 คน เป็นเด็กชาย 15 คนและเด็กหญิง 15 คน เป็นเวลา 4 สัปดาห์ โดยได้ให้เด็กทำแบบทดสอบก่อนและหลังการสอนซึ่งผลการวิจัย พบว่า การสอนโดยวิธีสังเกต สามารถส่งเสริมการรับรู้ทางศิลปะของเด็กอนุบาลได้ดีขึ้น

เสาวลักษณ์ อนุดิศย์ (2542) ศึกษาเรื่องการพัฒนาโปรแกรมศิลปศึกษาเพื่อส่งเสริมการ รับรู้ทางศิลปะสำหรับเด็กวัยอนุบาล มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโปรแกรมศิลปศึกษาเพื่อส่งเสริม การรับรู้ทางศิลปะสำหรับเด็กวัยอนุบาล ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเรียนชั้นอนุบาล 3 อายุ 5-6 ปี จำนวน 30 คน แบ่งออกเป็นกลุ่มทดลองจำนวน 15 คน กลุ่มควบคุมจำนวน 15 คน โปรแกรมที่พัฒนาขึ้น เป็นลักษณะโปรแกรมการสอนศิลปศึกษาสำหรับเด็กอนุบาลประกอบด้วย การจัดกิจกรรม 3 ขั้นตอน คือ 1.ขั้นกิจกรรมการมอง การเห็น การสังเกต และการสัมผัส 2.ขั้น กิจกรรมการถามและการตอบ 3.กิจกรรมศิลปะปฏิบัติ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการรับรู้ ทางศิลปะในเรื่องเส้น รูปร่าง รูปทรง สี และพื้นผิว ผลการวิจัยพบว่า 1) หลังการทดลองใช้

โปรแกรมฯ นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนการรับรู้ทางศิลปะสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) หลังการทดลองใช้โปรแกรมฯ นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนการรับรู้ทางศิลปะสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

วิณา กวยสมบูรณ์ (2542) ศึกษาการพัฒนาและการใช้หลักสูตรในโรงเรียนอนุบาลที่ใช้แนวคิดทางการศึกษาแบบมอนเตสซอรี และวอลดอร์ฟ กรณีศึกษา คือ โรงเรียนอนุบาลที่ใช้แนวคิดทางการศึกษาแบบมอนเตสซอรี 1 แห่ง โรงเรียนอนุบาลที่ใช้แนวคิดทางการศึกษาแบบวอลดอร์ฟ 2 แห่ง พบว่า 1) โรงเรียนอนุบาลที่ใช้แนวคิดทางการศึกษาแบบมอนเตสซอรี ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและการใช้หลักสูตร สำหรับการพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารจะมีการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ในส่วนเนื้อหาของของกลุ่มเนื้อหาหลัก (3 กลุ่ม) ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดทำชุดอุปกรณ์มอนเตสซอรี ในการใช้หลักสูตรมีการจัดกิจกรรมใน 2 ลักษณะ ได้แก่ กิจกรรมมอนเตสซอรี มีการจัดการเรียนการสอนตามหลักการแนวคิดมอนเตสซอรี และกิจกรรมกลุ่ม เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยพิจารณาจากเนื้อหาหลัก (3 กลุ่ม) ได้แก่ ประสบการณ์ชีวิตหรือทักษะกลไก ประสาทสัมผัส และวิชาการ มีการแบ่งการจัดการเรียนการสอนออกเป็น 2 ส่วน คือ ภาคทฤษฎี มีครูเป็นผู้บรรยายความรู้ และภาคปฏิบัติ โดยเน้นให้เด็กลงมือปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย 2) โรงเรียนอนุบาลที่ใช้แนวคิดทางการศึกษาแบบวอลดอร์ฟ ผู้บริหารหลักสูตรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและการใช้หลักสูตร ในการพัฒนาหลักสูตรผู้บริหารจะมีการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย โดยพิจารณาจากความต้องการของเด็ก และสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็กเป็นสำคัญ จากนั้นจึงนำข้อมูลมาจัดเป็นเนื้อหากิจกรรมตามหลักการของแนวคิดทางการศึกษาแบบวอลดอร์ฟ ในการใช้หลักสูตร จะมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยผ่านกิจกรรมการเล่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวงกลม และการเล่านิทาน ซึ่งขั้นตอนในการจัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรมของโรงเรียนจะแตกต่างกันไปตามความเข้าใจ ประสบการณ์ และการตีความหมายของผู้บริหารที่มีต่อแนวคิดทางการศึกษา

มินดา วงศ์วิชิต (2543) ศึกษาพฤติกรรมทางสังคมของเด็กวัยอนุบาล : กรณีศึกษาโรงเรียนอนุบาลที่ใช้วิธีการสอนมอนเตสซอรี เพื่อศึกษาพฤติกรรมทางสังคม 4 ด้าน ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล พฤติกรรมเกี่ยวกับตนเอง และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยเด็กอนุบาลวัย 5-6 ปี ที่เรียนอยู่ในโรงเรียนอนุบาลที่ใช้วิธีการของมอนเตสซอรีมาตั้งแต่อายุ 3 ปี จำนวน 10 คน การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้แบบสังเกตพฤติกรรมทางสังคมพบว่า 1. พฤติกรรมที่

เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เด็กแสดงออกในระดับมากคือ การดูแลสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมในการรับประทานอาหารว่าง/อาหารกลางวัน และการเคลื่อนที่ไปในสิ่งแวดล้อม 2.พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เด็กแสดงออกในระดับมาก คือ การสนทนา การทักทาย การจัดการในการเล่น การช่วยเหลือผู้อื่น การเล่นกันเองอย่างไม่เป็นทางการ และการได้รับความเอาใจใส่ 3. พฤติกรรมที่เกี่ยวกับตนเอง เด็กแสดงออกในระดับมากคือ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบ และพฤติกรรมที่เกี่ยวกับตนเอง 4.พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการทำงาน เด็กแสดงออกในระดับมาก คือ การซักถาม และการตอบคำถาม การให้ความสนใจตั้งใจเรียน การอภิปรายในห้องเรียน การทำงานให้เสร็จสมบูรณ์ การทำตามแนวทางที่กำหนด พฤติกรรมขณะทำงาน และคุณภาพของงานที่ทำ

ดุสิตา เหลือจันทร์ (2546) ศึกษาการจัดการเรียนการสอนวาดภาพระบายสี ในระดับชั้นประถมศึกษาที่ใช้แนวการศึกษาแบบวอลดอร์ฟ ในระดับชั้นประถมศึกษา พบว่า การจัดการเรียนการสอนวาดภาพระบายสีที่เป็นไปตามแนวปรัชญาการศึกษาวอลดอร์ฟ แบ่งได้เป็น 8 ด้านดังนี้ 1) ด้านผู้สอน มีการสร้างความเข้าใจร่วมกันในแนวการศึกษาวอลดอร์ฟทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ศึกษาด้วยตนเองจากหนังสือ ตำรา หน้าที่และบทบาทสำคัญของผู้สอนคือประจำชั้นประถมเลื่อนชั้นตามผู้เรียนถึงประถม 6 2) ด้านผู้เรียน มุ่งเน้นพัฒนาการผู้เรียนด้านจิตใจความละเอียดอ่อน และให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนโดยให้มีประสบการณ์ปฏิบัติงานศิลปะด้วยตนเองทุกชั้นตอน 3) ด้านหลักสูตรเนื้อหา มีการดำเนินการจัดทำโดยศึกษาหลักการพื้นฐานจากหลักสูตรวอลดอร์ฟ บูรณาการแบบสหวิทยาการ โดยจัดกิจกรรมวาดภาพระบายสีเป็น 3 ลักษณะคือ การระบายสีน้ำ การวาดรูปทรง และการวาดภาพประกอบบทเรียน เนื้อหาการเรียนที่ใช้เป็นนิทาน และเรื่องราวที่ให้จินตนาการไม่เน้นหลักการทางศิลปะ และนำเนื้อหาบางส่วนในรายวิชาอื่น ๆ มาใช้ในการวาดภาพ 4) ด้านจุดประสงค์การเรียนการสอน เป็นการบูรณาการศิลปะในการเรียนในส่วนของการวาดภาพประกอบบทเรียน 5) ด้านวิธีการสอน ใช้วิธีการสอนแบบสาธิต อธิบาย แนะนำ การสอนกึ่งเล่นโดยการเคลื่อนไหวร่างกาย 6) ด้านสื่อการสอน ใช้วัสดุจากธรรมชาติ และสื่อทางนามธรรมเรื่องราว นิทาน หัวข้อ เพื่อช่วยในการถ่ายทอดภาพ 7) ด้านการวัดและประเมินผล ใช้การสังเกตจากพฤติกรรม และการวิเคราะห์ผลงาน 8) ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน จัดตามหลักการศึกษาวอลดอร์ฟ แสดงออกในเรื่องการให้สีและแสงในห้องเรียน การจัดที่นั่งเรียน การตกแต่งวัสดุธรรมชาติ การจัดแสดงผลงานศิลปะในห้องเรียน

งานวิจัยในต่างประเทศ

Elkind and Co., (1964) ได้ทำการศึกษาเรื่อง Studies in perceptual development : II part – whole perception เกี่ยวกับการรับรู้ในเด็กจำนวน 195 คน ซึ่งมีอายุระหว่าง 4-9 ปี โดยให้เด็กดูรูปภาพที่ใช้รูปสัตว์ ผลไม้ และสิ่งของอื่น ๆ มาประกอบเป็นรูปใหม่ แล้วให้เด็กตอบว่ารูปที่เห็นเป็นรูปอะไร ผลปรากฏว่าเด็กเล็กจะสนใจเฉพาะส่วนย่อยของรูปโดยไม่ได้รับรู้ถึงภาพรวมและความสามารถในการรับรู้ภาพในส่วนรวมนี้จะเพิ่มขึ้นตามระดับอายุ

Seefeld (1976) ได้ศึกษาเรื่อง The effect of a program designed to increase young children's of texture ผลของโปรแกรมการฝึกการรับรู้เรื่องพื้นผิว (Texture) ของงานศิลปะในเด็กชั้นอนุบาล ซึ่งทำการทดลองกับนักเรียนในโรงเรียนอนุบาลในสหรัฐอเมริกา จำนวน 60 คน โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองที่ 1 กลุ่มทดลองที่ 2 และกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 20 คน กลุ่มทดลองที่ 1 ได้รับการฝึกจากโปรแกรมการฝึกและควบคุมการสอนโดยครูศิลปะ ซึ่งไม่เคยสอนในโรงเรียนอนุบาล โดยจะฝึกเด็กอาทิตย์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 40 นาที ในห้องเรียนศิลปะ กลุ่มที่ 2 ได้รับการฝึกตามโปรแกรมการฝึกเป็นเวลา 20 อาทิตย์ ติดต่อกันครั้งละ 40 นาที ในห้องเรียนปกติ โดยครูสอนชั้นอนุบาลและนักเรียนกลุ่มควบคุม ไม่ได้รับการฝึกจากโปรแกรมการฝึก สำหรับโปรแกรมการฝึกการรับรู้เรื่องพื้นผิวของงานศิลปะจะเป็นการฝึกเกี่ยวกับการฝึกสังเกตพื้นผิว การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ และการใช้คำพูดในการอธิบาย การตีความ และการวิเคราะห์ผลงานศิลปะ บทเรียนทั้งหมดในโปรแกรมการฝึกจะเป็นการแนะนำคำศัพท์ที่เกี่ยวกับพื้นผิวของงานศิลปะที่ขรุขระและอ่อนนุ่ม และเพิ่มกิจกรรมเกี่ยวกับการสัมผัสและความรู้สึก ในการทดลองจะมีการสอบก่อนฝึก และสอบหลังฝึก นักเรียนทั้งสามกลุ่ม โดยใช้ The Boehm Test of Basic Concepts ซึ่งสอบทั้งการวาดภาพและการพูดอธิบายผลงานศิลปะ และนำผลทั้งการวาดภาพและการพูดอธิบายภาพงานศิลปะมาวิเคราะห์ ผลการทดลองพบว่า กลุ่มทดลองทั้งสองกลุ่มมีคะแนนหลังการฝึกสูงกว่าคะแนนก่อนการฝึกมาก และสูงกว่ากลุ่มควบคุมทั้งคะแนนการวาดภาพและคะแนนการพูดอธิบายภาพงานศิลปะ และหลังการทดลองพบว่าไม่มีความแตกต่างกันของกลุ่มทดลองทั้งสองกลุ่ม

Rose (1990) ได้ศึกษาเรื่อง The Effect of Montessori Education on the Divergent Thinking Skill of Kindergarten – Age Students ผลของโรงเรียนอนุบาลระบบมอนเตสซอรีที่มีต่อทักษะทางด้านการคิดของเด็ก โดยมีสมมุติฐานว่า เด็กเหล่านี้จะมีความสามารถต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ย เนื่องมาจากการศึกษาแบบมอนเตสซอรี ได้มีการวัดความคิดหลากหลายของเด็กอนุบาล

จำนวน 31 คน จากโรงเรียนแบบมอนเตสซอรี 2 โรงเรียน โดยใช้ Torrance Test of Creative Thinking – Figural Form “A” ผลชี้ให้เห็นว่า เด็กได้คะแนนของการทดสอบรวมเหนือคะแนนเฉลี่ย แต่ผลจากการทำแบบทดสอบย่อย (sub – test) พบว่าความคิดหลากหลาย ได้รับผลกระทบจากหลักสูตรมอนเตสซอรีว่าขาดอุปกรณ์ที่จะใช้ได้แบบไม่ถูกจำกัดการใช้ และขาดการเล่นแบบจินตนาการ ซึ่งทำให้ไปจำกัดความคิดหลากหลาย

Chattin - McNichols (1992) ได้ศึกษาเรื่อง What does research say about Montessori กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรี จากการศึกษาแง่มุมต่างๆสรุปสาระที่น่าสนใจได้ดังนี้ 1. ด้านจินตนาการและบทบาทสมมติ จากการตอบคำถามของ 97 โรงเรียน ส่วนใหญ่รายงานว่าการเล่นแบบจินตนาการมีเกิดขึ้นและเกิดขึ้นบ่อยในกลุ่มประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มประสาทสัมผัสมากกว่าในด้านอื่น 2. ด้านสังคมของเด็กในชั้นเรียน จากการศึกษาสภาพแวดล้อมแบบมอนเตสซอรี พบว่าเด็กใช้เวลาน้อยมากในการเรียนการสอนแบบทั้งกลุ่มแต่ที่เกิดขึ้นคือเด็กเดินเวียนไปรอบๆห้อง เลือกรงานทำ ทำงานเป็นรายบุคคลและคุยกับเด็ก ใช้เวลาในการคุยกัน ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับงานที่ทำหรือเพื่อสอนงาน 3. ด้านความคิดสร้างสรรค์และแรงจูงใจ ในเรื่องนี้เด็กในระบบมอนเตสซอรีทำได้ดีน้อยกว่าเด็กในโรงเรียนปกติในการใช้แบบทดสอบ Torrance Tests of Creative Thinking ที่ทดสอบด้านการเป็นต้นคิด ความคิดละเอียดลออ กิจกรรมและการวาดภาพ แต่ในการสอบหลายๆแบบสอบเกี่ยวกับความคิดหลากหลาย (divergent production) ในหลายกลุ่มตัวอย่าง เด็กในระบบมอนเตสซอรีทำได้ดีกว่าเด็กกลุ่มอื่น 4. ด้านวิชาการ จากผลการวิจัยพบว่าโปรแกรมมอนเตสซอรี เด็กสามารถทำสิ่งต่างๆได้ดีเท่าเทียมกับโปรแกรมปฐมวัยอื่นๆในหลายด้าน เช่น การเตรียมความพร้อมในวัยเรียน การได้รับการพัฒนาทางสติปัญญา การรู้จักคิดการที่เป็นโปรแกรมสอนโดยตรงทำให้ได้รับผลสำเร็จทางวิชาการและอยู่ได้คงทนกว่าโปรแกรมอื่นๆ ในด้านการจำคำศัพท์และการประเมินค่าการมีส่วนร่วมทางด้านสังคม ด้วยวาจา โปรแกรมๆทำได้ดีกว่าระบบมอนเตสซอรี ในด้านการพัฒนาการของความสนใจและตั้งใจ สติปัญญา ความสำเร็จทางด้านวิชาการและโดยเฉพาะความคงอยู่ของสิ่งเหล่านี้ ระบบมอนเตสซอรีทำได้ดีกว่าโปรแกรมอื่นที่ทำการศึกษา หลักฐานได้ชี้ให้เห็นว่าการให้ประสบการณ์มอนเตสซอรีอย่างต่อเนื่องเกินกว่าระดับปฐมวัยจะช่วยทำให้ประโยชน์ที่ได้รับคงทนต่อไป

Kendall (1992) ได้ศึกษาเรื่อง The Development of Autonomy in Children : An Examination of the Montessori Educatinal Model เพื่อศึกษาลักษณะและระดับพฤติกรรมที่เป็นอิสระระหว่างนักเรียนในโรงเรียนปกติของรัฐบาลกับนักเรียนในระบบมอนเตสซอรี ในระดับชั้น

ประถมศึกษปีที่ 3 และศึกษาองค์ประกอบรูปแบบการศึกษาแบบมอนเตสซอรีที่มีผลกระทบต่อ การพัฒนาการของความคิดอิสระ ศึกษาด้วยการสังเกตโดยตรงและวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อ พิจารณาประสบการณ์จริงของนักเรียน โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง คือนักเรียนของระบบมอนเตสซอรี ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 30 คน และนักเรียนในโรงเรียนปกติของรัฐบาลระดับชั้น ประถมศึกษปีที่ 3 จำนวน 30 คน เช่นกัน สมมุติฐานของการวิจัย คือลักษณะและระดับของ พฤติกรรมที่เป็นอิสระจะแตกต่างกันในเด็กสองกลุ่ม การตรวจสอบขั้นแรก คือการเข้าไปสังเกต สิ่งแวดล้อมในห้องเรียน มุ่งไปที่การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การจัดวางเครื่องใช้และ อุปกรณ์ต่าง ๆ ในห้องเรียน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และบทบาทของครู ชั้นที่สองของการศึกษา คือเปรียบเทียบพฤติกรรมในห้องเรียนของกลุ่มเด็กโดยใช้ Classroom Autonomous Behavior Checklist ผลการสังเกตเชิงเจาะลึก ชี้ให้เห็นว่า ใน 5 องค์ประกอบที่พิจารณา เด็กใน ห้องเรียนแบบมอนเตสซอรี แสดงออกในเรื่องความเป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระ คิดริเริ่มและมีการ ควบคุมตนเองได้ ตรงตามที่ได้ให้คำจำกัดความของความคิดอิสระเอาไว้ ลักษณะของพฤติกรรม อิสระแตกต่างกันระหว่างเด็กสองกลุ่ม นักเรียนระบบมอนเตสซอรีคิดริเริ่ม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มากกว่า และใช้วิธีการแตกต่างกันไปในการที่จะทำงานให้เสร็จและการแก้ปัญหา

Cox and Rowlands (2000) ได้ทำการศึกษาเรื่อง The effects of three different educational approaches on children's drawing ability : Steiner, Montessori and Traditional. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการวาดภาพของเด็กที่เรียนในแนวการศึกษาสไตเนอร์ มอนเตสซอรี และการศึกษาแบบดั้งเดิมในสหราชอาณาจักร โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างคือ เด็กหญิงและชายจำนวนทั้งหมด 60 คน โรงเรียนละ 20 คน อายุเฉลี่ย 7 ปี โดยใช้แบบทดสอบ มาตรฐานของ Raven's coloured progressive matrices – a non verbal reasoning ability test for 5-11 year olds. ได้ผลดังนี้ ผู้วิจัยพบว่าปรัชญาของสไตเนอร์ให้ความสำคัญกับการแสดงออก และจินตนาการ การจัดการศึกษาแบบมอนเตสซอรีเน้นที่ความเหมือนจริงและส่งเสริมการสังเกต และทำตาม ไม่มีการส่งเสริมด้านจินตนาการ ส่วนการศึกษาแบบดั้งเดิมมีการจัดการเรียนการสอน ที่อยู่ตรงกลางระหว่าง 2 ระบบคือสไตเนอร์และมอนเตสซอรี ผู้วิจัยได้กำหนดเด็กวาดภาพ 3 แบบ คือ การวาดอิสระจากจินตนาการ การวาดโดยมีฉากหลัง และการวาดจากการสังเกต ผลวิจัย สรุปว่า เด็กที่เรียนในระบบสไตเนอร์มีคะแนนสูงสุดในด้านการวาดอิสระและวาดมีฉากหลัง ส่วน เด็กในแนวการศึกษามอนเตสซอรีและแบบดั้งเดิมมีคะแนนไม่ต่างกันในการวาดอิสระ แต่ในการ วาดแบบมีฉากหลังเด็กในการศึกษาแบบดั้งเดิมทำคะแนนได้ดีกว่า เด็กที่เรียนในระบบสไตเนอร์มี ความเชี่ยวชาญในการแสดงออกด้านสี จินตนาการและสามารถวาดโดยไม่มีกรอบวางแทน

อากาศระหว่างท้องฟ้าและพื้นดิน ผู้วิจัยยังได้กล่าวเสริมอีกว่าระบบการศึกษาของสไตเนอร์ให้ความสำคัญกับวิชาศิลปะไม่ใช่แค่กิจกรรมเสริม แต่ได้รวมเข้าไว้ในหลักสูตร ส่วนเด็กที่เรียนในแนวการศึกษามอนเตสซอรีและแบบดั้งเดิมไม่มีความแตกต่างกันใน ในด้านการสังเกตเด็กในแนวการศึกษาสไตเนอร์ทำคะแนนได้สูงสุด ส่วนอีก 2 แนวการศึกษาไม่แตกต่าง จากการสังเกตของผู้วิจัยยังพบอีกว่าเด็กในแนวการศึกษาสไตเนอร์แสดงออกด้านสัดส่วนได้ดี มีการใช้เส้นแสดงรูปร่างที่ต่อกันมากกว่าการวาดแบบแยกส่วนแล้วนำมาประกอบกัน ใช้เวลาในการสังเกตหุ่นต้นแบบนานกว่า ส่วนเด็กในแนวศึกษามอนเตสซอรีและแบบดั้งเดิมมีสมาธิในการสังเกตน้อยกว่าและการวาดแสดงออกแบบซ้ำเดิม

Bunnag (2002) ได้ศึกษาเรื่อง Imported education : Investigating educational innovation through a case study of a montessori school in Thailand. ซึ่งศึกษาการนำนวัตกรรมการศึกษาจากต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษาในประเทศไทย มุ่งศึกษาที่การนำแนวการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีมาใช้ในประเทศไทย เพื่อศึกษาวิธีการนำมาและการประยุกต์ใช้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้บริหารจำนวน 1 คน ครู 12 คน และ ผู้ปกครอง 8 คน และสังเกตห้องเรียนที่สอนแบบมอนเตสซอรี ใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์และสังเกต 3 เดือน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการพัฒนาระบบการเรียนการสอนแบบมอนเตสซอรีที่นำมาใช้ในประเทศไทย วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงวิธีการแก้ปัญหา และการประยุกต์ใช้ โดยยึดเอาความคิดเห็นของผู้บริหารเป็นหลัก ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการเรียน ความคิดเห็นของผู้บริหารที่มีต่อครูและผู้ปกครองที่มีส่วนสัมพันธ์กับการศึกษา ตลอดจนความรู้สึกของครูและทัศนคติที่มีต่องาน ตลอดจนมุมมองและความคาดหวังของผู้ปกครองที่มีต่อโรงเรียนและแนวการศึกษา กระบวนการพัฒนาแนวการศึกษาที่รับมาจากต่างประเทศได้แก่หลักการที่สอดคล้องกัน 4 ด้าน มีกระบวนการคือ การรับมา, การแปลความ, การปรับเปลี่ยน และการทำให้เหมาะสม ในด้านการปฏิบัติการเรียนการสอนถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน นำเสนอ 3 วิธีที่เข้ากับค่านิยมทางวัฒนธรรมและความคาดหวังของสังคมที่สอดคล้องกับแนวการสอน ซึ่งประกอบด้วย การประยุกต์เพื่อรักษาไว้ซึ่งค่านิยมทางวัฒนธรรม การประยุกต์เพื่อให้ครูสามารถปฏิบัติการสอนได้และผู้ปกครองเกิดความเข้าใจต่อแนวการศึกษา

สรุปงานวิจัยในประเทศที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและนำมาใช้ประกอบการค้นคว้า เป็นงานวิจัยในช่วงปีพ.ศ. 2533 – 2546 หัวข้อที่คัดเลือกมาเกี่ยวข้องกับจัดการศึกษาระดับ

ปฐมวัยไทย การรับรู้ของเด็กวัยอนุบาล วิธีการสอนศิลปะเพื่อส่งเสริมการรับรู้ และการจัดการเรียนการสอนศิลปะในโรงเรียนอนุบาลไทยที่มีการนำแนวการศึกษาจากต่างประเทศมาใช้

ส่วนงานวิจัยต่างประเทศอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1964 – 2002 หัวข้อที่คัดเลือกมาเกี่ยวข้องกับ การรับรู้ของเด็กอนุบาล การรับรู้ทางศิลปะในเด็กอนุบาล และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับแนว การศึกษามอนเตสซอร์รี่ ได้ข้อค้นพบสรุปได้ดังนี้

งานวิจัยด้านการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยไทยนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียน การสอนในโรงเรียนอนุบาล ในการนำมาประกอบนั้นเพื่อให้ทราบถึงแนวโน้มของการจัดศึกษา ระดับปฐมวัยของไทยว่าจะมีทิศทางไปในทางใด ซึ่งทิศทางดังกล่าวอาจมีผลกระทบกับโรงเรียน อนุบาลที่ใช้แนวการศึกษามอนเตสซอร์รี่ไม่มากนักน้อย

ส่วนงานวิจัยด้านการรับรู้ที่เกี่ยวของโดยตรงเพื่อให้ทราบถึงกระบวนการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ของเด็กในวัยอนุบาลว่ามีการรับรู้อย่างไร เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจกระบวนการทำงานทาง ความคิดและสติปัญญาของเด็กในวัยนี้ได้ ด้านการใช้วิธีการสอนศิลปะเพื่อส่งเสริมการรับรู้ในเด็ก อนุบาลมีความสัมพันธ์กับหัวข้อวิจัยในแง่ของการเรียนการสอนศิลปะนั้น จะเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับ การรับรู้สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นการรับข้อมูลความรู้เข้าไปในตัวเด็ก ดังนั้นจึงควรทำความเข้าใจการรับรู้ ของเด็กอนุบาลว่าเป็นอย่างไร วิธีการสอนศิลปะแบบใดที่ช่วยส่งเสริมให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้ดี ยิ่งขึ้น

งานวิจัยด้านการเรียนรู้และพฤติกรรมของเด็กวัยอนุบาลที่เรียนในแนวการศึกษามอนเตสซอร์รี่ที่นำมาใช้ประกอบงานวิจัยนั้น เพื่อทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากการนำแนวการศึกษามอนเตสซอร์รี่ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ทราบว่าเด็กจะมีการรับรู้ การคิด ตลอดจนการ แสดงออกในลักษณะใด มีความเหมือนหรือแตกต่างจากเด็กที่เรียนในแนวการศึกษาอื่นหรือไม่ มี สิ่งใดที่เป็นจุดเด่นและสิ่งใดที่เป็นจุดด้อยที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนในแนวการศึกษามอนเตสซอร์รี่ ตลอดจนรูปแบบพฤติกรรมของผู้เรียนที่เกิดขึ้น หลังจากได้รับการศึกษาภายใต้การจัดการเรียน การสอนและสภาวะแวดล้อมตามแนวการศึกษามอนเตสซอร์รี่ ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจ รูปแบบความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้เรียนอันเป็นตัวแปรสำคัญอีกตัวแปรหนึ่งที่ต้องศึกษา ทำความเข้าใจ

ส่วนการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการนำเอาแนวการศึกษาจากต่างประเทศมาใช้จัดการเรียน การสอนในประเทศไทยนำมาประกอบเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบแนวทางการจัดการเรียนการ เรียนสอนของแนวการศึกษาที่ได้มีการรับมาจากต่างสังคมวัฒนธรรมนำมาใช้ในโรงเรียนอนุบาล ไทย เพื่อทำความเข้าใจขั้นตอนและกระบวนการนำหลักสูตรจากต่างสังคมวัฒนธรรมมาใช้ในการ

จัดการเรียนการสอนโรงเรียนอนุบาลในประเทศไทย และทราบถึงกระบวนการพัฒนาตัวหลักสูตร
แนวคิดด้านการจัดการเรียนการสอนของผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนกระบวนการปฏิบัติจริง
เพื่อให้เข้าใจประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการนำหลักสูตรมาปรับใช้กับเด็กไทย ทิศ
ทางการทำงานและกระบวนการปฏิบัติจริงในโรงเรียน